

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולכעיות הזמן

מבד עילידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי, חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיוחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלסקין, צבי וולפסון, ש"ז צייטלין

שנה ל"ד (כרך ס"ד) תמוז-אב, תשל"ג חוברת ו' (306)

חברת מדינת ישראל

התוכן

- 243 מיהו יהודי? (ה) . . . . . שניאור זלמן צייטלין
- 254 כ"ה שנות מדינת ישראל — הישגים ומחדלים . . . . . הכיב כנען
- 260 מדינת ישראל והדור הצעיר . . . . . יוחנן גרנך
- 265 מ„ימים ראשונים“ ועד היום . . . . . יצחק איזנברג
- 269 כ"ה (שיר) . . . . . ש. שלום
- 270 ביאליק הצעיר וזמנו (פרק א') . . . . . דן מירון
- 295 באספקלריה זעירה . . . . . ב. י. מי
- 299 רב צעיר גזר תענית-ציבור והזכרה לקדושי קישנוב . . . . . א. ר. מ.
- 300 „תהילה“ לש"י עגנון — דמיון או מציאות? . . . . . פנחס וולמן-צמיר
- 301 . . . . . ספרים חדשים
- 302 . . . . . ידיעות

„ בצרון “
1111 ביהודי
ניו יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)
MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor; HAYIM LEAF, Editor
GABRIEL PREIL, Special Editor
Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Harry Orlinsky,
Harry Wolfson, Solomon Zeitlin
Thirty-Fourth Year of Publication

Vol. LXIV

TAMUZ-AV, 5703 (June, 1973)

No. 6 (306)

SALUTE TO ISRAEL ISSUE

CONTENTS:

Who Is A Jew? (Part V)	<i>Solomon Zeitlin</i>	243
Twenty-Five Challenging Years For the State of Israel	<i>H. Kanaan</i>	254
The Generation Gap in the State of Israel	<i>Y. Granach</i>	260
May 14, 1948 — A State Is Born	<i>Itzhak Eisenberg</i>	265
Twenty-Five (Poem)	<i>Sh. Shalom</i>	269
Young Bialik and His Period (Part I)	<i>Dan Miron</i>	270
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. M—i</i>	295
Rav Tzair At Kishinev Services	<i>A. R. Malachi</i>	299
A Note on Agnon: T'hillah — Real or Imaginary?	<i>P. Wollman-Tzimir</i>	300
Recent Books		301
News		302
Synagogues Sponsoring Salute to Israel		304-320

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

KOSHER CRUISES

Escape to
CANADA or the
CARIBBEAN

11-Day Cruises

- a) Aug. 20 — Aug. 31
\$437 — \$727
- b) 5 - Sunny Caribbean Ports
Xmas / New Year's
Dec. 21 — Jan. 2
\$577 — \$802

Fresh kosher kitchen under strict supervision of Rabbi Samuel Walkin.

See your travel agent or call:

ATLAS
INTERNATIONAL
TOURS

580 Fifth Avenue
N.Y.C 10035
(212) 582-1545

to ISRAEL

- Over 1000 guaranteed group departures
- Flight & time of departure confirmed upon making reservations
- Ask for free color brochure

**We've dropped
our "First" name.
Now call us by
our family name.**

Since 1968 we've been doing business, and making friends, as First Israel Bank.

Now we're adopting our family name because it more readily identifies our growing role as a member of the international Bank Leumi Group—headed by Israel's leading bank, Bank Leumi le-Israel B.M.

Trust Company of New York

MIDTOWN

579 FIFTH AVENUE • NEW YORK, N.Y. 10017

DOWNTOWN

60 WALL STREET
NEW YORK, N.Y. 10005

WESTSIDE

1412 BROADWAY
NEW YORK, N.Y. 10018

Member Federal Deposit Insurance Corporation

Colony

RESORT MOTEL & SPA
INDIANA AVE. & BOARDWALK
ATLANTIC CITY, N.J.

DIETARY LAWS OBSERVED
SUMMER PACKAGES

4 DAYS **\$69.50**
3 nites from

Per Pers., 2 in Rm.

Incl. "BROADWAY SHOW CASE"
In Convention Hall

Deluxe Rooms • All Weather Pool • 2 Delicious Gourmet Meals Daily • FREE Music • Dancing & Entertainment Nightly • FREE box candy • Free bike ride • Free movie • Exercise room, Sauna room • Midnight buffets • Free bowling • Children's Day Camp • TV in all rooms • Water Beds, In-Room Steam Baths available • Free Amusement Discount tickets.

* Glatt Kosher Meats

* Strict Orthodox Rabbinical Supervision
Rabbi Joel Weintraub and the Vaad Ha' Kashruth, Resident Mashgiach

Make Rosh Hashanah Reservations

Reserve Now: Write or Phone
Call Collect 609-344-6121

FOR ISRAEL'S

25th ANNIVERSARY

BUY

STATE OF

ISRAEL BONDS

STATE OF ISRAEL BONDS

215 Park Ave. South
New York, N. Y. 10003

Telephone OR 7-9650

יש בהישג ידך הכנסה לכל ימי חיידך

יחד עם קשר למדינת ישראל

קרן הבטחון השנתית שלך על ידי
הקרן הקיימת לישראל

עוד היום תוכל לחשל קשר חי עם מדינת ישראל ולהבטיח לעצמך הכנסה
לכל ימי חיידך באמצעות קרן הבטחון השנתית של הקרן הקיימת לישראל.

חשוב על העתיד, שלך ושל ישראל!

מענקך השנתי יבנה כבישים וייבש ביצות, יטע יערות, יפריח אדמת שממה ויסלול
את הדרך להקמת ישובים וקיבוצים חדשים.

בה בשעה... תבטיח לעצמך הכנסה קבועה
לשארית ימי חיידך.

למשל: אם אתה מתקרב לשנת ה-65, אפשר לך לקבל רווח שנתי עד ל-9½%
וגם ליהנות מנכויי מס הגונים.

אין חכם ממי שמזדהה עם ישראל ומקבל רווח הגון
על מענקו השנתי לכל ימי חייו.

קרן הבטחון השנתית
של הקרן הקיימת לישראל

לאינפורמציה מפורטת יותר נא להחזיר את התלוש שלמטה מייד.

Mail to: DIRECTOR, JNF FOUNDATION

42 East 69 Street, New York, N. Y. 10021

Yes, I am interested in helping the land of Israel while obtaining an income for
life. Please send me more information about the Jewish National Fund Annuity
Trust.

Name .....

Address .....

City .....

State ..... Zip Code .....

Date of Birth .....

B N A I Z I O N

50 WEST 57st STREET

NEW YORK, N. Y. 10019

The American Fraternal Zionist Organization

Extends its Best Wishes to the

B I T Z A R O N

for continued good work in
PROMOTING THE HEBREW LANGUAGE
on the American scene

HERMAN Z. QUITTMAN
National Secretary

HAROLD BERNSTEIN,
National President

AMERICAN TECHNION SOCIETY

271 Madison Avenue, New York, N. Y.

Extends Its Best Wishes to the

STATE OF ISRAEL

On Its 25th Anniversary

Best Wishes To The **STATE OF ISRAEL**
On Its 25th Anniversary

WORCESTER ZIONIST DISTRICT, MASS.

Doctor Oscar Feinsilver, President

Rabbi Joseph Klein, Dr. Adolph Meltzer, Honorary Presidents

Judge Joseph Goldberg, Honorary Life President

GREETINGS TO THE STATE OF ISRAEL

FROM

PELHAM PARKWAY Z.O.A. DISTRICT NO. 11

Leon Bloom, President

Jack Lefkowitz, Chairman of Board

Our Best Wishes To The **STATE OF ISRAEL**

On Its 25th Anniversary

MANHATTAN ZIONIST CLUB DISTRICT NO. 4 OF Z.O.A.

Julius Rosbach, President

Ruth Gurowitz, Treasurer

Greetings from the Officers and Members of the

LOUIS D. BRANDEIS ZIONIST DISTRICT No. 27

Isador Rubin, Pres.

Dr. N. Esakov, Sec'y.

Irving Saltzman, Treas.

השכונה הציונית

מספר 14 של איסטון פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

מברכת את

מדינת ישראל

בהגשמת חזון הדורות

ד"ר מילטון שיף, נשיא
יעקב הופמן, נזכר
רבי ישראל ח. לווינטאל
רבי דוד חיימוביץ
נשיאי-כבוד

השכונה הציונית

של פורסט הילס

מברכת את

מדינת ישראל

בשעה הגדולה של בטחון קיומה
וביצורה בעתיד

Joseph Liss, Pres.

השכונה הציונית

מספר 15, ברוקלין, נ. י.

מברכת את

מדינת ישראל

בשנות אושר ושלום, בטחון והצלחה

מ. קפלן, מזכיר

אהרן שכנאי, סגן-נשיא

יעקב גרינפסט, נשיא

Best Wishes to the STATE of ISRAEL
From The Officers and Members of
ZOA DISTRICT No. 5
New York, N. Y.

Greetings to the STATE of ISRAEL
From The Officers and Members of
Portchester-Rye Zionist District

Best Wishes & Greetings to the
THE STATE OF ISRAEL
Ben Friedman, Flushing, N. Y.

מנחם כהן וב"ב

מגישים את ברכותיהם
למדינת ישראל

לגאולה שלמה והגשמת שאיפותיה

שפע ברכות למדינת ישראל

מטעם

השכונה הציונית

מספר 2, ניו-יורק, נ. י.

אברהם שפירא, נשיא

בוריס שטיינשלייפר, נשיא-כבוד

שפע ברכות למדינת ישראל

תשמש נא מכורתנו מבצר-עוז לעמנו
ולרוחנו לעולמי עד!

יהודה קושנר וב"ב

Greetings and Best Wishes to **THE STATE OF ISRAEL**

From the Officers and Members of the
SEVENTH ZIONIST DISTRICT

241

Herbert Weiss, President

New York, N. Y.

„הדסה“

כשישראל פותחת בשנת הכ"ו להיווסדה,

„הדסה“ מתפללת לקץ הקרבות ולכריתת שלום-אמת ולאחווה בין יהודים וערבים
ובעולם כולו.

השכונה הציונית מספר 30-10, וואשינגטון הייטס, נ. י.

מנישה טנא של ברכה

למדינת ישראל

לנצחון שלם וקבוע בניה לתוכה

נתן פוגל, גזבר-כבוד

מאמס שולמן, גזבר

זכריה קליימן, נשיא

LABOR ZIONIST ALLIANCE

ההנהלה הראשית של

איגוד פועלים יהודים ציוניים

שולחת את ברכתה, ברכת חברים, לתושבי מדינת ישראל ולממשלה
במאבקה על שלום העם והארץ

ד"ר יהודה י. שפירא, נשיא

יעקב קצמן, סגן-נשיא אכסקומיבי

הגליל הציוני דלונג-אילאנד

שולח את ברכתיו הנאמנות

למדינת ישראל

לחיי יצירה, התישבות, עלייה ובנין

אירווינג סולוב, נשיא

אליעזר סגל, מנהל

הסתדרות הציונית של דימרויט, מישיגן

מצרפת את ברכתיה

למדינת ישראל

לשנת העשרים וחמש לקיומה

יהיו הימים הבאים ימי שלום, אושר ובנין.

ד"ר יעקב ר. גרינברג, נשיא

בצרון

נוסד על־ידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה ל"ד (כרך ס"ד) תמוז-אב, תשל"ג חוברת ו' (306)

מיהו יהודי?

מאת ד"ר שניאור זלמן צייטלין

אוניברסיטה דרפסי

ה. סיכום *

אחר ברור וניתוח הסוגיות של גירות, ממזרות, נישואין בזמן הזה ועדות בענין קידושין וגיטין, נכון להסיק כי דיניהם — מדברי סופרים וההלכה — לא היתה קפואה אלא גמישה.

המחלוקת הראשונה בדבר גירות היתה בין רבי אליעזר ובין רבי יהושע. לפי דברי רבי אליעזר "טבילה אינה מעכבת" ולפי רבי יהושע "מילה אינה מעכבת"¹⁵⁰. דעת בר קפרא היא כרבי אליעזר "גר שמל ולא טבל — הרי זה גר כשר, שאין גר שלא טבל לקריו"¹⁵¹. אם יש עדים ששמעו שהתגייר, הרי זה גר לכל דבר. גר שחזר לסורו, היינו לאמונתו הקודמת, הוא יהודי בבחינת "בנים משחיתים"¹⁵².

גם דיני ממזרות מדברי סופרים. המחלוקת הראשונה בדבר מי הוא ממזר היא בין רבי עקיבא, רבי שמעון התימני ורבי יהושע. כפי שציינו לעיל, הלכה כדברי רבי יהושע, "שאינן ממזר אלא מאשת איש". גוי שבא על בת ישראל אפילו היתה אשת איש הולד כשר והוא יהודי¹⁵³.

היות והלכות ממזרות מדברי סופרים ובדברי סופרים הולכים אחרי המקל¹⁵⁴. כפי שאמרנו לעיל, רבי אליעזר שמותי, שהיה בכלל מחמיר, רצה להתיר את הדור השלישי של ממזרות¹⁵⁵. הבעייה של ממזרות היא דבר חמור הדורש

* ראה "בצרון", שנה ל"ד, חוברת ה', תשל"ג.

(150) ע' למעלה הערה 24.

(151) ירושלמי, קידושין ג', הלכה י"ד.

(152) קידושין ל"ו.

(153) ע' הערה 55.

(154) ירושלמי, גיטין פרק י"א.

(155) ע' הערה 60.

פתרון. בעלי המדרש ראו את הממזרים כעשוקים. על הפסוק „דמעת העשוקים ואין להם מנחם“¹⁵⁶ אומר בעל המדרש¹⁵⁷: „דניאל חייטא פתר קרייה בממזרים. והנה דמעת העשוקים' אבותם של אלו עוברי עברות, אילון עלביא מאי איכפת להון? כך אביו של זה בא על הערות, זה מה חטא? ומה איכפת לו? ואין להם מנחם' אלא מיד עשקהם, כח מיד סנהדרי גדולה של ישראל שבאה עליהם מכח התורה מרחקתם על שום, לא יבוא ממזר בקהל ה' , ואין להם מנחם' — אמר הקב"ה: עלי לנחמם, לפי שבעולם הזה יש בהן פסולת אבל לעתיד לבוא אמר זכריה: „אני חמיתיה אלו כורסוון כולהו דהב נקי“¹⁵⁸.

הרב הראשי שליט"א, הסיר את דמעת העשוקים של האח והאחות ויישר כוחו. היות שדיני ממזרות הם מדברי סופרים, לפי התלמוד: „מדרבנן עבדינן מעשה והדר מותבינן תיובתא“¹⁵⁹. אבל אין זה פתרון לבעיה של הממזרות.

קידושין שמקדשין היום בטבעת של זהב או כסף, הם מדברי סופרים מפני שקידושי כסף הם מדרבנן¹⁶⁰, וג"כ עידי קידושין הם מדברי סופרים מפני תיקון העולם¹⁶¹. העדים אינם באים לקיים את הקידושין או את הגט, אלא הם עדי ראיה¹⁶², כלומר הם מעידים שהוא קידש את האשה או שנתן גט לאשתו. ובוזו נוכל לפרש את דברי רבי אלעזר שאמר „עדי מסירה כרתי“¹⁶³, דהיינו מסירת הגט צריכה להיות במעמד עדים שראו שהבעל נתן לאשתו גט, הגט עצמו כשר בלי חתימת העדים. לפי התלמוד הלכה כרבי אלעזר¹⁶⁴ לפי שצינו לעיל רבן גמליאל סובר, גט שחותמיו היו כותים — כשר¹⁶⁵. לפי דברי ר' שמעון, גט שנעשה אצל שופט המדינה כשר¹⁶⁶.

המנהיגים הרוחניים צריכים להשתמש בהלכות התנאים כדי למצוא פתרון לבעית הממזרות. לו היה למנהיגים הרוחניים בישראל כיום אומץ ועוז רוח כמו שהיה לחכמינו בתקופת הבית השני, היו מפרשים את חוקי הממזרות לקולא. הם היו מוצאים סימוכין לכך מדברי סופרים מתקופת הבית השני ומהלכות התנאים. לפי התורה „לא יבוא עמני ומאבי בקהל ה' עד עולם“, אך חכמינו דרשו: „עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית“¹⁶⁷. הם הוסיפו ותיקנו שגם עמוני יבוא בקהל ה'. „בו ביום בא יהודה אמר רב הלכה כר אלעזר בגיטין“.

(156) קהלת ד' א.

(157) מדרש רבה אמור ל"ב.

(158) זכריה ד', ב': „ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה“.

(159) עירובין ס"ז, ב'.

(160) ע' הערה 143.

(161) ע' למעלה פרק ד'.

(162) ע' למעלה והערה 107.

(163) גיטין ט, א, השוה רש"י שם.

(164) גיטין פ"ו, ב': „אמר רב יהודה אמר רב הלכה כר אלעזר בגיטין“.

(165) משנה גיטין א, ה'.

(166) ע' הערה 136.

(167) יבמות ע"ו, א.

בקהל... כבר עלה סנהריב מלך אשור ובלבל את כל האומות... והתירהו לבוא בקהל" (168).

התורה אמרה: "ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו בהם". אך למרות הכתוב בתורה "ושמרתם את הדבר הזה לכל בניך עד עולם" (169), אמרו חכמינו כי החוק הזה הוא לפסח מצרים ולא לפסח דורות (170) ובמקום זה הנהיגו לטבול שני טיבולים בליל פסח (171). המנהיגים הרחנניים בישראל צריכים לקחת כמופת "כח והיתרא עדיף", השהו רש"י "דהיתרא עדיף", אבל כח האוסרים אינו ראיה שיכול להחמיר (172).

אפילו גדולי הרבנים בימי הביניים שמימיהם אנו שותים, רש"י וחביריו, הקלו ביין נסך כדי להקל על חיי היהודים בצרפת. התלמוד אסר לא רק על שתית יין של גוים אלא אפילו על הנאה ממנו. "אלו דברים של גוים אסורים ואיסורם איסור הנאה: יין (173); רש"י ור"ת שחיו בשמפניה המפורסמת ביינה, מקום שהיהודים עסקו בגידול כרמים ויצורו יין ע"י גוים שעבדו אצלם, פירשו את ההלכה בדבר יין נסך, באופן שלא רק היה אפשר למכור אותו אלא גם לשתות ממנו" (174).

במאמר זה הלכתי בשיטה היסטורית. דנתי בהתפתחות ההלכה. אני מרשה לעצמי לצטט ממאמרי "שמיטת קרקעות וכספים בימי הבית השני ובתקופת התנאים":

קיימות שתי שיטות ללימוד תורת המשפט היהודי. הגישה הדוגמטית והגישה ההיסטורית. במושג "דוגמטית" כוונתי ללימוד ההלכה כפי שזו נמצאת במשנה, בבביותות ובשו"ת של ימי הביניים; ובמושג "היסטורית" כוונתי לסקר המקורות והסיבות שהשפיעו על חקיקת הלכה מסוימת. חוקר משפט, וכמו-כן שופט בבית-דין הגדול בירושלים, אינו יכול ללכת בעקבות השיטה הדוגמטית. עליו לחקור את הסיבות אשר הביאו לידי חקיקת החוק, אנו יודעים שכמה חוקים נחקקו כתוצאה ממצב פוליטי, דתי או כלכלי מסויים, ובהלכה היהודית אנו צריכים להבחין בין התלמוד הבבלי ובין התלמוד הירושלמי. ההבדלים בין השניים לא

(168) משנה ידים, ד' י"ב; תוספתא שם, ב' וז'.

(169) שמות, י"ב כאכ"ד.

(170) תוספתא פסחים ז', ט"ו: "פסח מצרים נאמר בו והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מה שאין כן בפסח דורות".

(171) ר' מאמרי ברבעון האנגלי, *The Liturgy of the First Night of Passover*, 1948, שם.

(172) רש"י, ביצה ב' ב': "טוב לו להשמיענו כח דברי המתיר שהוא סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר".

(173) משנה עבודה זרה ב', ג'.

(174) פירש רשב"ם והריב"ן בשם רש"י שכתב בתשובות הטאונים כי בזמן הזה אין איסור הנאה במגע (נכרי) גוי ביין; השהו מרחקי ע"ז אביך רש"י: "... פסקו דגויים בזמן הזה כתינוק בן יומו... ותינוק בן יומו אין עושה יין נסך ליאסר אף בשתייה"; השהו תוס' עבודה זרה ז', ב'. בזמן הזה אין איסור הנאה... כי נכרים של עכשיו אין הגילין לנסך לעכו"ם שפסקו הלכה בשמואל הואיל וסבר ר' יהושע בן לוי כותיה ויהלכה כר' יהושע בן לוי לגבי ר' יוחנן וכ"ש לגבי רב ושמואל. הרמב"ם במשנה תורה, מאכלות אסורות י"א פסק: "וכל יין שיגע בו הגוי דינן כסתם יינן שהוא אסור בהנאה". הרמב"ם שחי במצרים, שהיהודים לא עסקו שם בגטעת כרמים פסק לחומרא כרב.

צמחו רק מפירושים שונים או מנוסחאות שונות של ההלכה הקודמת אשר להם, אלא הם קשורים במצבן החברתי, הדתי והכלכלי השונה של הארצות האמורות. הגמרא שבידינו היא יצירת יהדות בבל והתלמוד הירושלמי יצירת יהדות ארץ ישראל. בהשפעת גאוני בבל, שבאו לאחר אמוראי בבל, נעשה התלמוד הבבלי הפוסק בעניני ההלכה. בכל חילוקי הדעות והסתירות שבין שני התלמודים ההלכה כתלמוד בבלי¹⁷⁵.

דרישת הזמן כיום היא כינוס הלכות המבוססות על ההתפתחות ההיסטורית. אמנם רבי יהודה הנשיא כינס את הלכות התנאים בספר "משנה", שהוא שני לתורה, אבל הרבה הלכות נשארו מחוץ למשנה: התוספתא והבריייתות, ויש להשתמש בהן להבנת הלכות שנתקבלו בתקופת בית שני לפני תקופת ברכוכבא. כמו־כן צריכים אנו לכנס את ההלכות שבתלמוד הבבלי והירושלמי.

אמנם כינוס של הלכות נעשה ע"י הנשר הגדול, הרמב"ם ז"ל, אבל המהרש"ל צדק במשפטו: "לפי דעתו (של הרמב"ם) ושכלו כתב, מי יודע מה היא כוונתו". במשנה תורה כתב הרמב"ם, שמותר לאיש לייסר את אשתו בשוטים¹⁷⁶. הראב"ד השיג על כך, כי מעולם לא שמע ייסור בשוטים לנשים¹⁷⁷.

לפי התלמוד, בשר וחלב אסור בבישול, באכילה ובהנאה. הם מפרשים את הפסוק "לא תבשל גדי בחלב אמו" הכתוב בתורה שלש פעמים, אחד לאיסור אכילה, אחד לאיסור בישול ואחד לאיסור הנאה¹⁷⁸. הרמב"ם כתב במשנה תורה ש"בשר בחלב אסור לבשלו ואסור לאכלו מן התורה ואסור בהנאה, ומי שיבשל משניהם כזית כאחד לוקה, שנאמר: "לא תבשל גדי בחלב אמו", וכן האוכל כזית משניהם — מהבשר והחלב שנתבשלו כאחד לוקה, ואף על פי שלא בשל, לא שתק הכתוב מלאסור האכילה אלא מפני שאסרה בישול, כלומר ואפילו בשלו אסור ואין צריך לומר אכילתו, כמו ששתק מלאסור הבת מאחר שאסר בת הבת¹⁷⁹.

מדברי הרמב"ם משמע, כי איסור ההנאה אינו מן התורה. הוא כתב: "אסור לבשלו" ואסור לאכלו מן התורה ומי שבישל או אכל לוקה, אבל בדבר הנאה לא אמר שאסור מן התורה וגם כן לא כתב הנהגה לוקה, וזה נגד דעת התלמוד. הרמב"ם מלבד שלא קיבל את דעת בעלי התלמוד שלמדו איסור הנאה, בישול ואכילה מן התורה, לפי דעתו אסור אכילה בא מקל וחומר. הוא סמך הלכה זו על תרגום יונתן: "לית אתון רשאיין למיבשלא כל דכן למיכול בשר בחלב תרויהון מערביין בחדא"¹⁸⁰. התרגום אינו מזכיר איסור הנאה.

כינוס זה של ההלכה התנאית והאמוראית דורש לא רק חכמי תלמוד

175 הגות עברית באמריקה, הוצאת "ברית עולמית"; השוה מאמרי המשנה שבירושלמי והמשנה שבבבלי, פירוש וחידושים, בספר "זר לגבורות", קובץ מחקרים מוגש לר' זלמן שור, נשיא מדינת ישראל.

176 אשה שתמנע מלעשות מלאכה מן המלאכות שהיא חייבת לעשותן כופין אותה יעושה אפילו בשוט (אישות כ"א י').

177 השגות שם, מעולם לא שמעתי יסור שוטים לנשים.

178 חולין קס"ו, ב'.

179 דברים י"ד, כ"א.

גדולים בלבד, אלא גם מלומדים בעלי תפיסה היסטורית ומשפטית. כשם שהחוק הרומאי נעשה ליסוד החוק של מערב אירופה, כך צריך החוק התנאי של הבית השני והתלמודים לשמש יסוד להתפתחות החוק במדינת ישראל, בבית השלישי.

ג. דת יהודית

בספרות התנאית הקדומה, וכמו כן אצל יוסף בן מתתיהו השתמשו ב"דת יהודית" (חוק היהודים) לכינוי "אמונה". עם הקמת בית שני נתבטלה התיאוקרטיה, ואת מקומה תפסה הנומוקרטיה (משטר החוק). זו היא הסיבה שבספרות התנאית המלה דת (חוק) משמשת גם להוראת "אמונה". הביטוי בספרות הרבנית "הדת של היהודים" בדומה לזה אנו מוצאים אצל יוסף בן מתתיהו: "דת יהודית", "מנהגי יהודים"; יוסף בן מתתיהו מספר על אנטיוכוס שהמיר את דתו: "הוא המיר מנהגי חוקי היהודים"¹⁸⁰. מחבר "ספר החשמונאים" ג' כותב: דוסיטיוס, יהודי מלידה שעבר לדת פגנית המיר חוקי אבותיו¹⁸¹. כן נמצא בספרות התנאית הביטוי "המיר את דתו" בדבר יהודי שזנה אמונתו¹⁸². יוסף בן מתתיהו השתמש לעתים בכינוי היווני Threskeia תחת אמונה. בתארו את הרצח ביהודי דמשק, כותב כי הנשים, רובן ככולן, קיבלו על עצמן את הדת היהודית¹⁸³. זה הינו המקרה היחיד שבו משתמש יוסף בן מתתיהו בביטוי "אוהדי יהודים". בתוארו את רציחת יהודי סוריה, הוא כותב שהסורים חשדו בסורים גופם... כי בכל עיר היו אוהדי יהודים. אין להניח שיוסף בן מתתיהו העלה על דעתו שבכל עיר ועיר הנשים קיבלו את דת היהודים. יוסף בן מתתיהו רצה לומר בבטא "אוהדי יהודים" שרבו הסורים אשר אהדו את היהודים ושמרו על מנהגים אחרים משלהם. הפסוק במגילת אסתר (ח, יז) "ורבים מעמי הארץ מתייהדים" אינו מתפרש כי רבים מתושבי הארץ התגיירו, אבל מובנו הממשי הוא כי רבים מתושבי הארץ העמידו פנים כיהודים על כי נפל עליהם פחד היהודים¹⁸⁴. בתרגום השבעים מובא הפסוק: "רבים מקרב הנכרים נימולו וצדדו עם היהודים". בוולגטה התרגום הוא: "רבים מעמים אחרים הצטרפו לפולחן (היהודים) ולמנהגיהם"¹⁸⁵.

יוסף בן מתתיהו בתארו את מעשה היהודי הבבלי אשר נשא לאשה פגנית אשר המשיכה בעבודת אלילים, מתבטא כי הלה לא נהג בהתאם לחוקי "העברים"¹⁸⁶. בהקשר לתושבי יהודה הוא משתמש בביטוי "חוקי היהודים". בתארו את המאורעות של בני ישראל בבבל הוא משתמש בביטוי: "חוקים עבריים". ניתן להסיק מסקנה מדברים אלה שהעם החי ביהודה נקרא "יהודים" ולעומתם אלו

(180) מלחמת היהודים, 7:50.

(181) א, ג.

(182) סיכות נו: שהמירה את דתה; פסחים צו: המרת הדת.

(183) מלחמת היהודים, I 2.56.

(184) עיין מלכים א' יד, ה, והיא מתנכרה, היא מעמידה פנים כאילו היא אשה אחרת.

אין פירושה של המלה מתייהדים כאילו אנשים נהיו יהודים, כי בתקופת כתיבתה של מגילת אסתר לא קיבלה היהדות גרים אל חיקה.

(185) in tantum ut plures alterius gentis et sectae eorum religioni et ceremoniis

iungerentur.

(186) קדמוניות י"ח ט, ה.

שחיו בכבל נשאו את השם: „עבריים” או „ישראלים”. פאול באגרתו אל הקורינתים ב' (יא, כב) מכנה עצמו „עברי”. כמו כן באגרת לפיליפים (ג, ה), הוא מודה על עצמו כי הוא „עברי מן העברים”. אך כאשר נאסר בירושלים השמיע כי הינו „יהודי”¹⁸⁷. הסתירה הזאת מובנת היא: כאשר היה פאול ביהודה או הצהיר כי יהודי הוא. וכאשר מצוי היה בגולה ראה עצמו עברי. בכלל היהודים יהודי הוא, ובכלל עברים עברי.

המלה יהדות במובן דת מופיעה לראשונה בספר השני¹⁸⁸ והרביעי של ספר החשמונאים¹⁸⁹. הספרים הללו נתחברו באנטיוכיה¹⁹⁰. קרוב לוודאי שאורח החיים היהודיים אשר שלט ביהדות הגולה נתקבל כדתם, לפיכך, נכנסה המלה יודאיסמוס (Judaismos) לשימוש. איגנאציוס, החשמן השלישי של אנטיוכיה, אשר חי במאה הראשונה לאחז"ס, השתמש בביטוי Judaismos לא אחת. היה זה הוא אשר המציא מונח הדומה לזה גם לנצרות Christianismos בנגוד ל־ Judaismos. באגרתו לבני פילדלפיה (6) הוא רושם: „באם יסביר לך מישו את המושג Judaismos (יהדות) בל תאזין לו; מוטב לשמוע על Christianismos (נצרות) מפי אדם נימול מאשר Judaismos (יהדות) מפי אדם שאינו נימול”.

מחבר ספר החשמונאים אשר יצק את הביטוי Judaismos (יהדות) במובן דתי השתמש בו כמושג נגד למונח allofulismos, אלילות. בספר החשמונאים ד' מופיעה המלה „יהדות” במובן דתי; אך אין המחבר משתמש בכינויים: „בני יהודה”, „יהודים”; אלא בכינוי „עבריים”. הסיבה לכך שהכינוי „עבריים” הועדף על הכינוי „יהודים”. מכיון שנכתב הספר בגולה, כינו עצמם דוגלי היהדות — „עבריים”.

לאחר חורבן בית שני, ובעיקר עם עלייתה של הנצרות, כאשר טענו הנוצריים שהם הינם ה„ישראלים” האמיתיים, הונח כליל הכינוי „יהודים”. היהודים השתמשו בשם „ישראלים” על מנת להלחם בכוונת הנוצרים, או נוצר הביטוי „כנסת ישראל”. המלה „יהודים” לא יספה להופיע עוד בתלמוד ואת מקומה תפסה המלה „ישראל”. מובן המלה יהדות היא דת¹⁹¹.

בימים הראשונים לאחר חורבן הבית ראו הרומאים ביהודים קהילה דתית. עם כיבושה של ירושלים על ידי הרומאים הוטל מס מיוחד על היהודים בשיווי של שתי דרכמה כתשלום שנתי ליופיטר קאפיטוליגוס כשם שנהגו לתרום למגבית בית המקדש בירושלים. המס הזה נודע בשם: „פיסקוס יודאיקוס” (מס יהודי)¹⁹². לא ככת אתנית הוטל עליהם המס הזה, אלא היה זה מס דתי אשר הוטל על כל

(187) Acts 22.3. Comp. also I Cor. 9.20. הינו יהודי בין היהודים.

(188) ב, כב.

(189) ד, כו.

(190) עיין: ספר החשמונאים ב' מהדורת מכללת דרפסי.

(191) מצוי המונח ישראל, בן ישראל, עם ישראל. אך אין מצוי המונח עם יהודי.

(192) Suetonius, Domitian 12: Praeter ceteros Iudaicus fiscus acerbissime actus

est; ad quem deferebantur, qui vel improfessi Iudaicum viverent vitam vel dissimulate origine imposta genti tributa non pendissent. Comp. also Dio, 65.

המשתייכים לדת היהודית, בין אם התגוררו ביהודה או בתפוצות בין שנולדו יהודים ובין שהתגירו.

עם הטלת המס היהודי חפצו הרומאים להדגיש את ניצחונם של יופיטר, האל הרומאי על האל היהודי. ההסטוריון הרומאי דיו מספר כי כאשר שיעבדו הרומאים את יהודה הכתרו ויספאסיאנוס וטיטוס בתואר Imperator מבלי להוסיף את המלה Judaicus¹⁹³. בדרך כלל נהגו הקיסרים הרומאים לצרף את שם העם המשועבד לתוארם, אך בכבשם את יהודה ויתרו על הכינוי Judaicus על כי בעת חורבן הבית היתה היהדות בחזקת דת בעיני הרומאים. מסיבה זו החסירו ויספאסיאנוס וטיטוס את השם: Judaicus. אילמלא כן היה זה כאילו קיבלו על עצמם את הדת היהודית. תושבי יהודה נחשבו בעיניהם כחלק בלתי-נפרד של אחיהם בתפוצות.

הודות לעובדה שהמשטר הרומאי ראה ביהודים ציבור דתי ולא אומה, נשארו היהודים, איך שהוא, בחיים בגבולות האימפריה הרומאית. הדת היהודית באימפריה הרומאית נחשבה ל- religio licita (דת מותרת) ועל כן נהגו מזכויות רבות בתקופת הקיסרים הראשונים. זכותם היתה לעבוד את אלהיהם ללא הפרעה כלשהי וכן להקים בתי כנסיות.

ההסטוריון Lampridius מספר כי אלכסנדר סברוס כיבד את זכויות היהודים והתיר גם לנוצרים להתקיים ללא הפרעה¹⁹⁴. הוא ראה ביהודים ובנוצרים כאחד — כת דתית. אף כי נכבשה מלכות יהודה על ידי הרומאים נתנו לבני יהודה אותן הזכויות אשר מהן נהגו היהודים בתפוצה כי הוכרו על ידי הרומאים ככת דתית.

הדת היא אשר שמרה על היהודים לאחר חורבן מדינתם מפני היעלמות כליל מעל במת ההסטוריה. בתקופת בית שני הדגישו הפרושים במיוחד את חשיבות הדת לעומת חוות דעתם של הצדוקים אשר טענו כי האל היהודי הוא אל אתני, אלהי היהודים, או של בני זרע אברהם, יצחק ויעקב, האמינו הפרושים כי ד' הוא אוניברסלי וכל המקבלו הוא יהודי. רעיון האל האוניברסלי הוא אשר הציל את היהודים מטמיון. בזמן הקדום רבו העמים ואדירות היו המעצמות. מספר העם היהודים זעום היה. רוב רובם של אותם עמים ואימפריות אינם עוד. ידעים אנו עליהם אך מביקורים בבתי נכות, מממצאים ארכיאולוגיים אשר גילו שרידים מתרבותם. היהודים, לעומת זאת, ממשיכים בקיומם על אף הרדיפות אשר סבלו הם במשך דורות. סוד קיומם של היהודים טמון אך ורק בדתם. העמים שנעלמו אל לאומי היה להם וכאשר נכבשו נכבשו גם אליליהם, הם הלכו בשבי ואליליהם הלכו בשבי עימם וקנו שביתה בפנתיאון. היהודים שעבדו את ה' אלהי העולם, עם כיבושה של מדינת ישראל לא נכבש אלהיהם. הם המשיכו לעבדו בכל מקומות פיזוריהם וכאן נעוצה סיבת המשך-קיומם.

לאור העובדה הזו נוכל להבין סיבת טמיעתם של עשרת השבטים. הם נעלמו על כי כפופים היו לאל מקומי, הוא אל המדינה, אל העם. עם כיבוש העם

193 שם.

194 Iudaeis privilegia reservavit Chistianos esse passus est.

נכבש האל. הם נעלמו כשם שנעלמו עמים אחרים בשעת שנכבשו כדוגמת השומרנים או החיתים, אשר ירדו מעל במת ההסטוריה. מאידך גיסא המלוכה הדרומית, ממלכת בני יהודה, אשר נפלה בידי הבבלים מאוחר יותר שהו בגולה חמישים שנה בלבד. למזלם, כאשר שבו מן הגלות מנהיגיהם הבינו היטב כי האמונה באל מקומי אינה דת צרופה. בהשפעת הנביאים, ובהדרכת הפרושים הכירו בה' כאל אוניברסאלי. זו היא, אם כן, הסיבה לכליונם של עשרת השבטים ולקיומם של היהודים כעם ישראל.

כאשר הפכה הנצרות לדת השלטת באימפריה הרומאית, היתה עמדת הכנסייה שהיהדות הינה דעה קדומה ויש להגבילה למסגרת העם העיקש אשר אינו מוכן לראות אור האמת. גיור ליהדות היה בחזקת איסור עד כדי הטלת עונש מוות על המתגייר. בעיני הכנסייה לא נחשבה היהדות כדת אוניברסאלית כי אם דת אתנית, דת המוגבלת לעם הנקרא: יהודים. לפי זה היתה היהדות *religio licita* ברם, כאשר הפכה הנצרות לדת האימפריה חדלה הדת היהודית מלהיות *religio licita* והפכה להיות שנואה וטמאה¹⁹⁵. כל אדם אשר בא במגע עם היהדות נטמא. הנוצרים ראו ביהודים עם המוגבל לדעות קדומות ואין לתת לו להתפשט בקרב העמים.

ברם, היהודים לא ויתרו על הרעיון כי היהדות היא דת אוניברסלית. בחפץ לב היו מקבלים גרים, אך ובהיותם תחת משטר נוצרי, נאסר גיור ליהדות ואף את הפגנים לא עלה בידם לקבל כגרים בקרבם. כפי שצויין לעיל כינו עצמם ישראל ודתם יהודית כמחאה נגד הנוצרים.

שפתם ותרבותם כונתה עברית וכזאת נשארה במשך דורות בשנים. לביטוי יהודי מוכן דתי בלבד. היהודים מהווים ציבור דתי והדת, התרבות וההיסטוריה מאחדות אותם עם אחיהם ברחבי העולם כולו. נבדלים הם רק בכך שקיימים יהודים אמריקאיים, יהודים צרפתיים, יהודים אנגלים, יהודים ישראלים וכיוצא בזה. היהדות מייצגת יחוד של עם אחד. מאוחדים הם לא על-ידי הדת בלבד כי אם גם בכבלים הסטוריים. הנצרות אינה מייצגת יחוד של עם אחד בדומה ליהדות. על הרי יהודה צמחה ולאחר מכן נבלעו בה תרבויות, עמים וגזעים רבים על-ידי השפעה ובעיקר על ידי כיבוש. היא כוללת בתוכה גוונים של תרבויות שונות ורבות ואין היא מוגבלת לעם אחד.

על פי הגדרתנו ההסטורית מהווים היהודים ציבור דתי. יש המקשים כיצד ניתן להגדיר את היהודים כציבור דתי בעוד רבים מן המשתייכים אליו אינם דתיים כלל ואף כופרים בכללם ואינם מאמינים באלהים כלל. התשובה היא פשוטה — היהדות כדת אוניברסלית מכירה אף בכופר בעיקר כחלק מן הכלל היהודי¹⁹⁶, ההלכה קובעת שאף אם יהודי ממיר את דתו בדת אחרת — נשאר הוא

(195) עיין: S. Zeitlin, Judaism as a Religion.

(196) עיין: קידושין לו: 'ואומר בנים לא אמן בה' וכי תימא כי לית ביה הימנותא הוא משומד לע"ז... ובכלל בנים הוא... ראה גם: שו"ת הרשב"א, קנד: 'דמיקרי בנים... כי פלחי לע"ז לא מקרו בנים ואומר בנים משחיתים'. יבמות מז: 'ישראל מומר קרינא

יהודי. יהודי הנושא אשה ומקבל על עצמו דת אחרת — אשתו נשארת אשתו. אם ברצונה להשתחרר ממנו בכדי להינשא לאחר, עליה לקבל כתב-גירושין מבעלה¹⁹⁷. אדם הנולד בארצות-העברית או בצרפת, עליו לציית לחוקי מדינתו ובאם אינו מציית ייענש בהתאם לחוק, אולם אין זכות האזרחות נשללת הימנו. אין באפשרותו לוותר על אזרחותו אלא אם כן החליפה במדינה אחרת. לכל מדינה גבולותיה, ליהדות, שהיא אוניברסלית, אין תחומים. לפיכך כל הנולד יהודי, או כל המתגייר ומקבל על עצמו את היהדות אינו יכול לנטוש יהדותו. הוא עלול להיות חוטא בעיני ה' ואנשים, אך נשאר הוא יהודי. אם נכרי קיבל על עצמו את היהדות אף הוא אינו יכול לוותר עליה עד עולם. הלכה ברורה היא, אם נכרי קיבל על עצמו את היהדות ולאחר מכן שב לדתו המקורית או החליפה באחרת, הוא נשאר יהודי¹⁹⁸. הנישואים שלו הם שרירים וקיימים וגירושיו אשר בוצעו בהתאם להלכה תופסים. לעיקרו של ענין, הגר אף אם הוא שב לחיק דתו המקורית הוא נשאר יהודי. זו היא התיאולוגיה אשר בה דוגלים גם הקאתולים אשר לפיה הנצרות הינה דת אוניברסלית, ואם נולד קאתולי — נשאר קאתולי עד עולם. העולם הלא יהודי אינו מבחין בין יהודי שומר מצוות ובין זה שאינו שומרן. הנאצים שרפו בכיבשני האש יהודים דתיים ולא דתיים כאחד ואף אל אתאיסטים שלחו את ידם. כולם היו יהודים, אף אלו שהתנצרו.

ז. חוק השבות

כאמור למעלה עלתה שאלת „מי הוא יהודי“ בהקשר „חוק השבות“ המקנה זכות לכל יהודי לעלות לישראל ללא כל מעצור. בכלל העולים מצויים יהודים אשר נשאו נשים לא יהודיות והעמידו ולדות. בהתאם לחוק הבינלאומי הנישואין הללו חוקיים הינם ובני קיימא, כי נישאו על פי חוקי המדינה אשר בה ישבו. על בתי המשפט האזרחיים להכיר בנישואין אלו. על פי „חוק השבות“ ניתנת לעולים אלה רשות הכניסה לישראל ללא מכשול כלשהו. מחלוקת פרצה בין הסמכות האזרחית לבין המנהיגים הדתיים בדבר תעודת הזהות. בעוד השלטונות האזרחיים חפצים לרשום את המלה „יהודי“ בתעודת הזהות שלהם, התנגדו לכך המנהיגים הדתיים. לאור ההלכה נישואין בין יהודי ובין לא-יהודית אינם תופסים וילדים אשר נולדו, מנישואין אלה, אינם יהודים. רבת עצמה היא עמדת המנהיגות הדתית. זה אלפיים שנה נשאה המלה „יהודי“ אופי דתי. ובהתאם להלכה, שראשיתה בזמנים קדומים, נישואין בין יהודי ולא-יהודית אינם מוכרים וילדים אשר נולדו כתוצאה מאיחוד כזה אינם יהודים אלא אם כן התגיירה האם טרם נישואיה. אמנם, ההלכה אינה מאובנת. גמישה היא, אין לבטלה אך ניתן לפרשה. רק למנהיגים

ביה"ע. עיין גם תשובת הגאונים... „וישראל משומד... אלא אפיקורס הוא ואם חוזר משמדותו תשובתו תשובה וא"צ טבילה“.

(197) ע' למעלה הערה 126.

(198) ע' הערה 126, „דאי הדר ביה ומקדש בת ישראל, ישראל משומד קרינא ביה“.
ראה גם אור זרוע, תר"צ: „גר טבל... דאי הדר ביה ומקדש בת ישראל מומר הוא וקדושו קדושין וצריכה גט דישראל רשע הוא“.
עיין גם: S. Zeitlin, Judaism as a Religion

דתיים יש הכח לפרש ההלכה ולעשות תיקונים בדת. לאשה המצטרפת לבעלה העולה לישראל קל למדי להתגייר כי הפורמליות פשוטה¹⁹⁹.

העובדה שהאשה לא מצאה לנכון להתגייר, אות היא כי אינה מעוניינת להישאר בדתה היא וזו זכותה. אין אדם בישראל רשאי לכפותה לקבל על עצמה את הדת היהודית. באורח חיינו הדמוקרטי עלינו לכבד כל דת ולכל דת זכות הקיום בישראל. עלינו לחתור לקראת פירוד גמור בין דת ומדינה.

בעתון "מעריב" (מ-31 באוקטובר, 1958), הצהיר דוד בן-גוריון שהינו מעונין שהשם "יהודי" יירשם בתעודות הזהות ובדרכונים על מנת להדגיש שהישראלים יהודים הם²⁰⁰. רב ערך הוא הרעיון הזה. אנו עדים, לדאבונו לחיזיון שסטודנטים ישראלים הבאים לארה"ב עומדים על כך כי ישראלים הם, אך לא יהודים. רישום המלה "יהודי" בתוך תעודות הזהות אין בו די אמנם להפוך ישראלים מסויימים ליהודים. יש צורך בחינוך יהודי מעמיק על מנת להביאם להכרה כי יהודים הינם וחלק בלתי-נפרד של יהודי התפוצות.

צירוף המלה "יהודי" לתעודת הזהות צריכה שתיעשה אך לאלה אשר נולדו יהודים ולמתגיירים בין אם דתיים הם ובין אם לאו, בין אם מאמינים הם או כופרים. ואין לרשום אותה בתעודת הזהות של הנולדים מאם לא יהודית. מעניין דעת, האם ישתמשו השלטונות האזרחיים בישראל במלה "נוצרי" בתעודת זהות של נוצרים? אם כן יעשו כי אז יחרגו השלטונות האזרחיים מתחומם ויתערבו בענייני דת אשר בה אין להם סמכות. לדוגמא: זכותה של ארצות-הברית להגדיר מי הוא נתין אמריקאי, אך אין זכותה להגדיר מי הוא יהודי או נוצרי, באם יירשם הכינוי "יהודי" לצד המלה "ישראל" בתעודות הזהות ובדרכונים עלול זה לגרור תוצאות בלתי-נעימות וחמורות עבור יהודי הגולה.

באותו גליון של "מעריב", הודיע דוד בן-גוריון, שהיה אז ראש הממשלה כי הוא מתנגד לכל מלחמת דת²⁰¹. דעתו זו מובעת בהכרה מלאה ובידע של תולדות עם ישראל. מלחמת הדת אשר פרצה בין ינאי אלכסנדר לבין הפרושים הביאה את תחילת הסוף לתקופת בית שני. על השלטונות האזרחיים למנוע כל התנגשות עם המנהיגות הדתית, בהתחשב בעובדה שקנאותם של הדתיים ואהבתם לדת היא אשר ניצחה את היוונות, את הכהנים הגדולים יאסון ומנילאוס. הדות להדתיים הוקמה קהילית בית שני, וחג החנוכה, אותו חוגגים דתיים וחילוניים כאחד, משמש סמל לה. אילמלא יהודים דתיים הרי אין לנו קיום, מבלעדיהם לא היתה קמה לתחיה מדינת ישראל.

לרוע המזל, למנהיגים החרדים בישראל פסיכולוגיה וגישה אשר התפתחה בגיטאות פולין, ליטא ורומניה, ומנהיגיה הדתיים שהיו מקובלים באירופה

199) עיין תוספות ליבמות מו, א: "הא זכעי ג' היינו דוקא לכתחלה אבל בדיעבד חד נמי כשר". עיין יבמות מה: "אטבלה להיא נכרית לשם אנתתא אמר רב יוסף: יכילנא לאכשורי בה ובבחה. עיין רש"י: להיות גירות גמורה, ואע"פ שלא טבלה לשם גירות...".

200) "אבל נולד כן דור חדש, שברובו הגדול אינו דתי, אם יהיה רק ישראלי ולא יהודי יש סכנה. צריך שידע שהוא יהודי".

201) "חששתי מאד ממלחמת-דת ואני חושש ממנה גם עכשיו".

חותרים הם להגן על היהדות באותם הצעדים מבלי להביא בחשבון שחוקים דתיים אלה הונהגו על מנת להגן על היהדות ולשמור שלהבתה בגיטאות ובכדי למנוע התבוללות בעמים אחרים. פג תוקפם של חוקים אלה במדינת ישראל העצמאית²⁰². חיי הדת בישראל הם במצב של תוהו. פער אדיר חוצץ בין החילוניים לבין הדתיים וגם מרגשי איבה אינם נמנעים. הדתיים המהווים מיעוט, יש ברצונם לכפות את אורח החיים הדתיים של מורח אירופה על הדור הצעיר שבמדינה. על המנהיגות הדתית של היום למצוא דרך בכדי להתאים את הדת לזמננו, כדוגמת חכמי תקופת בית שני. התורה היא, אמנם, היסוד לחוקי היהדות ומהווה את התחזוקה של העם, אך החכמים לא היססו לפרשה ולהוסיף לחוקי התורה.

חכמינו היו פרוגרסיביים בפירושם חוקי התורה וכוונתם היתה לשם התקדמות החברה. לדוגמא, לפי התורה אין צוואה, כי אי-אפשר להעביר את הנחלה לשבט אחר, אבל החכמים התקינו דייתקא (צוואה) ועל פיה יכול אדם לכתוב כי לאחר מותו חלק מנחלתו יתנו לפלוני, ואפילו הוא זר וכן שבט אחר. חכמינו הוסיפו ותקנו תקנות בשטחי החברה בהתאם לרוח הזמן. בתקופת בית שני הפכו את הדת לכוח מוסרי.

אילו היו למנהיגים הדתיים חוון, בינה ועוז להפוך את היהדות לדת חיה, אז היתה השפעת הדת עצומה בקרב העם היהודי כולו. על המנהיגים של ימינו לחקות את חכמי תקופת בית שני אשר פירשו ותיקנו את החוקים בכדי להפוך את הדת לכוח דינאמי. על המנהיגות הדתית לחתור לקראת התאמת ההלכה על ידי פירושים לצורך הדתי והחברתי של העם היהודי.

לסיכום: התשובה לשאלה "מי הוא יהודי"? היא: כל הנולד לאם יהודיה, או כל המתגייר ללא התחשבות בעובדת היותו שומר מצוות או לאו. הוא יהודי. היהדות היא דת אוניברסלית ואין להינתק הימנה. לסמכות הדתית אין זכות להוציא יהודי ממסגרתה. הגדרה זו היא גזירת ההסטוריה היהודית. אין אדם יכול לבטל הסטוריה ואין להימנע מלהתחשב בה. למונח "יהודי" מובן דתי בדומה למונח "נוצרי", אך בניגוד לנצרות, היהדות היא יצירת עם אחד והקשר עמוק הוא. מאחדים היהודים גם על ידי ההסטוריה שלהם, ובמידה רבה על ידי התרבות העברית. היות והיהדות מייצגת יחודו של עם אחד יש בה גם צד אתני המקשר את בני העם הזה. הקשר בין יהודי התפוצות ובין יהודי ישראל אמיץ יותר. ארץ ישראל היא לא רק עריסתה של היהדות אלא שם עוצבה בדמותה שלה היום. במשך דורות רבים חלמו יהודי התפוצות על יסוד ממלכה משיחית בארץ ישראל. שם התפתחה הממלכה היהודית ושם ניבאו הנביאים. אף לאחר שגורשו

S. Zeitlin, "The Halaka: Introduction to Tannaitic Jurisprudence," עיין (202
JQR, 1948; *idem.*, "Is a Revival of a Sanhedrin in Israel necessary for Modification of
 the Halaka?" *JQR*, 1952.

"The Takkanot of Erubin," *JQR*, 1951

(203) ש.ש.

(204) עיין רש"י בצה"ב: דהתיירא עדיף... אבל כח האוסרין אינה ראייה שהכל יכולין

להתמיר.

25 שנות מדינת ישראל: הישגים ומחדלים

מאת הכיב כנען

על שלושת האתגרים

כינון מדינת ישראל היה תשובה לשלושה אתגרים של ההיסטוריה היהודית: יצירת האפשרות לריכוז בלתי־מופרע של יהודים בביתם הלאומי — הגשמת שאיפת הדעות לקיבוץ־גלויות; השגתה של ריבונות מדינית עם כל הזכויות והחובות הכרוכים במעמד זה; צמיחת עוצמה יהודית צבאית שהביאה לידי שינוי תדמית היהודי בעיני העולם.

חוק השבות פתח לרווחה את שערי ישראל בפני עליה בלתי מוגבלת של יהודים שקודם לכן נזקקו לחסדי שלטון זר כדי לקבל רשות כניסה והתיישבות במולדת. החוק הפך ל"צ'רטר" החשוב אולי ביותר שניתן ליהודים מאז זכו בשוויון בארצות מגוריהם, הוא העניק מעמד משפטי לתהליך שיבת ציון, חפשית, מסודרת, מודרכת ומתאמת לצרכי הארץ לפי דרישות הפיתוח שלה. לכן יש משהו אוילי בהחייאת דברי הבל של אנטי־ציונים למיניהם כי למרות הכל אין ביכולתה של מדינת ישראל לפתור את הבעיה היהודית בגלל ממדיה המצומצמים. ב־25 שנות קיומה גדלה אוכלוסית הישוב היהודי פי חמישה, מ־600 אלף ל־3 מיליון, משום יהודי שאף לבנות חייו בתוכנו לא נמנעה אפשרות זאת, פרט למספר מקרים בהם סירבה ישראל להיות מקלט לפושעים שנמלטו אליה מפני זרוע החוק של ארץ מוצאם. גלויות שלמות חוסלו ב־25 שנים אלה ונשתלו על אדמת ישראל: יהודי ארצות ערב, שרידי הקהילות היהודיות שניסו להאחז מחודש — אחרי השואה — בארצות הגוש שעליו השתלטה ברית המועצות, כלומר מרבית היהודים שמצאו עצמם במצוקה לאומית, גזעית או דתית, העתיקו חייהם למדינתם. לצידם נמשך קילוח דק — לפי שעה — של עלייה מארצות הרווחה, הנוסע כיום ברחבי ישראל ורואה את השטחים העצומים של הנגב הריקים עדיין מאדם, את מרחבי הגליל בו מהווים עדיין — 25 שנים אחרי הקמת ישראל —

מארגם לא זנחו היהודים מעולם את חיבתם לארץ ישראל ולא ויתרו על זכותם הדתית והחוקית לארץ הקודש. בתקופת בית שני ראו יהודי התפוצה בירושלים את מרכזם הרוחני ובבית המקדש מרכזו דתי של העם היהודי כולו. הקשר בין יהודי התפוצה לבין יהודי הארץ איתן הוא יהודי התפוצה זקוקים לישראל. ישראל זקוקה ליהודי התפוצה. חיות איתנה שוקקת בקרב יהודי התפוצות.

באם תיהפך ישראל להיות ארץ רגילה, דמוקרטית, תעשייתית היא זה אסון לעם ישראל ולאנושות כולה. למדינה לבנטינית רגילה, אפילו תהא זאת דמוקרטית לחלוטין, לא תהיה השפעה כלשהי על היהדות ועל האנושות.

אימון איתן לנו במנהיגות האזרחית והדתית של ישראל, אנו תקווה שישארל תהא מאור אשר יפיץ וזהרו לא רק על הרי יהודה והגליל, כי אם על העם היהודי כולו, ובארץ יקומו לתחייה הכוחות הרוחניים של הנביאים והפרושים, שרעיו־נותיהם ודעותיהם הם ערכי היהדות והם אשר שינו את דמותו של העולם הנאור.

יהודים מיעוט בלבד, ואת יהודה ושומרון שלגביהם אין כבר כמעט ספק שבכל פתרון מדיני שיושג לא יוכל שום כוח למנוע מיהודים להתיישב בהם, רואה כמו על כף ידו את השטחים הנרחבים העומדים לרשות יהדות העולם אם תרצה להצטרף להגשמת חזון שיבת ציון. מיליונים, מיליונים רבים, מסוגלים להתיישב בשטחים הריקים האלה שפיתוחם באמצעי הטכנולוגיה המודרנית טומן אפשרויות קליטה אשר טרם נמדדו בדיוק. הרוב של העם היהודי יכול להיקלט בישראל שונה מאז לידתה ארץ פיתוח מופתית, שאין שניה לה, בתבל כולה. ישראל זקוקה ליהודים ומידת בגרותה הלאומית של יהדות העולם לא תתבטא במחאות כפיים שיעניקו ליהודי ישראל העובדים והלוחמים ואף לא בסיוע הכספי הזורמת הנה, אלא במידת נכונותם להשתתף בפועל בבנין המדינה, הם וילדיהם, ובביצור פיסית בלתי נלאה של כוחה וכלכלתה.

השגת הריבונות המדינית היתה — ללא ספק — הגשמת חלומם של מאות דורות יהודים. זוהרה בקביע את חשכת ליל הגלות והפיח הרגשת ביטחון ביהודי התפוצות. נהנית ביותר מן ההגדרה הפשוטה, הבלתי יומרנית, הנעדרת כלי ליטוש של ניתוח פילוסופי או היסטורי מחוכם, אותה השמיע מיליוני אמריקאי-יהודי שיחסו לעמו התבטא עד הקמת ישראל בעיקר במעשי פילנטרופית בלבד. בדברו בתל-אביב על זיקתו לישראל, אמר האיש — שנוסח דיבורו הבלתי מוזקצע לא העיד על השכלה רחבה, או על קשרים הדוקים עם ערכי תרבות — וכה היו דבריו: „למרות הכספים שצברתי, אין בדעתי להיטמע, אני חש עצמי יהודי ושום הצלחה לא תעקור את הכרתי היהודית. אני אוהב את אמריקה כי היא נתנה לי אושר, מעמד, שיוויון וחיים משופעים כל טוב. אבל בארצות-הברית אני בכל זאת בן של מיעוט אתני, שהיחס אליו מצד הרוב נתון לתנודות מתמידות. לכן, אם יבוא — חלילה — יום, כפי שזה היה בארצות אירופה נאורות ומישהו יאמר לי: אתה יהודי, אינך רצוי כאן, אוכל להשיב לו: עשיתי לפיתוח הארץ הזאת לא פחות ממך אבל לא אאבק על הזכות להיות נוסב בקרבכם. יש לי מולדת, ארץ אבות, מדינה עצמאית יפה ומבטיחה, אלך לשם, לחיות בין אחי ואתרום לה את כל מרצי וכוחותי כפי שתרתמי אותם לאמריקה“.

ארץ מקלט וקליטה

יתכן שהתאכזבו אלה בין יהודי העולם שסברו כי מדינת ישראל תוכל להגן עליהם מפני רדיפות אנטישמיות או מפני פגיעה בזכויותיהם האזרחיות. זאת אשליה שאין לה אחיזה בעולם של ימינו, כאשר אפילו אימפריות אדירות של אתמול אבדו את האפשרות להגן על נתיניהן החיים בארצות זרות. כאשר הגיעו ארצות מזרח אפריקה לעצמאות והשלטון הבריטי חוסל וחזר למולדת, לא היתה ברירה למתיישבים הבריטים שחיו באותו חלק של העולם למעלה ממאה שנים, כי אם לארוז את חפציהם ולחזור גם הם למולדתם הראשונה. כאשר גיבורי משטרו של מעומר קדאפי בלוב פתחו במסע נגד הבריטים שחיו בארצם כפקידים של חברות נפט, כסוחרים או יועצים לממשל, לא נקפה האימפריה אצבע כדי לעזור לאזרחיה והשגרירות הבריטית בטרפולי נענתה לנשים בריטיות שהתאוננו על מקרי אונס, כי חסרת-אונים היא לגונן עליהן, וכן גם לא יכלה ממשלת ברוסל להושיט את עזרתה למושבה הבלגית הגדולה ועתירת ההשפעה בקונגו, וכשזכתה האחרונה לעצמאות הסתפקה בלגיה בעצה לאזרחיה המעונים והמושפלים שרצוי כי יעזבו את הארץ בה נולדו, גדלו, עבדו וזכו לאושר.

יהודי העולם אינם אזרחיה של מדינת ישראל, ואפילו היו מקבלים את האזרחות הישראלית, לא היה בכוחה של המדינה למנוע את הרדיפות, ההשפלה או הנישול, פרט לעצה: עזבו הכל ובואו לחיות בישראל. מה שישראל יכולה לעשות למען יהודים בארצות זרות, הוא לכל היותר להעניק ליהודים בארצות ערב שטעמו את נחת זרועה הצבאית, תחושב קלושה כי היא מוכנה להיחלץ לטובתם. רק הדדות לאוהרות תקיפות של ישראל לא נפלה שערך מראשיהם של יהודי לבנות במלחמת ששת הימים ואחריה, השלטונות לבנות שומרים על יהודים בשבע עיניים כדי לא לתת לצה"ל עילה לחוש לעזרתם. ממצרים, מסוריה ומעיראק, הועלו כבר כמעט כל הקהילות היהודות ולא קל לישראל למנוע התעללות בכמה מאות יהודים שסירבו בעקשנות להיחלץ מציפירני הצורך כאשר רוב אחיהם ניצלו את התחבולות בהן השתמשה ישראל להצלת יהודי אותן ארצות. במצב הקיים אין

ישראל יכולה לעשות יותר מאשר לנצל תיווך מדינות זרות למניעת הרדיפות ולהשגת רשות יציאה ליהודים אלה. יש אמנם דעות שלא יתכן שמעבר לגבול יתעללו ביהודים ויתכן שלא רחוק היום בו תמצא ישראל את הדרך להצלת האחים האומללים שלא רצו ללמוד לקח ממהלך ההיסטוריה בדור האחרון במזרח התיכון.

אין להכחיש שישראל ממלאה תפקיד חיוני מאד במאמצים לאפשר עלייתם של יהודי ברית-המועצות. היא מפעילה קשרים, משתמשת בלחץ ונימוקה העיקרי הוא: יש מקום במדינה היהודית ליהודי ברית-המועצות שאינם רוצים עוד לחיות בניכר ואין לשלול את זכותו של כל אדם לחיות במולדת שהוא משתייך אליה מצד זיקתו הלאומית.

25 השנים האחרונות הצמיחו כוח צבאי יהודי שכל תכליתו להגן על המדינה, להרתיע את האויב מלתקוף אותה ולנקוט — בשעת צורך — גם במכת-מנע בהתאם לכלל: הקם עליך, השכם והרגו. הודות לכוח זה עברה ישראל שלוש תמורות מכריעות בחצי היובל לקיומה: היא קיבלה בהכרת תודה את הגבולות שאושרו לה בהחלטת האו"ם בסוף 1947; אולם כאשר הועמדה בפני סכנת כלייה, הפכה תוך המלחמה לגבולות קבע את קווי שביתת הנשק מ-1948 אשר התמשכו מעבר לגבולות שנקבעו על-ידי האו"ם ושיחררה את השטחים היהודים שעמדו בהתאם לתכנית החלוקה של האו"ם — להיכלל בתוך המדינה הערבית. במלחמת ששת הימים הורחבו גבולות שביתת הנשק על כל שטחי המולדת ההיסטורית ומדינת ישראל משתרעת כיום מן הים התיכון עד לנהר הירדן ומן החרמון עד ים סוף.

לשון משותפת

אולם חשיבותו של צה"ל איננה רק בהיותו אמצעי להרתעת האויב. הוא הצמיח ערכים שהשליכות להם על כל דמות תושבי ישראל היהודים: בשורותיו מתחשלת — הרבה יותר מאשר בבת-הספר בישראל — השותפות בין שכבות אוכלוסיה החיות בפער חברתי רב. הצבא מאפשר לכל צעיר להוכיח עצמו גם אם אין לו השכלה פורמאלית הדרושה כיום לעליה בחיים האזרחיים; הוא מקרב עדות ומחדיר בחייליו את ההכרה שאין פניו לכיבושים אלא להבטחת חיים שלווים למדינה שאויביה רוצים להשמידה. אין הוא מחנך לציחצוח חרבות ולפולחן קרבי. הוא צבא שהוליד את הסיסמה שהמפקד צועד לקרב ראשון ואחריו הולכים פיקודיו, לעומת צבאות אחרים שבהם המפקדים עוקבים אחרי הקרב ממרחק. צה"ל שיכל את פאר הקצונה הבכירה שלו אחרי מלחמת ששת הימים כאשר קצינים אלה היו ראשונים למרדפים אחרי מסתננים מחבלים.

מדינת ישראל הצליחה בשנות קיומה להמיר דבקות קיצונית של מפלגות ציוניות בסיסמאות נידושות, בריאליזם מדיני מבורך: „חרות“ איננה משמיע עוד את הסיסמה של „שתי גדות הירדן“ ומפ"ם הסתגלה יפה למציאות של מדינה בה מהווים יהודים רוב ואינה מתגעגעת עוד ל„מדינה דו-לאומית“. הוקהו ניגודים מסורתיים בין מפלגות והמצעים המדיניים, וכיום משתרעים המחנות הרעיוניים בישראל בין חסידי „ארץ-ישראל השלימה“ (שעליהם נמנים אנשי „חרות“ ומפלגת עבודה כאחת) לבין נאמני הרעיון „שטחים תמורת שלום“. הפרשיות הכאובות של העבר, כמו: רצח ארלוזורוב, הסוון, הפרישה, „אלטלנה“, נידונות כיום ברוח מופכחת הנעדרת יצרים של שנאת אחים. ממשלת הליכוד הלאומי הוכיחה כי בישראל קובעים היום הריאליזם הפוליטי, הבנה בין סיעות והסכמה על צעדים לטובת המדינה, ושוקעים בתהום הנשייה זכרונות עגומים של הפילוגים.

מש דיון מוצא כיום לשון משותפת הרבה יותר יעילה עם מנחם בגין הן בבעיות בטחון ישראל והן בבעיות החברה והכלכלה, מאשר עם שותפיו במערך במפ"ם ועם שותפיו במפלגה מאחדות העבודה. עם כניסת חברי „חרות“ להסתדרות העובדים נוצרו חזיתות חדשות בנושא חברת העובדים, המשק ההסתדרותי, האיגוד המקצועי, מיבנה קופת חולים ועוד.

לא יתכן לנסות לסכם את התמורות שחלו בישראל ב-25 השנים האחרונות בלי להעלות את התרומה של דוד בן-גוריון לעיצוב דמות המדינה והליכיה העיקריים. זכותו של ב. ג. אחרי הנצחון במלחמת העצמאות היא בהנחת יסודות

לגיבוש מספר ערכים שהפכו את מדינת ישראל למיבנה ריבוני-דמוקראטי. בן גוריון נתן לישראל צבא נטול השפעות מפלגתיות ועזר בתבונה לניתוקן מן הזיקה ל"הגנה", לאצ"ל, ללח"י ולפל"מ. הוא הפך את צה"ל לצבא-העם בו יעלו לשלבי פיקוד לא שליחי מפלגות ותנועות למיניהן, אלא קצינים שיוכיחו עצמם בשדה הקרב.

בן-גוריון הניח יסודות לחינוך ממלכתי במקום זרמי חינוך מעמדיים שלפני המדינה. בית-הספר בישראל איננו כיום חממה לחינוך פוליטי-מפלגתי. הוא משתדל להנך לאזרחות טובה, לסובלנות ציבורית ולאהבת המולדת. בן-גוריון קרא במשך שנים לפיתוח הנגב בהזהירו שהשארית חבל ארץ זה בשיממותו, קורצת לאויב ורק ישוב יהודים בשטחים השוממים יבטיח ריבונות יהודית בו. הגשמת חזון הנגב היהודי תישאר קשורה לעד עם שמו של האיש שבערוב ימיו החליט לשמש סמל לרעיונותיו והלך לשדה-בוקר להשתתף בהפרחת השממה.

אבל מאזן של 25 שנות קיום ישראל, לא יהיה שקול אם נתעכב רק על האורות: נצחונות צה"ל, קליטת עליה, הקמתם של 500 ישובים חדשים, התנחלות בשטחים המשוחררים, ערים חדשות, כבישים נוצצים, שכונות ומלונות פאר, אתרי נופש וקייט, הגדלת מספר האוניברסיטות מאחת לחמש בנוסף לשלוחות של אוניברסיטות אלה בכמה ערים בארץ, חקלאות משגשגת, תעשייה פורחת, רשת בתי-חולים, מוסדות תרבות ומדע.

נכון שהודות לצה"ל מובטח גורלנו יותר מגורלן של מדינות אירופה שקמו בתום מלחמת העולם הראשונה וזכו להתקיים רק כ־20 שנה. ישראל הנחילה לצבא המצרי ובני בריתו שלוש תבוסות מוחצות. שכינה יהיה-רו — לפי כל הסימנים — היטב היטב אם לצאת בפעם הרביעית למערכה נגד ישראל. אבל תהילתו של צה"ל והסיפוק העצמי מן ההישגים שאליהם הגענו ב־25 שנים, אין בהם עוד כדי להתעלם מפגמים ומחדלים החושפים שיניהם הטורפות באיום שחצני למוטט את כל היפה שאליה הגענו. ישראל משופעת מחדלים במידה לא פחותה משהיא מלאה הישגים. בעוד שעל ההישג יש לשמור ולבצרו, מאיים המחדל על ההישג עד להריסתו. מכאן דעתי שחצי יובל המדינה חייב להיות הזדמנות למאזן מעמיק גם של מחדלים חשובים בגדר סוד וכל תושב ואורח נתקל בהם.

חינוך הדור הצעיר ומכת הביורוקראטיה

מקור המחדלים האלה אולי בהכרה הטבועה בדור הצעיר כי המדינה באה לו כמתנה משמיים והיא הושגה רק הודות למלחמות ולנצחונות. הנוער היודע להקריב חייו למען קיום המדינה, לא יודע מספיק — בגלל ליקויי החינוך — כי מלחמת העצמאות התנהלה על משהו שהיה כבר קיים: ערים, כפרים, התישבות, 600 אלף יהודים, בקיצור — הישוב היהודי שקם מאז ועד מלחמת העצמאות. בזכות הישוב הזה אפשר היה לנהל את המלחמה כדי להפכו לעובדה ריבונית. הישוב נוצר על-ידי קרבנות ומסירות ללא גבול. בזכות הקרבנות האלה הצליח להחזיק מעמד, לצמוח ולגדול בים עויין ומול שלטון עויין. בית-הספר הישראלי לוקה במיעוט המידע הניתן לתלמידים על התקופה של טרום-המדינה.

בעקבות העדר ידע מספיק בתולדות הישוב והתנועה הציונית והדעה הרווחת שלפני הקמת המדינה היה תהוה ובוהו שבו לא ריחפה אפילו רוח אלוהים, התפתח יחס ציני בנוער לערכי ההיסטוריה היהודית החדשה. „אל תדבר אלי ציונות“, הגדרה זאת מבטאה באופן מוחשי את יחס הדור הצעיר למה שהיה לפני 25 שנה, ומכאן התלישות מערכים שהתעלמות מהם עשויה לסכן את עצם המשכו של מפעל התחייה.

הצורה בה מגישים לדור הישראלי הצעיר את תולדות הישוב אינה מאפשרת אותו לגלות עניין נפשי בנושא זה ומדהימה הבורות שמגלה הנוער ביחס לאבני פינה העיקריות בדרך לעצמאות. בבורות זאת, בציניות, באדישות לעבר הקרוב, טמונים יסודות לא מעטים של המחדלים הישראליים המביאים לצמיחת ארגונים גיהיליסטיים מסוכנים.

הדור הצעיר ראה את המפלגות משתלטות על מנגנון המדינה ומחלקות ביניהן ברעבתנות את משרדי הממשלה, העמדות, זירות השפעה, פרט לשני

תחומים: הצבא ומשרד הבטחון. הרשות השיפוטית עם משרד המשפטים הפכו כל שטחי הפעולה בישראל לנחלת המפתח המפלגתי ועדיין, אחרי 25 שנים, לא נוצר הטיפוס של משרת הציבור כמו באנגליה או בארצות-הברית. משרדי ממשלה מסוימים נמצאים מזה 25 שנים בידי אותה מפלגה המקפידה שעובדיה הבכירים יהיו נאמנים למפלגת השר וזעזועים לא-מעטים ליוו העברת משרד זה או אחר לרשות מפלגה אחרת.

הפוליטיזציה של המנגנון הממשלתי מאדירה את השפעת מרכזי מפלגות המשתדלים לאכלס את משרדיהם בחבריה, למרות ההבטחות וההוראות היפות. כמעט כל שר חדש מביא עמו מ"בני בריתו" למשרדו, דבר שאינו מוסיף לגיבוש דמות הפקידות הממשלתית הבכירה המתחלפת תכופות עם היווצרות הזמנות ראשונה להיאחו במשרה טובה יותר.

25 שנים אחרי הקמתה, רגילים עדיין בישראל לכסות על מחדל, על העדר כשרון, על כשלונות של משרדים ועובדיהם, בשני הסברים נצחיים: אנו מדינה צעירה, אנו נתונים במצב מלחמה.

איך אפשר בטיעון זה ליישב את העובדה שמשרדי הממשלה אינם משיבים לפניות האזרחים? ולזול הפקיד באזרח? נגע הביורוקרטיה והסירבול? חוסר בקורת על הפעילות היום-יומית של מנגנון המדינה? הריקבון שפשה במנגנון העיריות הגדולות? העובדה שאין ביכולתו של האזרח למצוא את הפקיד שאותו הוא מחפש במשך ימים ושבועות, מריצים אותו מקומה לקומה, מאיש לאיש? ששליח העליה בני-יורק מודיע לעולה כי עומדת לרשותו דירה בירושלים והוא יכול לעלות עם משפחתו, ומשבא האיש לירושלים מושכים הכל בכתפיים ואומרים לעולה: המכתב של השליח אינו מחייב אותנו?

בישראל יוצאות הוראות לניהול בכל תחומי החיים אבל אין מנגנון בקרה יעיל המודאג אם אמנם מגשימים את ההוראות. בבתי-החולים ישראלי מנקים את חדרי השירותים בשעות בוקר מוקדמת בלי לקחת בחשבון כי יש צורך לחזור על כך פעם או פעמיים במשך היום. הטלפונאית המבקשת לחבר את הפונה עם איש מסויים משיבה באדיבות "בבקשה", מכניסה את הפלג לתקע המתאים אבל אינה מוצאת לנכון להודיע לפונה כי אין תשובה מחזרו של האיש. הערות מבקר המדינה מתפרסמות זמן רב מאד אחרי גילוי המימצאים ובמקרים רבים מתברר שמשרד ממשלתי או עירוני שכלפיו כוונו ההערות, לא התייחס אליהם ברצינות ואיש לא בא על עונשו.

בשערוריות הכלכליות הגדולות הפוקדות את ישראל מפעם בפעם כאשר מתגלה כי כספי ציבור נחשבים הפקר בעיני האחראים למחדלים, מתייצבים — לרוב — אריות המדינה מאחורי המועלים בטענה שזכויותיהם למען המדינה צריכים לחסן אותם בפני החוק, אנשים הקשורים במפלגה בעלת השפעה נהנים מתמיכתה והכתמת רמתם המוסרית ויושרם האישי על ידי בית-משפט או ועדת חקירה מוסמכת אינה מונעת בעדם מלהמשיך בקאריירה הציבורית. פגמים מוסריים אינם מהווים גורם להפסקת פעילותו הציבורית של האיש, ואדם החייב להתפטר בלחץ מימצאים חמורים, זוכה לרוב בתפקיד ציבורי אחר.

בערים שלנו בונים שכונות חדשות ואינם נוקפים אצבע לשמור על הישנות. מטילים בחלל מספרים יפים על פתרון בעיית הדיור לזוגות צעירים, אך לאמיתו של דבר אין אלפי זוגות יכולים לבוא בברית נישואין בגלל העדר שיכון, בו בזמן מגליפים עובדי ציבור בקלות את דירותיהם מבית מתיישן לשכונה חדשה, לבית מפואר יותר. מאות אלפים סובלים קשות מהתחבירה הציבורית הלקויה, בעוד כל פקידון קטן חולף בריכוכו הפרטי על פני התורים הארוכים המתענים המתנינים בשמש או בגשם. הכנסת שיפור פשוט לכאורה בשירותים ציבוריים, שינוי קל שבקלים, נתקלים באי-הבנה ובהתנגדות עקשנית לזו מהמקובל מצד אנשים שאינם יודעים סבל וטרדה מהם.

בצד שכונות פאר שוקעות שכונות ישנות והופכות למשכנות עוני. בצד ילדים מטופחים, גדול מאד בישראל מספר הילדים החיים בתנאים בלתי-נסבלים. בתי-ספר רבים אינם זוכים לחימום חודשי החורף כי הענין נתקע באיזו מגירה של פקיד חסרי-יכולת וכאשר קמה צעקה, באה התשובה הנצחית: אין תקציב. חולים שוכבים בפרוודורים בבתי-חולים; חולי-רוח למאות אינם נקלטים כלל

במוסדות אישפוז מחוסר מקום. האמנם אין תקציב למטרות חינוכיות אלה?
האמנם תמשיך ישראל להתפתח בצל מחדלים, זוהמה, עוני?
אור ליהודים

לקראת 25 השנים הבאות חייבת ישראל להעתיק נקודת-כובד של התענינות קברניטיה לבעיות פנים. הסיסמה של המפלגות בבחירות הקרובות צריכה להיות: עם הפנים אל בעיות הפנים. קל לזקוף כל מחדל על חשבון המצב הבטחוני, אך קשה יותר לגלות כשרון ולשבץ אנשים מוכשרים בתפקידים אחראיים תוך פסיחה על משרתי המפלגות שכל מאוייהם נתונים לביצור כוחה של המפלגה במנגנון הממשלתי. ישראל זקוקה למשרתי ציבור (פאבליק סרוואנטס) שיתיחסו למשימתם ברצינות וכבוד. היא צריכה לפקידים שידעו לטפל בהתמרמרות עובדי השירותים החינוכיים כדי למנוע גלי שביתות, שאין להם אולי דוגמה בארצות אחרות בעשור האחרון.

ישראל זקוקה עתה — בגבור הרגיעה הבטחונית — בממשלה שתתייבב לעימות אמין עם בעיות המצוקה, עם כיעור הערים, עם הפער החברתי המכאיב ההופך עדות מסוימות לבעלות רמת חיים גבוהה ואחרות לבעלות מעמד סוציאלי נחות. על ישראל להיגמל מראויותנות ולהתחיל לחרוש ביסודיות וברצינות, בכינות ובאחוזה, את שטחי החיים השונים שלה כדי לעקור עשבי פרא המתפשטים בהם. עליה לאזור אומץ לסלק אנשים בלתי-מתאימים לתפקידיהם ולהעלות כשרונות אמיתיים. על הממשל לדאוג לאורח ולטובתו, כי הרי המדינה מייצגת את האורח ועצם קיומה מותנה בהבטחת אורח לאורח. אך מעל הכל על ישראל לפעול לצמצום פערים סוציאליים, להקפיד על יושר המנגנון שלה, על הגינות ביחסיו עם האורח ולפעול באותו מרץ שהיא מגלה בשדה הקרב, במערכה במחדלים.

ישראל ב־25 השנים הבאות צריכה להיהפך למופת לארצות אחרות בטיפול באורח, בדאגה לו, ביחסים בין הממשל לאורח. ישראל זקוקה לממשל — ויהיה הרכבו אשר יהיה — קבוע שיהיה נאמן למשימותיו ולא למפלגתו של השר. על המדינה לגבש דפוסי חיים בהם יעמדו במרכז: האורח, הצדק, היד הקשה של החוק, אהבת הנערך לערכים שהביאו אותנו עד היום. אנו רוצים בישראל שאליה יבואו יהודים לא רק בגלל חיי מצוקה בארצות מגוריהם, אלא כיוון שהיא יפה, נעלה ואנושית-יהודית יותר, מכל ארץ אחרת בעולם. הנצחונות במלחמות לא יעשו אותנו אור לגויים. כדי שהעולם יראה בישראל מופת לעמים, עליה להקרין מעצמה מירב הערכים ההומאניים, ערכי מוסר וערכי כבוד לאומי וציבורי. כדי להגיע לכך תצטרך ישראל מעתה ואילך להתרכז על טיפוח עיקרים שהזנחו: חינוך יסודי טוב יותר ולא רק השכלה גבוהה; מוסר עסודה משופר ולא רק שאיפה לשכר גבוה; הקפדה על טוהר מידות והענשה על כל מעשה שחיתות ומעל; מתן אפשרות לכשרונות אמיתיים להגיע לעמדות שהם ראויים להן; השתחררות מסיוט הביורוקראטיה המביאה לניוון היחסים בין הממשל לאורח; מעבר מארעיות המרחפת עדיין על כל תחומי החיים בישראל לגיבוש דפוסי קבע.

על ישראל להחיות את האידיאלים שליוו את מניחי יסודותיה לא למען להיות אור לגויים אלא בראש וראשונה כדי להיות מופת ליהודים.

מדינת ישראל והדור הצעיר

מאת יוחנן גרנך

א.

המרטירולוגיה היהודית בת אלפיים שנה הצמיחה את התנועה לכיוון העלייה וההתיישבות בא"י. היא אף יצרה תשתית להזדהות אידיאולוגית של חלקים ניכרים בקרב הנוער היהודי בתפוצות־הגולה עם האידיאלים המשיחיים בעלי גוון אינטרנאציונאליסטי או קוסמופוליטי, הכל לפי הזמן והמקום. היא השפיעה עמוקות על טובים ורבים בקרבו בכיוון הצטרפותם המודעת או החווייתית אל שורות התנועות הסוציאליסטיות, הקומוניסטיות או האוטופיות־שמאלניות למיניהן. היא גרמה גם להתהוות הקאטאליזאטור ההיסטורי למימוש האידיאל הלאומי בדמות מדינת־ישראל, עקב אטימותן של אומות „העולם הנאור“ לנוכח הגשמת המגמה של הכחדת עמנו בדם קר בידי הנאציזם. ואולם, המרטירולוגיה היהודית „זיעזעה“ סוף־סוף את העולם, שהחל להבין (אף־כי במעורפל כלשהו), כי המגמה המיפלצתית להשמדת העם היהודי מהווה תיסמונת מדאיגה — מבחינה אפידימולוגית — למחלה ממארת של האנושות כולה: סגידה בלתי־מוסגת לעוצמה, לאלימות ולאוטומטיזם חשיבתי, בד־בד עם סלידה מן העם המגלם יותר מכל עם אחר בהיסטוריה את המגמה ההפוכה — לחירות־המחשבה והיצירה, לאחוזה אנושית, לצדק ושלום על־אדמות.

ואף־על־פי־כן: כבתקופות שונות בעבר, כן גם בתקופתנו, נוצר רקע מסוכן לבריחה־מן־המציאות בקרב חלקים מסויימים מן הנוער היהודי בעולם (המתהווה, ללא ספק, גם במדינת־ישראל גופה), הנמשך אל הקסם המרדים (והמתעטף באיצטלה של הקסם הממריד!), של התבוללות תרבותית „אוניברסל־ליסטית־אינטרנאציונאליסטית“, כאשר במרכז התעניינותו ניצב „השמאל החדש“ על ביטוייו השונים והמשונים. אמנם מילחמת ששת־הימים חוללה מעין מהפך פסיכולוגי בקרב רובו של העם היהודי בתפוצות. החלה לזרום אל חופי־הארץ עלייה מוחשית אף מארצות־הברית. כמו־כן גברה והתעצמה העלייה מקרב „יהדות הדממה“ של ברית־המועצות ונסתמו במידה רבה צינורות „הירידה“ מן הארץ. דווקא משום כך, נשאלת עתה שאלה: כלום מדינת־ישראל תשכיל לשמש מוקד־משיכה לנוער היהודי בעולם גם כאשר צביונה הלאומי־תרבותי יהיה שונה מזה שעליו הצביעו אבות־התנועה בראשיתה, ובניהם בהגשמתה. בגלגול הממלכתיות הלאומית הריבונית? שהרי אין ודאות מוחלטת, כי הנוער היהודי — במיורח כמו במערב — חוזר הכרה ציונית מוצקה או רופסת. אין מי שיידע בכירור מהו הדגם החינוכי־תרבותי הכולם את המגמה להעמקת תודעתו הלאומית והחברתית בכיוון של הזדהות גוברת עם מדינת־ישראל. ברם, מן העניין לדעת, מה חייבת מדינת־ישראל לעשות, כדי שדמותה הריאלית לא תפריך את תדמיתה האידיאלית, המטופחת ביודעין או בלא־יודעין על־ידי דור־העתיד, מתוך מגמה להתקרב ולהשתלב באומה הישראלית בהתהוותה ההיסטורית רבת־הקסם וההוד, ולהתרחק מן המערבולות של אידיאולוגיות „קוסמופוליטיות־אינטרנאציונאליסטיות“ אוטופיסטיות למיניהן. שכן מדינת־ישראל ניצבת עתה בפני אתגרים חדשים וללא־תקדים, והיא שרוייה במבוכה רבת־מימדים וגילויים. אין בה „מורה־נבוכים“ ראוי־לשנן, ועל נפשה הנצויה מעיקות תחושות מעורבות של עוצמה ביטחונית־כלכלית ואבדן דרך רעיונית־חינוכית־רוחנית — מחמת הפער בין ציפיות שאפשר גם־אפשר היה לממשן, לבין מימושן המעוות, השיטחי, הכוזב.

עם זאת, מטופחת — בעירפול חווייתי או בבהירות תודעתית — מגמה חדשה בקרב הדור הצעיר שלנו, בעולם ובמדינה, מגמה בעלת התכוונות דיאלקטית „אימפונדרבילית“ (בלתי־מדידה), לאיזון מירבי ככל־האפשר בין „היכולת־החינוכית“ שלנו (דהיינו: התגוננות לאומית־ביטחונית; קידמה טכנו־מדעית; שיגשוג כלכלי) לבין „היכולת־הפנימית“ שלנו (דהיינו: עילוי האדם, צימצום הפער החינוכי־תרבותי והעלאת הרמה הרוחנית־מוסרית־תודעתית). מה־גם שאומה מתהווה זקוקה

לגיבוש תודעה לאומית עמוקה, המושתתת על רציפות היסטורית אורגנית ועל אידיאל משותף כאוויר לנשימה! וככל שהנוער היהודי בכלל, והמשכיל בפרט, יחוש בדביקות רעיונית ומעשית כאחת, במטרות הנשגבות של בראשית תנועתנו הלאומית, שיש להן סיכוי סביר למימוש עוד לפני "אחרית-הימים" — כן ייטב לעם היושב בציון ולעם היהודי באשר הוא.

ככלות הכל: הנוער היהודי המודרני, האינטלקטואלי ברובו המכריע, והנתון להשפעות חזקות של אי-הסכמה חברתית-תרבותית ושל אידיאולוגיות שיוויוניות, שואף למימוש-עצמי לאומי וחברתי, המשוחרר מן הכבלים של חברה מעמדית, תרבות מסורתית, חקיינות אופנתית. וכן הוא נמשך ונרתע תדיר, בתנועת מטוטלת בין פחד לתקווה, אל ומן המערבולת הדו-כיוונית של סגידה לממון ולשגעונות "העוצמה", היוקרה והסטאטוס, ושל סלידה מן העיוותים המתלווים אליהם, לאחר השגתם.

ועוד דבר: הוא מתלבט תכופות בין נטיות-הלב (לאחווה אנושית בעלת צביון בינלאומי מובהק) לבין מגמת-השכל (לאחדות לאומית יהודית, לטיפוח תודעה לאומית, להזדהות עם מדינת-ישראל). ככל הדור הצעיר בעולם הרחב, אף הוא חדר ההכרה, כי ימינו עומדים בסימן התמורות של "עידן-המעבר" אל תצורה תרבותית כלל-אנושית מתוקנת ונעלה יותר, שמן-ההכרח לבוא על-גלי ביטויים שונים של "רנסאנס" תרבותי-רוחני מעמיק בכל שטחי-החיים האישיים והציבוריים. אך הוא חרד לגורלו, דווקא משום שהוא נדרש יותר מאי-פעם, לעירנות אינטלקטואלית מירבית, לנוכח הסכנות החמורות, הצפויות לו במומנט היסטורי זה. נהירתו אחר הגשמת אוטופיה סוציאליסטית, השוללת קאפיטאליזם וקומוניזם כאחת, היא-גופה סימן מובהק להתקוממותו כנגד "סדר-הדברים" הקיים. הנהי-כי-כן: מדינת-ישראל חייבת להטות אוזן קשבת לרחשי-לבו ולמגמות-פניו של הדור היהודי הצעיר, בארץ ובעולם, להגביר בקירבו — מעבר לכל מחיצות רעיוניות — את נטיותו הטבעית למימוש-עצמי אוניברסאלי על-ידי הגשמה-עצמית לאומית במדינתו-מולדתו, ולחלצו מן הסכך של "הקרבה-עצמית" על מיזבח אידיאלים אוטופיים למיניהם. אולם, לשם כך עליה לעלות על דרך-המלך של מהפך רוחני עמוק.

ב.

חרף עובדות-הברזל של מציאותנו הלאומית, אין סימנים מעודדים באשר לשאיפת הדור הצעיר בכלל והאינטלקטואלי בפרט להתמקד בטיפוח תרבות מקורית במדינת-ישראל, תרבות השואבת את השראתה מן המורשת המיוחדת של עמנו (ובמקביל: מזו של "המרחב השמי" לגבי טיפוח תרבות ערבית מקורית, במדינת-היהודים "המורחבת"). נהפוך הוא: ריצת-השגעון אחר מוצרי-תרבות קליליים, המובאים מח"ל, ובייחוד מארצות-הברית, היא חזיון נפרץ בימינו. אך לא די בזה, כי הנוער שלנו מתפתה להנהיג גם אצלנו אורחות-חיים-יוחשיבה היפים — אולי! — לחברה בשיא התפתחותה הטכנו-מדעית, אלא שהוא נמשך אף אל "הסימבוליקה" של "חברת-השפע" (מירוץ להשגת סטאטוס ויוקרה), ובו-זמנית נופל קורבן למגמות-שואא, עקב אי-סיפוק צרכים תרבותיים מדומים, והתוצאה אינה מאחרת לבוא: תיסכול ומרדנות בעת-ובעונה-אחת.

אחד הביטויים החריפים למצב שהתהווה לאחרונה בקרב הנוער שלנו, הנוער "המיוחס" ונוער "השוליים", הוא ניתוק הקשר הרגשי-הכרתי עם המישפחה. ביטוי אחר, ולא פחות חמור: אי-רצון לקנות דעת וחינוך, דהיינו: "נשירה". ומעל-לכול: עתה, יותר מאי פעם, משתרש בקרב הנוער שלנו, הנוהג הנפסד של "התמכרות" מדעת או שלא-מדעת, לאילי-שקר של הציוויליזציה המערבית והמזרחית גם-יחד, למעין "חיים מתוקים" שאין בצידם שום מאמץ גופני, נפשי או שכלי; התמכרות ל-"תרבות-הסמים", המקנה אשליות בשפע, אך המסכנת את יציבותו הנפשית והחברתית של הדובק בו; טיפוח "חקיינות אופנתית" שיטחית בכל מישורי החיים האישיים והציבוריים, המהווה ביטוי לרדיפת-שגע אחר "צורות" ססגוניות ומגוונות ביותר, אך נטולות תוכן ממשי, משמעותי. וככל שהפער התרבותי בין שכבות-נוער מתרחב יותר, כן גם הפער בין משאלות-לב ותביעות-שכל.

עקב-כך נוצר מעגל-קסמים, שלא על-נקלה אפשר להסירו: התמכרות למוצרי-תרבות מדומים גורמת להתנכרות (לערכי-התרבות המקוריות); ואילו

המרדנות כתוצאה מתיסכול (אי־סיפוק צרכים מדומים), מביאה בעקבותיה: אנומיה, ניתוק מכור־ההיתוך של התרבות הלאומית, התבטלות־עצמית בתוככי "תרבות־ההמונים", שבה החקיינות האופנתית חוגגת את נצחונה (המדומה אף הוא!).

מדינת־ישראל שרוייה, בתוקף הנסיבות ההיסטוריות, במצב מהפכני מתמיד. בקירבה התהוו מוקדי־מצוקה חדשים, שהחברה הישראלית לא התנסתה בהם קודם־לכן, וכתוצאה מכך אף לא ידעה כיצד להתגבר עליהם. מכאן, תסיסה בלתי־פוסקת, חילחול תת־קרקעי של אי־שביעון־רצון, או גילויים הפגנתיים של מרד נגד "המימסד". ועל־כן, צו־השעה הוא, כי המדינה תמודד בתעוזה נפשית־רעיונית ותכליתית־מעשית, עם היבטים שונים של "אוכלוסיית־המצוקה", כי היא מהווה את החוליה החלשה של התשתית הסטרוקטוראלית של החברה כולה. והרי ידוע מני־אז, כי כוחה של השרשרת נאמד על־פי כוחה של החוליה החלשה ביותר. . . .

מדינת־ישראל חייבת לגשר את הפער החמור המתהווה ומתעצם לנגד עינינו: א. במישור הכלכלה — היווצרות אליטה אינטלקטואלית, המתקת עצמה ממימוש עיקרון השיויוניות לגבי כל הנברא בצלם, תוך סגידה בלתי־מרוסנת לעיקרון החופשנות (שמובנו סולף ומימשו עוות), בד־בבד עם התהוות של שיכבה חברתית, השרוייה בפגור משווע בכל הנוגע לתזונה, דיור, לבוש וכיו"ב, והמהווה אות־קלון למדינה כשלנו המתיימרת להגשים לא רק את האידיאלים החברתיים של הוגי־הדיעות היהודים המודרניים, אלא אף את אלה של נביאינו הקדמונים, לצדק סוציאלי ולחברה מתוקנת. מאידך מתבססת והולכת שיכבה טפילית של בעלי־הון ספסרי, בד־בבד עם צמיחתה של מעין "אריסטוקרטיה פועלית" במהדורה ישראלית טיפוסית, הניזונה ממחדלי החברה הישראלית בכלל וההסתדרות בפרט, בתחום טיפוחה המתמיד של מסכת־מידות ראויה־לשמה. כל אלה מהווים "תיסמונת" בראשיתית למחלה ידועה מכבר, האוכלת כל חלקה טובה בגוף אומתנו. — ב. במישור התרבות — הרחבת מערכת־חוקים נאותה למדי בתחומי הביטחון־הסוציאלי, הבריאות, החינוך וכיו"ב, בד־בבד עם היווצרות של איים מסוכנים של אנאלפאביתיות, ניוון רוחני ומוסרי, תיסכול הנוער המתבגר, חקיינות זולה (הודקנות לסמים, הפקרות מינית, עבריינות־נוער גואה וכו'), התנכרות כלל־חיותית לערכי־תרבות מקוריים, לאומיים ואוניברסאליים.

ברי, אפוא, כי מוחש עדיין אצלנו היעדר־המומנט של "סינתזה"; חסרה אצלנו האחוזה האנושית הבסיסית, המסוגלת לגשר על־פני הפערים התרבותיים והחברתיים, המתהווים עתה במדינתנו ביתר־שאת, ועל־פני הפער בין ההתייחסות הפורמאלית לבעיותינו החמורות לבין מימוש עיקרון "העזרה־ההדדית", שהוא יסוד־מוסד לתנועת תחיתנו הלאומית מאז ראשיתה ועד היום. הרשויות השליטוניות־התחוקתיות־שיפוטיות מתייחסות במעין "שיויון־נפש" אובייקטיבי (הנובע מתוקף מערכת־החוקים בעלת צביון אוניברסאליסטי במובהק), למרכיביה הסוציאליים של אוכלוסיית־המדינה. לא כן נפש הדור הצעיר המודע לחשיבותו של "ניפוץ" המיסגרתיות "השיויונית" הפורמאליסטית הנוקשה, על־ידי הזרמת משב־רוח מרענן לתוך דפיה המאובקים; דהיינו: ספונטאניות אנושית, התובעת את עלבונה של מסכת־הערכים־ההמידות המקובלת, שבה עיקרון החופשנות איננו מושג ערטילאי, אלא עצם מעצמה של התרבות האנושית.

מִן־הדין הוא אפוא, להעלות את התודעה הממלכתית אל שלב גבוה יותר, ואשר בו תשיג את ההכרה בדבר הצורך החיוני למימוש שיויוניות מדגם חדש, החותרת להביא את נוער "השוליים" אל מרכז־המוקד של ההתעניינות הציבורית החיובית, יחד עם בעיית אוכלוסיית־המצוקה בכללותה. שכן, מציאת פתרון נאות לבעיית־הבעיות במומנט זה — ובפרספקטיבה היסטורית — של יחסי־הגומלין בין מדינת־ישראל והדור הצעיר, תכריע את כף־המאזניים, לשבט או לחסד, בכל הנוגע לעתידן של המדינה והאומה כאחת.

נאמר: "באין חזון יפרע עם", אך יש ולפעמים חזון הוא בעוכרי חברה מסוימת, אם הוא "מיובא" משדות־זרים, ומושתל בקרקע־מולדת שאינה מסוגלת לקלוט אותו. החזון שאיננו־בגדר־חזון של "השמאל החדש" מעיד על כך, שתסכולים חברתיים בקצה־התבל אחד עלולים "להדביק" נוער מתוסכל מחמת סיבות אחרות, בקצה־התבל אחר. ולא זו אף זו; פאראדוקסאלית לכאורה בלבד היא נטייתם של נערים רבים אל עבר "האי־שחוק". דווקא התיסכול הנגרם להם על־ידי אי־

יכולתם להשיג „סטאטוס חברתי“ מוכר והולם, או — להבדיל — מימוש אידיאליים שיווינוניים, חופשיים ואחוותיים, הוא הדוחף אותם אל „חוף-המיבטחים“ של הטוטאליטאריזם האידיאולוגי (או בדמות המנהיג „החזק“). מובנת ההשלכה הפסיכולוגית למצב זה: משלא הצליחו להשיג אישית את מימושם של אותם מגמות או אידיאליים, נותרת דרך בלבדית אחת לכך — הגשמה-עצמית על-ידי „התבטלות-עצמית“ (במישור הסוציולוגי), וכפיצוי לתיסכול שנגרם על-ידי חוסר-אונים למימוש מאוויים — „התבטלות-עצמית“ (במישור הפסיכולוגי). והדבר מייגע, אם הפצייחיים אנהנו, או-אז עלינו לראות את הנולד: לטווח-רחוק לא יהיה מנוס מתוצאה הרסנית, שתסכן את עצם קיומה של מדינת-ישראל (ולא-כל-שכן: עתידה של האומה הישראלית בהתהוותה ההיסטורית המחודשת!), אם לא נהיה מודעים לכורח-המציאות שלנו, המכתיבנו לעשות יום-יום למען מימוש עיקרון האחווה האנושית, לא מעל במות פומביות, מעל מסך הטלוויזיה, או מעל דפי העיתונות, אלא בעבודת-נמלים „מלמטה“ ועד „למעלה“, למען קידום הזדהותו התודעתית-חוויתית-הווייתית של הדור הצעיר עם מדינת-ישראל, עמה ותרבותה. האמת הכאובה היא, כי אנהנו מדינה במצור, עם כל המשתמע מכך — לחיוב ולשלילה. כל עוצמתנו הביטחונית מושתתת — בשורה אחרונה — על סולידאריות לאומית (כלפי-פנים) ואנושית (כלפי-חוץ). בלעדיה, לא יהיה אפילו בכוחו של הנשק המתוחכם ביותר, כדי להצילנו מציפורני פורעניות, העלולות לנבוע מהתמד פערים חברתיים-תרבותיים, הנפערים עתה לנגד עינינו, ואין עדיין מושיע.

ג.

הנוער המודרני בכלל והנוער הישראלי בפרט, ספוג סלידה „אמציונאלית“ כלפי המגמה החינוכית-התרבותית ל„ראציונאליזציה“ מופרזת, בין בחיי הפרט ובין בחיי החברה. אמנם התייחסות זו טומנת בחובה סכנה מוחשית להיווצרות מוקדים חדשים של סגידה לאלילים אידיאולוגיים או פוליטיים, היודעים את מלאכת הסחת-הדעת, והמיטיבים לנצל את רגישותו לצרכים של הגברת עוצמה טוטאליטארית (לפי הדגם ההיסטורי הידוע, מימין ומשמאל כאחד), אך אין התייחסות מסוג זה מתבטלת אלא בזכות נטייה-שכנגד חזקה ועמוקה יותר. מכאן הצורך הדחוף, לא ב„הרצת ציונות“, אלא בהעמקת החינוך האישי והקיבוצי לאורחות-חיים ולסגנון-חשיבה דימוקרטיים, בכל המיסגרות ובכל הרשויות, החל בגן-הילדים וכלה באוניברסיטאות.

תירגול יום-יומי מופתי של אחריות אישית וזהות-עצמית, של אי-סגידה ל„אליים“ למיניהם (בתחומי תרבות, ספורט או פוליטיקה וכדומה), של אי-סלידה מפני אידיאליים חברתיים או תרבותיים, שטרם קרמו עור וגידים של מימוש מוחשי, מחמת עיכובים ופיתולים היסטוריים (דבר המחייב העמקת ההכרה בנחיצות מימושם בתנאים היסטוריים נאותים יותר, לכשייווצרו על-ידי פעילותם המודעת של הדורות, ברציפותם ההיסטורית) — הנה דרך-המלך אל יצירת מוקדים מסוג אחר, נוגדנים-רוחניים של הדור הצעיר, על כל שיכבותיו, כנגד רוע-הגזירה של מעגל-קסמים מתמיד: תיסכול, מרדנות, אלימות, אדישות, התלהבות, התמכרות, תאוונות, ראוותנות — תיסכול — וחזר חלילה . . .

הדור הצעיר בישראל מתפתח עתה בשלושה מעגלים מקבילים (ואף משולבים במידה זו או אחרת): מעגל המורשה, מעגל המדינה, מעגל העולם. הוא מושפע בתוקף ההכרח ההיסטורי, הן על-ידי דור-האבות (דפוסי-חיים דתיים, התישבותיים, הסתדרותיים וכיו"ב), והן על-ידי הפרובלמיטיקה של המדינה (מילחמה מתמדת מזה כ"ה שנה, עם שעות-רגיעה מעטות בלבד, תוך התגוננות מפני אויב צמאדם, עקשן, מתוסכל, בלתי-ראציונאלי, שממדיו הדימוגרפיים עומדים ביחס הפוך לאיכותו האנושית); ולא-כל-שכן מושפע הוא על-ידי „רוח-הזמן“, המתבטאת בדפוסי-התנהגות וחשיבה של הדור הצעיר בעולם הרחב, ובייחוד של זה והחי במדינות הרווחה במערב. אנהנו חיים בעידן התיקשורת ההמונית, המאחדת את העולם, מצמצמת גבולות לאומיים ותרבותיים, מטשטשת הרגלי-חיים ייחודיים מכוח השתלטותם המסחררת של מטוסי-סילון, הרדיה, הקולנוע, הטלוויזיה, העיתונות — על כל אדם באשר הוא שם. אין תימה, אפוא, כי גם הנוער הישראלי „קולט הדים“ גם מן המתרחש לאחרונה בקרב הנוער היהודי במדינות-הרווחה.

בייחוד זה החי בארצות-הברית, המתרחק יותר ויותר מן העם היהודי וצור-מחצבתו, לא רק מבחינה „אידיאולוגית“ (כגון: אימוץ דפוסי-התנהגותי-וחשיבה של „הפיס“, „ביטניקים“, „נרקומנים“, „שמאלנים חדשים“ וכד’), אלא גם מבחינה לאומית-חברתית (כגון: נישואי-תערובת בממדים מדאיגים, המרות-דת, „אוהבי ישו“ בני דת משה וכיו”ב).

כללוי-של-דבר: כחוד בעולם כולו, כן הדור הצעיר במדינת-ישראל שרוי עתה במשבר-ערכים חמור. בעילית הסולם החברתי-תרבותי נמצא הנוער הקיבוצי, שבו המשאבים המעולים של האומה, השוקד על עבודה, לימוד וכוח-מגן יותר מאשר כל רובד אחר בקרב הדור הצעיר שלנו; בתחתית מצוי „הנוער הסוטה“, הבורח מלימוד ומעבודה, מאחריות וממילוי חובות אזרחיות והמהווה חממה טבעית לפשע ולגיוון חברתי-מוסרי, בממדים מתרחבים ומתעצמים, ועתודה מחרידה לניכור בינ-אישי ולאומיה בין-קבוצתית. בין שני קטבים אלה מיגוון סגוני של נערים ונערות, העולים או יורדים במדרגות הסולם.

באחרונה נתרבו גילויים שונים, המצביעים על הגברה של תנועת-מטוטלת אל שני כיוונים אחרים: אל „השמאל החדש“ הישראלי (על קבוצותיו הקיקיוניות, ועל השפעותיו ההרסניות בפנש הדור הצעיר, עדי-כדי גרימת השתלבותם של נערים בודדים במערכות-התעמולה והחבלה של האויב הערבי); ואל מעשי פשע, אונס, פריצות, אלימות, רצח. ההשפעות שונות ואף התוצאות שונות, אך עובדה מכרעת היא, כי עידן הקידמה והאכזבה מטביע את רישומו, לשבט ולחסד, גם על הדור הצעיר במדינת-ישראל, כבעולם כולו.

ומעל לכל: הדור הצעיר לימים, אך למוד-נסיון-החיים, עקב התנסויותיו במלחמה, בהגנה על גבולות-המדינה, בפעולות-שיטור וכדומה, ספוג אכזבה עמוקה מפני גילויים שליליים של הדור המבוגר בארץ, דור הנחשב בעיניו (אם לא כולו, לכל-הפחות, חלקו המכריע!) כדור שבגד באידיאלים-של-עצמו, שאורחות-החשיבה-וההתנהגות שלו מוסבים על מירוץ בלתי-נלאה אל „הצלחה, סטאטוס ויוקרה“, אף במחיר הקרבתו של הדור הצעיר (כגון: אי-מתן דריסת-רגל למישרות רמות-דרג במישור הממלכתי, ההסתדרותי והציבורי לנערים ונערות בשדות תרבות ועבודה שונים; דיכוי התייחסות ביקורתית בתוך „המימסד“, הדחקתם והרחקתם של בני הדור הצעיר — בייחוד אלה הצומחים מקרב השכבות הנחשלות ביותר, על-אף הישגיהם והצטיינותם — מכל אפשרות ממשית להתקדמות כלכלית, מדינית, חברתית או תרבותית).

לא זו בלבד שמצב זה הגיע לידי ביטוי מאלף אף בספרותנו הצעירה (ס. יזהר, א. ב. יהושע ועוד), אלא שאפילו הפובליציסטיקה העיתונאית והפרוידית חושפת מדי פעם גילויים גרוטסקיים של אינפנטיליזם תרבותי-רוחני בקרב דור-המבוגרים, המתפתל בייסורים סאדו-מאזוכיסטיים של ציניות, רדיפת-כבוד (מפוקפק); ביזוי האדם, היאחזות בציפורניים במישרות או בסטאטוס חברתי כלשהם, השמצות הדדיות ורכילויות-גומלין, אובדן הדרך הרעיונית הבסיסית (של „הצינונות הסוציאליסטית“!), השתעבדות מרצון או מאונס לתכתיבי „הסטאטוס-קו“ השמרני, בחברה, בתרבות ובמדיניות, תוך הכרזה פתיטית בזכות שימור „הקיים“ מפני כל משבר-רוח מרענן.

לא זו אף זו: הדור הצעיר בישראל מתפעל מהישגי דור-המייסדים, אך אינו מתכוון לאמץ לעצמו אותו חזון חברתי, שהדריך את אבותיו בראשית דרכם בארץ. „הבנים“ חולמים חלומות אחרים, לוחמים במלחמות אחרות, ושאיפותיהם מכוונות אל כיבוש „מצודת-החיים“ מעל מישור שונה לחלוטין. ישראל היום היא חברה דינאמית יותר, פתוחה יותר לכל רוחות-השמיים. הנוער מצא סיפוק רב במעין „צורך נפשי-חוויתי“ מיוחד, הבא לידי ביטוי ממצה בטיפוחה של „תת-תרבות“ הנוצרת על-ידו במיסגרת בלעדית שלו-עצמו, ולפי מסכת-ערכים שלו-עצמו. בייחוד אמורים הדברים על הקיבוץ, העשוי לשמש דגם מופתי לפתרון אידיאלי (כלומר: הפיכת אוטופיה רוחנית להתממשות סוציאליט), לניכור הנוער היהודי בעולם, משום שהוא מגביל את נקודות-החיכוך בכור-ההיתוך של טיפוח תחושתו הספציפית של הנוער בדבר „עליונותו“ לגבי החברה שבקירבה הוא חי, וכיבוש-החיים נעשה באמצעות סטאטוס של שוויונות, קירבה אל הטבע, קידוש

מ"ימים ראשונים" ועד היום

(פרק זכרונות מימי הקמת המדינה)

מאת יצחק איזנברג

(תל-אביב)

עשרים וחמש שנים תמימות חלפו מאז אותו יום שישו ה' אייר, תש"ח, (14 למאי 1948) עת שבמוזיאון תל-אביב, הבית בן שתי הקומות בשדירות רוטשילד בו חי ופעל אבי העיר, מאיר דיזנגוף, זכרונו לברכה, הוכרו בפני עם ועדה על הקמת מדינת ישראל, אך עתה, כשהנני מנסה להעלות שוב זכרונות מ"הימים ההם" נדמה לי, שרק אתמול היה הדבר. ויש כשאני מעביר לנגד עיני לפחות חלק מן הדברים, שהתרחשו אצלנו יש ונדמה לי, שלא ימי דור אחד בלבד, אלא לפחות דורות אחדים כבר חלפו מני אז. סוערים מאד הם חיינו ב"תקופת האטום", יום רודף יום והמאורעות מתגלגלים במהירות ממש מסחררת.

ברוב קולות גדול החליטה עצרת ארגון האומות המאוחדות בישיבתה ביום ה-29 בנובמבר 1947 על חלוקת ארץ ישראל והקמת מדינה יהודית בחלק ממנה, והמוסדות הלאומיים שלנו, כלומר הסוכנות היהודית והוועד הלאומי ליהודי ארץ ישראל, פתחו בחשאי, אך בהתמדה, בהכנות הדרושות על מנת להפוך את ההחלטה האמורה לשפת מציאות.

המגמה היתה, שיום לפני שיפוג תקפו של המנדט הבריטי על ארץ ישראל יכריזו המוסדות הלאומיים בפומבי על הקמת המדינה. מאחר שהמנדט עמד להסתיים בשבת, ה-15 לחאי 1948, החלט לערוך את הטקס יום לפני כן.

בראשית שנת 1948 מוזגו יחד הנהלת הסוכנות היהודית והנהלת הוועד הלאומי וכך הוקמה "מועצת העם", שהיתה מורכבת מ-37 חברים וזו בחרה מבין חבריה "מינהלת העם" בת 13 חבר. ל"מועצת העם" צורפו גם נציגי גופים שכאלה, שלא היו מיוצגים קודם לכן לא בהנהלת הסוכנות ולא בהנהלת הוועד הלאומי כגון: המפלגה הרביזיוניסטית, אגודת ישראל ווועד העדה הספרדית. נציגי ה"אגודה" והספרדים נכללו אף הם במסגרת "מינהלת העם" ומאוחר יותר גם בממשלה הזמנית.

בתוך "מינהלת העם" התנהל ימים רבים ויכוח חריף על השאלה, האם יש להכריז על הקמת המדינה או לא. כשלתע קיבלו המתנגדים להכרזה "תגבורת" רצינית מצד אישיות ציונית ידועה, אדם זה חזר מארצות הברית בפרוס ההכנות האחרונות להכרזת העצמאות ובפיו הודעה מרה האומרת, כי ה"סטייט דפרטמנט" האמריקני עם שר החוץ, הגנרל ג'ורג' מרשל בראש, מתנגד בתוקף להקמת המדינה היהודית ואף מאיים בנקיטת סנקציות נגד הישוב היהודי בארץ באם יעזו חלילה להפך את רצונו.

אך מ"אחורי הקלעים" היה הכל מוכן לקראת יום ההכרזה על הקמת המדינה. מועצת העם התכנסה רק פעמים אחדות וכמקום ישיבותיה שימש בית הוועד הארצי של קה"ל, שברחוב הרמן שפירא בתל-אביב. מינהלת העם התכנסה מידי שבוע בשבוע ולעתים אף יותר מזה.

קיום הרשויות המקומיות (עיריות, מועצות מקומיות וועדי המושבות), שהיו כעין "מדינות" יהודיות בועיר-אנפין, הקל מאד על הקמת המדינה בפועל, באשר זה משנים שהן טיפלו במתן שירותים חיוניים לאוכלוסייה, ובכלל זה הוועד הלאומי, אשר שימש כארגון הגג של הישוב "בימים ההם" וריכוז בידו כמה תפקידים בעלי אופי ממלכתי מובהק כגון: התגוננות, חינוך, סעד בריאות וכו'. הודות לעצם קיומם של כל אלה אפשר היה לגשת למלאכה האחראית ביתר קלות. יום שישו ה-14 למאי, 1948, כמו היום זוכר אני את אותו יום שישו גורלי בו הוכרז על הקמת המדינה.

שעת הטקס (4 אחצה"צ) ומקומו (מוזיאון תל-אביב) נשמרו בסודי סודות. אך למרות זה התאסף בשעה שנקבעה לכך קהל רב בקטע של שדירות רוטשילד,

שבין הרחובות הרצל ונחלת-בנימין. רק כמאתים וחמשים איש בקירוב, כולל את חברי מועצת העם ומינהלתה ונציגי העמותות הישראלית והזרה נכנסו לבנין פנימה על סמך ההזמנות המיוחדות שהיו בידם. השתתפתי בטכס כנציג עתון "הבקר". במבטי קינאה בסתרת וגלויה הסתכלו בנו כל אלה שנשארו בחוץ והשוטרים מנעו בעדם מלהתקרב.

כשיצאנו אחר כך מהאולם "הותקפנו" ע"י ידידים וסקרנים סתם בשאלות משאלות שונות וכמובן, שלא על כולן ידענו מה להשיב, כי בסופו של דבר גם אנו עוד לא ידענו את הכל...

לא כל חברי מועצת העם ומינהלתה השתתפו בטכס הכרזת המדינה. אחדים מהם לא הספיקו להגיע מירושלים מפאת הקשיים שבתחבורה האווירית. ד"ר חיים וייצמן היה אז בחוץ-לארץ.

שלושים ושלש דקות בסך הכל נמשך הטכס ההיסטורי. מר דוד בן-גוריון, שעמד בראש מינהלת העם קרא לפני הנוכחים את "מגילת העצמאות" ואחר כך גם את המנשר הראשון לתושבים מטעם הממשלה הזמנית והרב הישיש י. ל. הכהן מימון (פישמן) השמיע בקול חנוק מדמעות את ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". הקהל קם אז על רגליו, שר בצוותא את ההימנון הלאומי והחל להתפור.

התושבים אצו לבתיהם, כדי לקבל את פני "שבת מלכתא" ולהאזין לשידור החדשות האחרונות. העתון בן שני העמודים בשם "המדינה", שהוצא לאור במשותף ע"י כל העתונים העבריים והרדיו הביאו את פרטי טכס הכרזת המדינה וכל הכרוך בו גם את האותם האלפים, שלא השתתפו בטכס ואף לא נזדמנו לסביבה הקרובה למקום עריכתו. שמתה מהולה בעצב שררה בכל, כי הרי לא ידענו אז מה ילד יום. בשבת לפנות בוקר, ה-15 למאי, 1948, הופצצה תל-אביב בפעם הראשונה ע"י מטוסים מצריים. למחרת היום, ביום ראשון ה-16 לחודש, הם זרקו פצצות גם לשטח נמל תל-אביב, עת שאניה הביאה עולים מאירופה. מלחמת העצמאות החלה.

הידיעה שנשיא ארצות הברית, מר הארי טרומן הכיר במדינת ישראל, אשר שודרה כ-12 שעות בלבד לאחר הטכס במחיאון תל-אביב, עודדה במקצת את הרחוקות. לא עברו שעות רבות וגם ברית המועצות הכירה במדינת ישראל. בעקבות ברית המועצות הלכו גם מדינות אחרות ומספרן גדל והלך מחודש לחודש. בתוקף "מגילת העצמאות" מיום ה' אייר תש"ח הפכה "מועצת העם" ל"מועצת המדינה הזמנית" ו"מינהלת העם" — ל"ממשלה הזמנית". ד"ר חיים וייצמן, שהיה אז בחוץ-לארץ, שם פעל ללא לאות למען הקמת המדינה, נבחר כנשיא מועצת המדינה הזמנית ובתקופה מאוחרת יותר — לכהונת נשיא המדינה. מר דוד בן-גוריון החל לכהן כראש הממשלה הזמנית.

חברי הממשלה הזמנית הוכתרו בתואר "שרים". עד היום ישנם רבים בתוכנו, שהמלה "שר" אינה לפי רוחם, הן ריח של שררה נודף ממנה (המלה הלועזית מיניסטר שפירושה בלטינית משרת — הנה הרבה יותר פשוטה ומתקבלת על הכל), אך גם השרים "המתנגדים" השלימו אף הם בנקל עם התואר הזה. מבין 13 שריה הראשונים של המדינה נשארו בחיים רק שלושה והם ראש הממשלה דאז דוד בן-גוריון והשרים פנחס רוזן (אשר שימש כשר המשפטים) ומרדכי בנטוב (אז שר העבודה והבינוי). בראש "ועדת המצב" המיוחדת בת שלושת החברים, שעליה הוטל לדאוג בתקופת המעבר לכל צרכי האספקה של הישוב, עמד פ. פרנשטיין ז"ל, שקיבל לידו את תיק המסחר והתעשייה בממשלה הזמנית.

מועצת המדינה הזמנית והממשלה הזמנית נשארו לכהן כשמונה חדשים, כלומר עד ליום ה-25 בינואר 1949, עת שנערכו הבחירות הראשונות בישראל. הבחירות התנהלו בפיקוחו של שר הפנים הראשון, יצחק גרינבוים ז"ל.

מועצת המדינה היתה עורכת את ישיבותיה באולם מחיאון תל-אביב (ובימי חירום והפצצות בקומה השניה של משרד הבטחון בקריה). לאחר הבחירות היא קיבלה את השם "אסיפה מכוננת" והיתה עורכת את ישיבותיה בתוך האולם, שהוקם במיוחד למטרה זו, בבנין הקולנוע "קסם" לשעבר, שעל שפת ימה של תל-אביב (בו שוכנת היום האופירה הישראלית) ואילו משרדיה היו כמלון

„סן רימו“, שהיה סמוך לבנין „קסם“. כך נשאר המצב עד שהכנסת הועברה לירושלים, לאחר פירסום ההכרזה הרשמית, ש„ירושלים הנה בירת ישראל“.

מואסיפה מכוננת — **לכנסת**. האסיפה המכוננת, שהיתה קיימת כשנתים ימים, החליטה לשנות את שמה ל„כנסת“ וכך נשאר השם עד היום.

במועצת המדינה התחיל ויכוח „חם“ בנוגע למספר החברים, שהמוסד הפרלמנטרי חייב להיות מורכב מהם. היו שהציעו, כי מספרם יהיה שבעים ואחד כמספר חברי „הסנהדרין“. היו סאלה, שהציעו להסתפק בשלושים ושבעה כמספר חברי מועצת המדינה ואילו אחרים טענו, שיש להעלות את המספר עד למאה וחמשים, כדי לאפשר נציגות רחבה יותר של המפלגות השונות. הדעות היו חלוקות לכאן או לכאן.

בסופו של חבר החלט ברוב קולות, שמספר חברי „האסיפה המכוננת“ יהיה מאה ועשרים כמספר חברי „הכנסת הגדולה“ לפניו. השם „כנסת“ שניתן לפרלמנט שלנו בא אף הוא בעקבות החלטה זו ואף הודות לקירבתו למושג „כנסת ישראל“ הוא נקלט לאט לאט במוחות הנבחרים שלנו ובבוא העת הוא הוצע ואף נתקבל כשם קבוע לבית המחוקקים הישראלי. השם „כנסת“ נקלט יפה בלכסיקון הישראלי וכך הוא בוודאי ישאר לדורי דורות.

כיושב הראשון של הכנסת שימש יוסף שפרינצק ז"ל, שפעל רבות למען העלאת כבוד הכנסת בעיני העם. לנו הסופרים הפרלמנטריים דאו היה אומר לעתים מזומנות: „הרשות בידכם לכתוב את אשר עם לבכם, לא איכפת לי, באם תצינו שנאומי של שר זה או אחר או של נאומי אני לא היה מוצלח, אך למען השם בכנסת בתור מוסד מחוקק בל תעיוז לפגוע, כדי לא להשפילה בעיני הציבור. אל תשכחו, כי זה הוא הפרלמנט העברי הראשון שלנו לאחר אלפי שנות נדודים והוסר עצמאות מדינית“. בעל לב יהודי חם ואיש עממי היה יוסף שפרינצק, ולא פעם עשיתי בד' אמותיו.

ה„ספיקרים“ הבאים של הכנסת היו בזה אחר זה עו"ד נחום ניר-רפלקס, קדיש לוז וראובן ברקת זכרוןם לברכה. כיום משמש בכהונה רמה זו מר ישראל ישעיהו, שעשה משך שנים רבות כסגן יושב-ראש הכנסת. לפי חוקי היסוד של המדינה יושב-ראש הכנסת הוא השני בהיררכיה של המדינה, מיד לאחר הנשיא. רבים היו הספיקות בהם היתה מלווה הקמת המדינה היהודית ומשך עשרים וחמש השנים שחלפו היו לנו זעם ועברה ואף ימי שמחה והלבטים עודם נמשכים עד היום. המדינה משמשת כל השנים גם כ„אבן שואבת“ לגולה היהודית, רבבות רבות של יהודים מארצות קרובות ורחוקות באים אלינו ומתערים בתוכנו וישראל הפכה לחברה מוכבדת במשפחת העמים.

הבה נשאל את עצמנו, האם משהו מאתנו העיוז אפילו לחלום על כך בימי ילדות רחוקים במולדת-הנכר אי-שם במזרח אירופה? האם אין אנו רשאים לשכוח לפחות לרגע קט על החיכוכים המפלגתיים והכיתתיים שבתוכנו ועל מלחמת הקיום האכזרית ועל התופעות השליליות שישנן ולהגיד לעצמנו לפחות פעם במחצית היובל בפה מלא „אשרינו שזכינו לכך!“

חוברת ציוויים והודעות מימי ההכרעה. בתוך החומר המונח על שולחני נמצא גם „העתון הרשמי“ הראשון של מדינת ישראל עוד מלפני שזו היתה קיימת. זו היא חוברת צנומה בת 28 עמודים בסך הכל הנושאת את השם „גליון מינהלת העם, ציוויים והודעות“ מיום א' אייר תש"ח (10, 5, 1948). כלומר ארבעה ימים לפני ההכרזה הרשמית על הקמת המדינה. את החוברת הזאת קיבלנו בעת הטכס במוזיאון תל-אביב והיא שמורה עמדי עד היום ולעתים אהב אני לעיין בה. דפי החוברת הם כבר צהובים ודהים. לכאורה כוללים הם רק ציוויים והודעות והללו הינם מטעם הדברים מאד יבשים ופרחאיים, אך בפרוזה זו יש קורטוב של תפארת שבקדושה. ואכן רבות ניתן ללמוד מחומר זה על ההכנות, שנעשו להקמת המדינה העצמאית.

הציוויים, שעליהם חתום „מרכו המפקד לשירות העם“, נוגעים בראש ובראשונה לעניני הגיוס לשירות העם. בהכרזה מס' 5 נאמר, כי „תונהג בכל הארץ בקורת חמורה ובדיקה קפדנית של כרטיסי ההתיצבות אצל כל בני ה-17-25 חייבי הגיוס לשירות העם“ ועל כן נדרשים כל אלה לשאת אתם תמיד את כרטיס ההתיצבות כחוק וכדין. נגד כל אלה, שיוסרבו לזהות עצמם, וכל שכן נגד כל משתמט משרות העם, ינקטו באמצעים מתאימים.

החל מיום ה-22 בינואר 1948 ועד להודעה חדשה נאסר על בני 16-40 שנה לעזוב את גבולות הארץ. ב-3 בפברואר 1948 נקראו לשירות לאומי לתקופה של "לא פחות משנה אחת" כל הצעירים מגיל 19 ועד 25 תושבי הארץ. אלה, שהיו אז בחוץ-לארץ נדרשו להירשם במשרדי ההסתדרויות הציוניות במקומות מגוריהם הארעיים. יותר מאוחר היה על הרווקים או על הנשואים שמביניהם, שעוד לא היו להם ילדים, לשוב לארץ לשם מילוי חובתם הלאומית. בהכרזה מספר 15 של הוועד הפועל של מרכז המפקד לשירות העם קוראים אנו על הקמת בית-דין מיוחד לעניני ההתייצבות שנשיאתו היתה מורכבת מה"ה י. בר-שירה, מ. ישי, י. סרלין ופ. קורנגרין המנוח (האחרון היה שנים רבות שופט בית המשפט המחוזי בתל-אביב). בחוברת זו כלולות גם פקודות של ועדת המצב של הסוכנות היהודית והוועד הלאומי, המפקח על המלאי (י. בבלי), המפקחים על המזונות (ד"ר ת. פרדר ז"ל ואל. פרלסון-פרי יכדל לחיים) וכו'.

אכן הרבה מאד ניתן ללמוד גם מציוויים והודעות אלו, שהאחרונה בהם פורסמה על-ידי מנהלת העם ימים מעטים בלבד לפני הקמת המדינה.

מדינת ישראל והדור הצעיר / המשך מעמוד 264

העיקרון הנעלה של "עזרה הדדית", תוך מודעות לחופשנות יצירתית, "אסימטריה" תרבותית, תסיסה רוחנית והתגוונות אמנותית בלא-מעצורים. כאן מתעוררת שאלה נוקבת: מה חייבת מדינת-ישראל לעשות, כדי לשמור את הדור הצעיר מפני השפעות שליליות של "רוח-הזמן", וכדי לקדם את ענייניו החינוכיים ביותר אל הכיוון של צמיחה מאוזנת, מבחינה חברתית ורוחנית? מטבע הדברים, כי לשאלה כזאת, שחומרתה מקופלת בעצם הצגתה, יש תשובות אלטרנטיביות לאי-ספור. אך לנו נראה, כי מן-הראוי לקבוע בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שבראש-ובראשונה על מדינת-ישראל לבצר מחדש את תשתיתה התלת-מימדית: המשפחה — החברה — התרבות. לא בדרך-לא-דרך של שמרנות נוקשה, אלא בדרך-המלך של פתיחות חשיבתית ופעלתנית. לא בדרך הכוזבת של הנצחת הפערים החברתיים-תרבותיים, אלא בדרך-החתחתים של התמודדויות בלתי-נלאות עם בעיית-הבעיות של הדור הצעיר שלנו: כיצד לצמצם אותם פערים, שהם בעוכריי התקדמותה הבלתי-מופרעת של מדינתנו ופיקודת העתיד ותרבותה הפוטורולוגית, המאותתת כבר מעתה איתותים משמעותיים לדור הצעיר ולמדינתנו הצעירה כאחת. הזמן דוחק, הפעולה רבה, וכל מאווייו של הנוער — לקראת העתיד! . . .

אמנם מדינת-ישראל השיגה בתקופה קצרה-יבחס (כ"ה שנה מאז כינונה), הישגים לא-מבוטלים כל-עיקר: א. מילחמות-מגן שהוכתרו בהצלחה מירבית, ביצור גבולותיה והבטחת קיומה; ב. פיתוח הכלכלה הלאומית וטיפוח החקלאות, התעשייה והשירותים על-פי הגילויים המתוחכמים של הטכנולוגיה המדעית המודרנית; ג. "דו-קיום" בין יהודים וערבים, תוך כבוד הדדי ועזרה הדדית — פתח לכינון השלום המיוחל; ד. תירבותן וחינוכן של העדות השונות, הנחלת הלשון העברית והרחבת גבולותיה של התרבות העברית השרשית-המקורית. ואולם, טרם הצליחה להתמודד עם האתגר החשוב ביותר בתקופת-מעבר זו — אתגר הדור הצעיר, דור-העתיד, דור הפתיחות והרציפות ההיסטורית.

אממציים כבירים הושקעו עד כה בכיוון זה של העמקת זיקת-הגומלין בין דור-האבות ודור-הבנים במדינת-ישראל. אך בתהליך "ההשקעה" חלה תפנית אל הכיוון של החצנת-האממציים, תוך זניחת התהליך הבראשיתי, המקורי, של הפנמת-האממציים. אם חפצי-חיים אנחנו, הרינו מצווים לטפח מחדש את הדור הצעיר שלנו, תוך איוון מירבי בין נטיותיו החיצוניות — להשתלבות בחברה מתקדמת ומודרנית, ובין שאיפותיו הפנימיות — לחיים רוחניים יותר, משמעותיים יותר, אנושיים יותר.

כה

מאת ש. שלום

בִּיתֵנוּ בְּכַפֵּר עַל הַגְּבוּל,	בְּלֵב הַדְּמָמָה מִתְפַּעֵם,
זֶה אֵךְ שָׁמְעֵנוּ בְּשׁוֹרֵת	מִסְמַתֵּר וַיִּשְׁנֵנוּ בִּי
אַלְפִים שָׁנָה שֶׁל יְחֹל,	הַזֶּהָר זֶרֶם זֶרֶם —
הִרְעִינָה וְאֵנִי בְּלֹאט	הִכָּה אֶעֱלֶה מִן הַנְּשִׁי
פּוֹתְחִים אֶת הַשַּׁעַר, לְחֹל	הַלִּילָה הַהוּא, כְּחֹלֶם
עַל אֲדַמַּת הַפְּרָדִים יָד בְּיָד.	בְּכַפּוֹ שְׁמַתִּי נִפְשִׁי:

שְׁפָרִיר עָלֵי הַחֲכִיּוֹן,
פְּרֵי הַפֶּזֶן הָאוֹצֵל
מִדְּ שְׁפִתֶיךָ, צִיּוֹן,
נִיחֹחַ חֲרוֹת יִשְׂרָאֵל
שֶׁאֵךְ זֶה גּוֹלְדָה, אֶפְרַיִם
כּוֹכְבִים עַל רְאֵשֵׁינוּ יְהִל.

תשי"ח — תש"יג

ביאליק הצעיר וזמנו

(פרקי עיון בראשיות השירה העברית המודרנית)

מאת דן מירון

פרק א'

אינחת בשירה

בסתיו 1896 פנה אחד-העם, שעמד באותם ימים בעיצומן של ההכנות לקראת הופעת החוברת הראשונה של „השילוח“, לביאליק, וביקשו, שישתתף בקביעות בכתב-העת החדש. פנייה זו היה בה משום כפל-הכרה במעמד המיוחד שקנה לו המשורר הצעיר בספרות העברית של שנות התשעים. „השילוח“ זכה עוד קודם להופעת חוברותיו הראשונות למעמד ספרותי מיוחד בקרב ה„קהל“ העברי של הזמן. על רקע הקרתנות ההומיה של העתונות בת-הזמן ושל מרבית המאספים הספרותיים, שהיו מופיעים הופעה שנתית או חד-פעמית, גדול היה הצימאון לכתב-עת עברי „אירופאי“ מעולה, שהאחריות, הרצינות והטעם הטוב יהיו סימניו, והופעתו תהיה רצופה ומתמדת. „אני ושכמותי נהיה מאושרים“, כתב אז ביאליק, „כשזוכה לראות גם אצלנו מכתב עתי בעל צורה הגונה, שנוכל לכבד בלבנו את תוכנו, את עורכו ואת סופריי“¹. הידיעה, שטובי הבלטריסטים (בראשם ש״י אברמוביץ) והפובליציסטים (בראשם אחד-העם עצמו) עתידים להשתתף באורח קבע ב„השילוח“, האמון במסגרת הכלכלית-האירגונית, שהיתה עתידה להבטיח את קיומו המתמיד והמכובד (חברת „אחיאסף“ מיסודו של הנדבן ק. ויסוצקי), ולראש לכל, הערצתם של רבים מבני-הדור לעורך והודאת כולם בנקיון הדעת שלו ובישרות המחמירה של שיפוטו, עוררו את דעת הקהל והעניקו לכתב-העת החדש מראש מעמד של פרום ספרותי עליון, שאישורו יינתן אך ורק לערכים וודאיים ביצירה, במחשבה ובביקורת. הפנייה לביאליק, שיטול חלק קבוע בכתב-עת זה, היא כשלעצמה היתה בבחינת הודאה בבגרותו הספרותית ובערכה הוודאי של יצירתו. למעלה מזה: ביאליק ידע — אף קודם להופעת החוברת הראשונה של „השילוח“, שבה נדפס אך שיר אחד בלבד (למעשה, פלייטון מחורז: „חלום הכליף ופתרוניו“ מאת דוד פרישמאן) — שמדור השירה בכתב-העת החדש יהיה מצומצם ביותר. נראה, שלמכתב הפנייה אליו (כמו למכתבי הפנייה אל סופרים אחרים, שהוזמנו להשתתף בכתב-העת; אולי אף לפניית אל חותמים מעותדים) צורף מעין פרוספקט או מכתב-גלוי, שבו הרצה העורך את עיקרי הפרוגרמה הספרותית שלו. רקעה העיוני של פרוגרמה זו היה מוכר לקוראיו של אחד-העם, ומה-גם לקורא נלהב כביאליק, מן המאמר „הלשון וספרותה“ שנתפרסם ב„לוח אחיאסף“ לשנת תרנ"ד. הטעמים

(1) ראה מכתבו של ביאליק לאחד-העם מי"ז תשרי תרנ"ז. איגרות ת. נ. ביאליק, כרך א' (תל-אביב, תרצ"ח), איגרת כ"ו, עמ' פ"ה-פ"ו.

להסתייגותו של אחד-העם מן הספרות היפה בעברית בכלל ומן השירה בת-הזמן בפרט הוסברו במאמר זה באריכות, וביאליק הוציא מן הדברים את המסקנה (שאמנם, אינה כתובה במאמר במפורש), כי לדעת אחד-העם, יפה היה לה, לספרות העברית, באותה שעה צימצום גדול בתחום הפיוטי, ומעוט השירים „לא יצער את הקוראים הנבונים“². עתה, מכל מקום, נעשתה התיאוריה של הפובליציסט הוגה-הדעות לפראקטיקה של העורך. בין שמה שנתלווה למכתב אל ביאליק היה המאמר „תעודת השלח“, בשלמותו, כפי שנדפס בראש החוברת הראשונה של „השילוח“ ונכלל אחר-כך בכרך ב' של „על פרשת דרכים“, ובין שהיה זה עיקר המאמר בלבד, יכול היה המשורר ללמוד מן הדברים, עד מה מיוחדת היתה ההערכה, שגילה אחד-העם „בהואילו לשום אלי את לבו להזמינני בתוך יתר קרואיו לתפוס אותו המקום המצומצם שנתבצר לשירים במכ"ע התדשי העתיד להערך על ידו“³. ב„תעודת השלח“ הודיע אחד-העם כי „אפשר שימעט מספר השירים במכ"ע זה. אחרי כי רוב משוררינו עתה אינם הולכים בדרכו של יל"ג, לאחד את השירה עם המחשבה על דבר חיינו וצרכינו המרובים“⁴. מפנייתו המיוחדת אליו, יכול ביאליק להבין, שאחד-העם מוציא אותו לטובה מכלל „רוב משוררינו עתה“ ומוצא ביצירתו מעין מזיגה חדשה של שירה ומחשבה לאומית. מכל מקום, רואה הוא יצירה זו ככשרה להופעת קבע בכתבי-עת, שמטרתו המוצהרת היתה לקדם בכל דבר שיפורסם בו את „התכלית הנרצה: לדעת את עצמנו, להבין את חיינו ולכונן עתידותינו בתבונה“⁵. יחס כזה מצד הסופר, שאליו התייחס באותם ימים כאל מורה-דרך וסמכות ספרותית ומוסרית, לא יכול שלא להיחשב בעיניו כאות לנצחון גדול, אולי הגדול בנצחונות שנחל בדרכו הספרותית הקצרה עד אז.

ביאליק היה אז בן כ"ג, וכסופר מלאו לו ארבע שנים של עשייה ברשות הרבים („אל הצפור“ נדפס באביב 1892). במשך שנים אלו זכה לעידוד ולקירוב מצד מרבית בעלי הדעה ונותני הטעם בספרות העברית של הדור. פרסום השיר הראשון כבר הוא זכה להדים חיוביים מצד החוגים הספרותיים של ווארשה ואודיסה כאחד⁶. מכאן ואילך נוצרה הלכה סביב המשורר הצעיר מעין הסכמה כללית, שהקיפה זרמים ספרותיים יריבים ונתקבלה על ליבם של אישים בעלי מזגים וטעמים שונים ומנוגדים. החוג האודיסאי, שהתרכזו או סביב אחד-העם, אברמוביץ, רבניצקי, לווינסקי וכו' ראה בו (בצדק) את „תגליתו“. הצעירים הלאומיים-האורתודוכסיים חניכי הישיבות, שבמחיצתם עשה ביאליק את שנות השוליות הספרותיות הראשונות שלו, ראו בו — למשך זמן-מה — את שליחם

(2) שם, עמ' פ"ה.

(3) שם, עמ' פ"ד. מדברים אלה ניתן ללמוד שהפרוגרמה של „השילוח“ היתה מוכרת לביאליק עוד קודם להופעת החוברת הראשונה.

(4) כל כתבי אחד-העם (תל-אביב וירושלים, תש"ז), עמ' קכ"ח.

(5) שם, קכ"ז.

(6) את חוגי ווארשה ביטא אהרן רוזנפלד ב„המליץ“, י. ל. דוידוביץ ביטא את הגישה ה„אודיסאית“ בסקירתו ב„הצפירה“. ראה הפרק „הפרסום הראשון“ בספרו של פ. לחובר „ביאליק

— חייו ויצירתו“, חלק א' (תל-אביב, תש"ד), עמ' 130-132.

הפיוטי'. שואפי ה"אירופיות" והמודרניות בספרות גם הם לא הסתייגו ממנו. אדרבה, אנשי "המהלך החדש" ובראשם האידיאולוג הספרותי שלהם, ראובן בריינין, מצאו בשירתו הגשמה של הפרוגראמה הספרותית החדשנית שלהם.⁷ הדיונים בשיריו, שהיו מתפרסמים במאספים הספרותיים השונים, נעשו על ידי כל הסוקרים והמעריכים מתוך יחס של כבוד. מלבד ביקורת קטלנית-תמהונית אחת (ברוסית) על השיר "רחוב היהודים" לא הוטלה לעברו אף אבן אחת מתוך הסמבטיון הפולמוסי, שהרתיח את העתונות העברית והיהודית בשנות התשעים של המאה, ובו נכו לא אחת סופרים רבי-כשרון. אם נזכור את "קבורת הסופרים" הגסה והמרושעת, שערכו "אלדד ומידד" (שלום-עליכם וי. ח. רבניצקי) מעל דפי "המליץ" לברדיצ'בסקי הצעיר בשנת תרנ"ג, עם הופעת מסתו "רשות הרבים בעד היחיד" באוצר הספרות, את קבלת-הפנים "החמה", שהכין פרישמאן ל. ל. פרץ לכבוד הופעת ספר שיריו "העוגב" בשנת 1894, את הפולמוסים הספרותיים מעלי-הקצף, שהיו עתידים ללוות את הופעת שירי הנעורים של טשרניחובסקי, את החריפות והעוקצנות האישית של הדברים, שהוטחו מדי פעם כנגד אחד-העם הנערץ בעצמו (ראה פילמוס אחד העם-ליליילנבלום) ואת הצורה האישית שקיבל פולמוס ה"צעירים" וה"זקנים" אחר הופעת "תעודת השילוח", נכיר במשמעותה המיוחדת במינה של ההסכמה, שלה זכה ביאליק כמעט מרגע הופעתו. ההכרה המפורשת מצידו של אחד-העם ב-1896 נתנה להסכמה זו מעין גושפנקה אחרונה. אמנם, ביאליק קרוב היה במשך כל העת אל חוג הסופרים, שאחד-העם עמד בראשו, ואף ביטא קירבה זו הן בקשריו ההדוקים עם י. ח. רבניצקי (שהיה עדיין במידה מסויימת שליחו של אחד-העם בתחום העריכה והפעולה הספרותית השוטפת) והן בדברות בתורת ה"רוחנית" האחד-העמית, שלה נתן ביטוי בכמה משיריו. אף על פי כן, לא נוצר עדיין קשר אישי בין הוגה הדעות והמשורר מעריצו. ביאליק כמעט לא העז להציג את עצמו בפני אחד-העם,⁸ ואחד-העם מצידו, מסוגר וקר-מוג כדרכו, לא ראה מקום להתקשרות שלא לצורך עם סופר מתחיל, ואפילו נתן את דעתו עליו לטובה. עתה, עם יסוד "השילוח", בא רגע והתקשרות וביאליק חש לראשונה את שרביטו של "המורה" נח עליו לאות אישור וקירוב.

למרבה התמיהה השיב ביאליק על פנייתו של אחד-העם לא בהיענות אלא בסירוב, שנוסח בדברים מלאים נמיכות-רוח וביטול עצמי, וכל כולו עומד

7 ראה הקשרים בין ביאליק וחבריו ללימודי-השיבה וללאומיות (בני תבורת "נצח ישראל") בספרו הנ"ל של לחובר, עמ' 131-132, 150-151.

8 ראה שם, עמ' 179-182.

9 ראה התיאור הנכונני-ההומוריסטי של ביאליק עצמו: "גדולים היו מאויי לראות את פני א"ה. אבל כיצד? הייתי בחר צעיר. לא היו לי שום עסקים ושום דבר שיכול להביאני אליו. ללכת סתם ולראותו לא העזתי. מה אומר לו? ביקשתי מאת חברי שימצאו לי את ההזדמנות. א"ה היה נכנס לבית חרושת ידוע של טבק. נדברנו, כשיבוא יקראו לי מהר. פעם באו שניהם בבהלה: הגה הוא עובר לפנינו בכרכרה. מיהרתי בכל כוח, אבל כבר עבר. ראיתיו מאחור במגבעת הקוטילוק (הכדורית) שלו. כמעט שהוכרחתי להסתפק בזה... " (מתוך דברים בע"פ מכ"ט טבת תרצ"ג). ח. נ. ביאליק, "דברים שבע"פ", כרך ב' (תל-אביב, תרצ"ה), עמ' ר"ד-ר"ח.

בניגוד חריף למה שהשתמע מן ההזמנה גופה. ברור, שביאליק לא השיב על פנייתו של אחד-העם על פי איזה מצב-רוח חולף או מניע שלא מגופו של העניין. שיקולים בעלי אופי ספרותי עקרוני הם שהביאו אותו לתשובתו, שיש בה מן השלילה הכפולה: שלילת עצמו ושלילת השירה העברית בת-הזמן בכללה. אמנם, אפשר שמשהו מן המרירות המיוחדת, הניכרת מבין שיטי מכתבו, מקורו במצוקה, שאינה מעניינה של הספרות. בקיץ ובסתיו 1896 הגיע ביאליק למבוי סתום בחיי הפרנסה שלו. "עסקי היערות", שמהם התפרנס זה שנים אחדות (מאו נישואיו) כלו לו (ועימם כלה בעשן כל כסף נדונייתו), ולמשרת ההוראה הקבועה, שהיתה עתידה לספק לו במשך כמה מן השנים הבאות קיום בצמיצום אבל מתוך הרגשת בטחון, עדיין לא הגיע. עתידו כולו, כבעל משפחה וכסופר כאחד, נראה לו מוטל בספק; ואם כחצי שנה קודם לכן יכול להעיד על עצמו "כי רובי סוחר ומעוטי סופר"¹⁰, הרי עתה חש עצמו, כנראה, לא הא ולא הא, אלא אדם רדוף, תועה בישימון ומחפש נואשות מוצא ל"עבודת מעשה בטוב ה' בארץ חיים"¹¹ למשבר הזה, מכל מקום, אין נגיעה ישירה להרגשה, שביטא ביאליק במכתבו, הרגשת אין-אונים ספרותיים, ולנימוקים שהעלה בו, ולא ממנו בעיקר נובעים הרגשה ונימוקים אלה. בעיקרו של דבר, סירב ביאליק לאחד-העם משום התחושה, שהלכה ונתחזקה בו בעצם ימי הנצחונות הספרותיים שלו, שתקונה של הספרות העברית, העמדתה על הרמה ה"אירופית" הנאותה, וצירופה על פי קני-מידה אובייקטיביים מחמירים, מחייבת את פסילתה של השירה העברית בת-הזמן כולה ואף את שירתו שלו בכללה. כיוון שרצה לראות בהקמת "השילוח" את יצירת המכשיר לתיקון הספרות, חייב היה להסיק את המסקנות במלואן, לסרב לעורך בשם עצמו ולהציע לו לנעול את דלתותיו בפני אחרים. כצורה כזאת נעשה מכתבו למעין מאניפסט שלילי על דבר חוסר ערכה של השירה העברית.

משפט נחרץ וקטלני הוציא כאן ביאליק על שירת דורו. "רעתה שירתנו עד שנסתאבה ואינה עולה על שולחן אדם הגון. שעור קומתם של משוררינו הקיימים עוד פחות מאפס. כל השגתם בשירה מצטרפת לחשבון קטן של השתטות בחרוזים וברור מלים יפות בודדות וכדומה". אין בידם להציע אלא "קמחא טחינה, השתפכות שלא לצורך, שיחות גאות שאינן צריכות לגופן, דעתנות אלפאביתית וקולנית"¹². ניכר הדמיון בין הדברים, ביחוד האחרונים שבהם, לבין דברי אחד-העם ב"תעודת השלח" על הרגשנות הסתמית של ה"פואזיא", שאין בה אלא "השתפכות הנפש על הדר הטבע ונועם האהבה וכדומה", אבל מהו זלוולו של העורך הפרוואיקן לעומת המרירות המאכלת שבדברי המשורר? עם הזפעת "תעודת השלח" עתידה היתה סוללה שלמה של פובליציסטים (אף

10 ראה המכתב לרביצקי מכ"ד טבת תרנ"ו, "איגרות ביאליק", כרך א, איגרת כ"ה, עמ' פ"א.

11 מכתב ללא תאריך, שם, איגרת ל', עמ' פ"ט. הדגשת המלה 'מעשה' משל ביאליק עצמו.

12 המכתב לאחד-העם מ"ז תשרי תרנ"ו, שם, עמ' פ"ה.

ברדיצ'בסקי, עיקר גילוייו בספרות עד אז היה בתחום הפובליציסטי) להלום באחד-העם על משפט הנידוי שהוציא על ה"פואזיא", שמקומה לא יכירנה, כביכול, בספרות העברית, אלא אם כן מתוקנת היא תיקון שבמחשבה הלאומית. דווקא המשורר, ביאליק, הוא שבא לחזק את ידיו בעניין זה, והוא אף הרחיק לכת ממנו, טען שכבוד ה"שילוח" וקיומו תלויים יהיו ביכולתו של העורך לסלק מתוכו דברי שירה, שאינם אלא "שיחות נאות שאינן צריכות לגופן", ועורר אותו לזאת כליל אף על אותו "המקום המצומצם שנתבצר לשירים במכ"ע החדשי העתיד להערך על ידו", כלומר לסלק מכתב-העת לחלוטין את דברי השירה המחורזים והמנוקדים ולהשביע את נפש הקוראים בשירה פרוזאית בלבד, מעין "שירתו של מנדלי מוכר ספרים". לכל היותר, אומר הוא, אם הכרח הוא לאחד-העם "לצאת ידי המנהג" ולהדפיס שירים בירחונו, יפנה לאנשים כק. א. שפירא ודוד פרישמאן "שהמה לכה"פ אנשים בעלי דעה המוכנים ומוכשרים פחות או יותר". אמנם, ניכר, שאף שני משוררים אלה אינם מעוררים בו כבוד מרובה והם בעיניו משוררים לשם יציאת ידי-חובה בלבד. להמלצתו הפושרת עליהם מוסיף הוא מיד הסתייגות: "חסרון שלמותם במקצוע זה [השירה. ד. מ.] לעומת משוררים אירופים" יוכר מיד, ובצורה זו לא יוכלו לסייע ל"השילוח" להיעשות לכתב-העת המנופה והמחמיר, שבני הדור, "אני ושכמותי", כמהו לו.

בדברו בו בעצמו מנמיך ביאליק את הטון הגבוה, הפסקני, השורר בדבריו על השירה בכללה, המשפטים העזים, החתוכים, קובעי-המסורות, נחלפים במשפטים מפותלים, שתחבירים מעונה, והמבוכה ניכרת לא רק בתכנם, אלא אף בחוסר הקשר הדקדוקי הברור בין חלקיהם השונים. אף על פי כן, אין החריפות שבהם נופלת מזו שנתגלתה בדברים האחרים. יש בכמה מן הפראות קיצוניות מרובה כל-יך, עד שבמבט ראשון נראות הן בהכרח לא רק תמהות אלא אפילו חשודות. קשה להאמין, שכך יכול להעריך את עצמו מי שאך לפני חדשים כתב צמד שירים מבריק כפרקים א' וב' של "משירי הקיץ", אבל הדברים נכתבו ללא ספק, מתוך כנות גמורה. בהדגשה מרובה של ה"דילטאנטיות" של עצמו לעומת "מומחיותם" הספרותית של אחד-העם וחבריו מועיד ביאליק לעצמו מעמד של צופה מן הצד, שאינו ראוי לבוא בגבול ה"שילוח": "רב לי אם אתענג בחשאי על עמלן של סופרים מומחים כמוך וכיוצא בך ואני מה כי אדחק להיכלכם. אין לי ההכנה הנחוצה ולא הכשרון הדרוש שימלאני לבבי להשתתף בעבודת מכתב עתך העתיד לבוא, שיש לנו הרשות לקוות הרבה ממנו, אחרי דעתנו את עורכו ואת הרוח הטהורה והבריאה שתנשב ותפעם בו, במ"ע". המשפט האחרון הוא מן המשפטים העבריים הקלוקלים המעטים, שיצאו מתחת ידו של ביאליק, אבל חשיבותו מרובה. בו נקבעים שני התנאים, הדרושים, לדעת ביאליק, לשם יצירת שירה בעלת ערך, כשרון והכנה (כזכור, נאמר במכתב ביחס לשפירא ופרישמאן שהם "מוכנים ומוכשרים פחות או יותר"; כלומר, יש בידם כדי למלא במידה מסוימת את שני התנאים). את שניהם אין ביאליק מוצא בעצמו, אבל דומה שלא נטעה אם נטעים במיוחד את תנאי ה"הכנה", שבו בעיקר ראה עצמו

המשורר לקוי. (לא במקרה מזכיר הוא את חוסר ההכנה לפני העדר הכשרון — בניגוד לסדר ההעדפה המקובל). מכל מקום, העדרם של שנים, או אף של אחד מהם, הריהי סיבה מספקת להרחקה מתחומו של „מכתב עתי בעל צורה הגונה“. ואם אין העורך מוכן לנוהג במקרה זה בכל חומר הדין, יהיה הנידון דין לעצמו. ביאליק מכריז על כך במשפט מוזר ורבי-משמעות, שניכרים בו צורך בהשפלה עצמית עד-עפר ואפילו הנאה שמתוך השפלה עצמית: „לי ינעם לדעת כי לא חיללתי את כבוד המכתב העתי, שככה כלו עינינו מיחל לו ושכה רב בטחוננו בו, בהכניסי אל תוכו רוח הקטנות והפעוטות“. כך כותב מי שכל סופרי הדור ואחד-העם בכללם רצו ביקרו.

תשובתו של אחד-העם על מכתב מדהים זה של ביאליק לא נכללה בספר איגרותיו ואין אנו יודעים מה היתה. ברור, שהעורך הצליח לפונג במידת-מה את חומרת הדין שהוציא המשורר על עצמו, שהרי כבר בחוברת השניה של „השילוח“ פורסם קטע מתוך „מתי מדבר אחרונים“ (בשם „משה מת ויהושע מכניס“ שניתן לו על-ידי אחד-העם על פי המוטו של ביאליק), ומכאן ואילך נעשה ביאליק בהדרגה למשורר העיקרי של „השילוח“ (בכרך א' של „השילוח“ נדפסו שמונה שירים, מהם אחד של ביאליק; בכרך ב' נדפסו חמישה שירים, מהם שלושה של ביאליק; ארבעה מששת דברי השירה שנכללו בכרך ג', אחד בכל חוברת, הם משל ביאליק. אמנם, שלושה מהם הם פרקי „המתמיד“, שנדפסו בהמשכים). אכן, המשורר לא עמד בסירובו, ואף ביקש כעבור זמן לא רב להוציא חוברת שירים מיוחדת — ודווקא על-ידי חברת „אחיאסף“ ובסיועו של אחד-העם. התרככות זו אינה מפחיתה, מכל מקום, מן החשיבות העקרונית של הביקורת, שמתח ביאליק על עצמו ועל בני דורו, ואין ללמוד ממנה, שתגובתו הראשונה על הצעתו של אחד-העם מן השפה ולחוץ היתה. אדרבא, במידה מסויימת יש להבין את היענותו ואת התרצותו ככניעה ללחצים חיצוניים, בעיקר ללחץ הכלכלי, ולא כחזרה בתשובה מן השלילה העקרונית הטוטאלית, שמצאה את ביטויה במכתב הראשון. את דבקותו בשלילה זו גילה ביאליק בכמה מעשים והתבטאויות שלו באותם ימים. למשל, הוא דרש, ששיריו ב„השילוח“ יתפרסמו בעילום שמו, דבר שלא עשה קודם לכן ואף לא חזר לעשות לאחר מכן. רק כשנתקלה דרישה זו בהתנגדותו המוחלטת של אחד-העם ויתר עליה, ואף זאת לא מתוך שיכנוע פנימי אלא משום הצורך הדוחק בשכר-הסופרים (הנני מבטל את רצוני מפני רצונך, ובלבד שתודרו או תזרו את חבריך בוורשה למהר את עשרת הרו"כ המובטחים, כי נחוצים המה לי“, כתב לעורך¹³). בעניין חוברת השירים שביקש להוציא כתב (לרבניצקי): „אנוכי לא אל הכבוד עיני נשואות ולא לשם הספרות אני חש, כי אם — אל השכר“¹⁴. ובמכתב אחר: „בלחישה

13) ראה המכתב לאחד-העם מנובמבר 1896, איגרת א' בצרור „איגרות אל אחד-העם“,

כנסת לזכר ת. נ. ביאליק“, ספר שביעי, תש"ב, עמ' 15.

14) ראה המכתב לרבניצקי מטי"ו אייר תרנ"ו, „איגרות ביאליק“, כרך א', איגרת ל"ה,

עמ' צ"ה.

אומר לך, שלא אצטער הרבה אם לא ימצא לי לע"ע מו"ל על שירי: כי לע"ע עוד דלה החוברת מהיות הגונה ויפה. יעברו עוד ימים. ולולא מעט הכסף שאני מקווה מהם והנחוץ לי מאד — כי אז לא עלתה על דעתי כלל להדפיסה"¹⁵. השתתפותו הקבועה פחות-א-יותר ב"השילוח" קשורה, עד כמה שייראה הדבר מוזר, דווקא באכזבה שנתאכזב מכתב-העת, כלומר, ממדור השירה שבו. אחר שעיין בכמה מן החוברות הראשונות גילה לעורך את העתו ללא כחל ושרק: "השירים של 'השילוח' חוץ מן 'המשיח' לפרישמאן, לא יצאו לע"ע מכלל כרכור כרכורים"¹⁶. משפט זה אמור היה לחול לא רק על "משה על הר העברים" של יה"ל אלא אף על "משה מת ויהושע מכניס" של ביאליק. אפילו ביחס ל"משיח" נמצא מקום להסתייגות עקרונית: "יש הרבה אור, אך אין בו אף ניצוץ-אש אחד. לב המשורר לא כאב". כתב העת החדש לא הצליח, אפוא, להרים את השירה אל הרמה ה"אירופית", שבפניה היה ביאליק מוכן להתבטל, ולפיכך לא ראה צורך למנוע ממנו את שיריו. הוא אף לא נמנע משלוח לאחד-העם שיר ("רבי זרח"), שעליו העיד במפורש, "שעם כל הניצוץ של אמת שיש בו — רוח אירוניה קלה ושטחית מרפרפת בין השיטין". ההתרגשות שקדמה להופעת "השילוח" חלפה, אפוא, וההרגשה, שעם כתב-העת זה יחול שדוד מערכות בשירה, התפוגגה. נשאר בעינו ה"ססאטוס קוו", וביאליק נכנע לו. הסתייגותו מן השירה העברית לא נתרככה, והרגשתו כי פעולתו הספרותית שלו עצמו מבוססת על יסוד רעוע ואין לפניו המשך של ממש לא נעלמה. גם משנענה לאחד-העם ושלח לו את שיריו כתב (לרביניצקי): "יודע אני בעצמי, כי לא ימשכו ימי עבודתי ב'השילוח' מחוסר הכנה וכשרון, וסוף סוף תקיא אותי ארץ הסופרים מגבולה"¹⁷. הטענה בעניין חוסר ההכנה והכשרון, שנשמעה במכתב לאחד-העם, נשארה קבועה במחשבתו של המשורר. קבועה בליבו היתה תחושת התעיה ב"שימון הזה המעבד אותי לתוהו ובהו", שביטאה מצוקה כלכלית וספרותית כאחת. בדברים על כך, ש"סוף סוף תקיא אותי ארץ הסופרים מגבולה" ניכרת אפילו מעין נטייה מוקדמת להימלטות מן הספרות, להימשכות אל הרווחה שבוויתור על המאבק שבאמירה השירית. אין ספק, שכבר באותם ימים מוקדמים, כשעדיין נמצא ביאליק כמעט בראשית דרכו, לא היתה המחשבה על ויתור כזה רחוקה מלבנו. אף כי שנות יצירתו העיקריות עדיין היו לפניו, כבר החל להיטוות הקו, שנקשר, כעבור חמש עשרה שנים לערך, לקשר השתיקה הידוע שלו.

2.

כשאנו מתבוננים עתה מן המרחק ההיסטורי ובמסגרת הפרספקטיבה ההיסטורית המקובלת בפרשה זו מפרשות "אחורי הקלעים" של ספרותנו, שתוארה כאן בפירוט מסויים, חייבת היא להיראות מוגבלת מאד במשמעותה. קויה של

(15) ראה המכתב לרביניצקי מ"ה אדר ב' תרנ"ז, שם, עמ' צ"ד.

(16) ראה המכתב לאחד-העם ללא תאריך, איגרת ב' ב"איגרות של א"ה", "כנסת" ז',

עמ' 16.

(17) ראה המכתב לרביניצקי ללא תאריך, "איגרות ביאליק", א', איגרת ל', עמ' פ"ט.

הפרספקטיבה המקובלת מצמצמים בהכרח את ממדיה וקובעים אותה כקוריו פיקאנטי פחות או יותר במעמקי הרקע האפלולי שמאחורי קידמת-הבימה המוארת, שעליה התרחשה הדרמה של התפתחות ספרותנו במהלכה ובמעמדיה העיקריים. קידמת-בימה זו היתה, כידוע, מוארת באותם ימים, בשנותיה האחרונות של המאה הי"ט, באור שגבר והלך במהירות עד שנעשה לשטף ה"זוהר" של הריניסאנס השירי העברי של ראשית המאה העשרים. ימי האפלה והסתר הפנים בהתפתחותו הספרותית ובחיייו של ביאליק עדיין רחוקים היו. קרובים היו דווקא הימים, שבהם עתיד היה המשורר להדיח את "שחור יאוש" בדמעות מזהירות מנגוהות אביב, לשמור לבוקר, לקלוט את "אלה קרני ההוד, זה הזוהר, הנוך, המתפרצים בנגוהות לרוחב, לרום", ולהכריז: "אלהים, שטפתי האורה!". אשר לשירה בכללה, הן היא היתה הולכת ומכינה את עצמה לפריחה חדשה, שביאליק עצמו עתיד היה להכריז עליה בתרועה עשר שנים בדיק אחר שביטל את ערכה וסיברה של השירה העברית במכתבו לאחדיהעם (בתרנ"ז): "רעתה שירתנו עד שנסתאבה"; בתרס"ז: "ובכן, האילן העתיק שלנו, הפורח לסרוגין, אחת לשבעה יובלות, נמלך פתאום ונתכסה לזקוניו שוב בפרחים לבנים". בינתיים נעשתה העבודה הגדולה, שהכינה את התמורה וביססה אותה. שנות התשעים של המאה הי"ט היו, כידוע, כיברת הזמן, שלאורכה עובר קורהשבר, המפצל את שירתנו שמימי וויזל ואילך לשתי חטיבותיה העיקריות, זו שנוהגים לכנותה בשם שירת ההשכלה (אף כי מבחינת אמנות-השיר ותורת-השיר כאחת כוללת היא גם את יצירתם של המשוררים חובבי-ציון), וזו, שעדיין מקובל להתייחס אליה בשלימותה כאל השירה העברית המודרנית. פרשת המעבר מחטיבה אחת לאחרת תוארה פעמים רבות בקוויה העיקרים, והיא גשורה על פיו של כל קורא עברי משכיל: אחרי גישושים רופפים מעטים, שנעשו על ידי כמה מקודמיהם, הוציאו ביאליק, ואחריו טשרניחובסקי את השירה אל דרך מרחב תוך פחות מעשר שנים. ראשיותיהם של משוררים אלה (מבחינת הצורות, הלשון דרכי הציור הפיוטי; אצל ביאליק גם מבחינת התימאטיקה) נעוצות היו עדין בשירה הישנה, אך התפתחותם המהירה במשך שנות התשעים היטתה את כל נופם לצד השירה החדשה. גזעם היה, איפוא, הגשר, שעליו עברה השירה במהלכה מתקופה לתקופה. ממש באותו זמן, שבו נקרא ביאליק להשתתף ב"השילוח" עמדו שניהם, ביאליק וטשרניחובסקי, בעיצומו של מפעלם ההיסטורי: שינוי לשונה, נגינתה, מושגיה, ותפישת-עצמה של השירה העברית. תוך שנתיים-שלוש עתיד היה המפעל להתגלות בהישגיו המזהירים. מקורות כוח עצומים עתידים היו להיפתח — קודם כל ביצירתם של השניים עצמם (בליריקה ובשירות שכתב ביאליק בשנים תר"ס—תרס"ה וכן בליריקה ובאידיליות שכתב טשרניחובסקי בימי היידלברג, לוזאן ויאסטרבנויה שלו), ואחר כך ביצירות תלמידיהם הצעירים, שהחלו להופיע בין השנים תר"ס — תרס"ה. במסגרת קוויה אלה

הגדולים, ההיסטוריים של התפתחות שירתנו, מה מקום יכולים אנו ליחס ללבטיו ולדרכו של ביאליק בראשית שנת תרנ"ז? לכל היותר, יגלה בהם הביוגראף מעין עננה ראשונה, קטנה ככף יד, המבשרת את ההתקדרות הגדולה, שחלה בעולמו של ביאליק ובחללה של יצירתו כעבור שנים, בתנאים אישיים והיסטוריים שונים לחלוטין.

האפיוודה הכרוכה בכניסתו של ביאליק לפרסום של קבע ב"השילוח" של אחד-העם אינה מובאת במסגרת זו, מכל מקום, לא כקוריוז ספרותי-פסיכולוגי ואף לא כמפתח ביוגראפי להתפתחויות המאוחרות בקאריירה הספרותית של המשורר. היא מובאת דווקא כהתארעות בעלת משמעות ספרותית-היסטורית רחבה, או, ליתר דיוק: כאילוסטרציה היוצאת ללמד על מצוקה היסטורית-ספרותית, שהיקפה נרחב לאין-ערוך יותר מזה של אי-הנחת האישית של ביאליק בפרק זמן זה או אחר בחייו. אפיוודה זו או כזו (ניתן להעלות מכרכי האגרות ומנשיית הארכיונים של התקופה אפיוודות דומות רבות) כמוה כפישפש חבוי, שעם פתיחתו עוברים אנו בבת-אחת אל מאחורי הפאסאדה המבריקה של תולדות ספרותנו הרשמיים אל האופל והעומק ההיסטוריים והאמיתיים, שבהם פירפרה השירת העברית המודרנית בחבלי לידתה המהירים והקשים. זה כבר הגיעה השעה, שהבנת התחייה הספרותית העברית של ראשית המאה על כל בחינותיה — הרוחנית, האיסטיטית-הצורנית, החברתית-הכלכלית וכו' — תתבסס על ידיעה מקפת ומדוייקת יותר של הכשלונות, המצוקות, המבוכות והיאושים, שליוו את הנצחונות ונמוגו בהם. הצד האפל של הריניסאנס הספרותית שלנו תובע מיפוי ומדידה לא פחות מן הצד המואר שלו, וסימון מסלוליהם הנידחים של ניסויים וחיפושים שנסתיימו במבויים סתומים דרוש מבחינות מסוימות לא פחות מאיתור הדרכים שהובקעו ונעשו דרכי-מלך. לא רק לשם שלימות ידיעתנו ההיסטורית הוא דרוש אלא גם לשם הבנת כיווניהן ופיתוליהן של אותן דרכי-מלך, המוכרות לנו. ההישגים של התחייה מסתברים במלואם רק בתוך הקונטקסט של מגבלותיה, והפרשה שנדונה כאן עשויה לשפוך אור על כמה ממגבלות אלה, במידה שיורחב הדיון בה והיא תועמד על עיקריה ההיסטוריים העל-אישיים. ברור, שאין פירוש הדבר, שעלינו לקבל את המשפט שמתח ביאליק על בני דורו ועל עצמו בעת יסוד "השילוח" כאמת בעלת תוקף היסטורי אובייקטיבי. משפט זה רב-משמעות הוא אף על פי שמן הבחינה האובייקטיבית הוא מוטעה — כמובן, בראש ובראשונה בחלקו הנוגע לביאליק עצמו. ככל שייראה הדבר מוזר, הרי דווקא חלקה זה, האישי, של הביקורת שבמכתב לאחד-העם, אף שהוא נראה לנו אבסורדי מבחינה היסטורית ומעוקל עד כדי מאזוכים מן הבחינה האישית, הוא המעניק לביקורת כולה את ערכה המיוחד. אלמלי פסל ביאליק במומו, המדומה או האמיתי, לא גדול היה גם ערך פסילתו במומיהם של אחרים, אף שפסילה זו, אין צורך לומר, מוצדקת היתה, בכל אכזריותה וגוזמתה, הרבה יותר. אחד-העם צדק, ללא ספק, בהבדלה שהבדיל את ביאליק הצעיר לטובה מ"רוב משוררינו עתה", כלומר ממרבית המשוררים של שנות השמונים והתשעים.

הנמושות (לעשרותיהם) וה"אריות" (ק. א. שפירא, מאנה, ש. ל. גורדון, יהל"ל, גולדבוים, פרישמאן, דוליציקי, אימבר וכ"ו) גם יחד. אבל ביאליק, בסרבו להודות בהבדלה זו ובהביאו גם את עצמו במניין חסרי "ההכנה והכשרון", ששערי "השילוח" חייבים היו להינעל בפניהם, ביטא אמת פנימית, שחשיבותה הכללית, ההיסטורית, גדולה הרבה יותר משניתן לדמות בסקירה ראשונה. הדברים המוזרים על "רוח הפעיטות הקטנות", ששירתו שלו עלולה, כביכול, "לחלל" בהם את כבוד "השילוח", הם שהעלו את ביקורתו מעל לרמה המקובלת של שלילת "הדור הקודם" בספרות, היינו, של הריאקציה הדיאלקטית של בן דור חדש בשירה לטעמים ולמושגיהם של קודמיו — ריאקציה הכרחית, כנראה, לפעמים אף מועילה בהבחנותיה, אך לעתים רחוקות מאד נקיה משטחיות אורגאנטית. לא את צליל האמירה השירית של עצמו רצה ביאליק להטעים, אלא את כבודה של האמירה השירית באשר היא. מכאן, שאסור לנו לפטור את הביקורת העצמית שלו כמין עיוות, שהדעת אינה סובלתו. עלינו לשים אליו לב לא פחות ואף יותר מאשר לביקורת הסבירה יותר על שירת הזמן.

אשר לביקורת על שירת הזמן, מן הראוי לשוב לשם בירורה למאמר "הלשון וספרותה" של אחד-העם, שכבר הוזכר קודם לכן, ואשר עליו הסתמך ביאליק ברמיזה במכתבו לאחד-העם. יש סימנים לכך, שמאמר זה טבע חותם עמוק במיוחד בחשיבתו הספרותית של ביאליק בתקופת יצירתו המוקדמת ואף לאחר מכן¹⁹, וכדאי להרחיב עליו את הדיבור במקצת בהקשר הנוכחי. מן "הלשון וספרותה" מרבים להזכיר — מלבד את סיסמת הסיכום האפיגראמטית: "סלטלו את המחשבה, היא תרומם את הלשון" — במיוחד כמה מן ההכרזות, הבאות בפיסקות הסיום כראייה לטענה המקובלת בדבר גישתו ה"ראצינאליסטית" המוגבלת של אחד-העם לספרות בכללה ובדבר אטימותו לשירה הלירית בפרט. ההכרזות קובעות ברוח דטרמיניסטית קשוחה את עדיפותו ההכרחית של האלמנט ההגותי-התכני על האלמנטים של העיצוב האיטיטי וההבעה הרגשית ביצירה הספרותית העברית, לרבות השירה. מתוך הסתמכות על מושג מופשט וטאטולוגי של "קורא עברי" ("הקורא העברי" אינו כל קורא עברית, אלא הקורא בעל ה"טעם העברי", ואילו מושג ה"טעם העברי" נקבע באורח מעגלי על פי האידאה המופשטת של "הקורא העברי"), קובע כאן אחד-העם, שהמסורת הארוכה, ולדבריו גם הרצופה, של ספרותנו מחייבת, כביכול, את המשך הכפיות של היסודות האיטיטיים והאמוציונאליים ביצירה הספרותית ליסוד העיוני שבה לנצח-נצחים. "הקורא העברי שיש לו טעם עברי, ואפילו קורא הוא גם ספרים לועזיים, ישאל בהכרח על כל ספר, תהיה צורתו איזו שתהיה, מאי קא משמע לן?" ומכאן, ש"בישראל מוכרחת היצירה להיכנע מפני המחשבה העיונית, אם רוצה היא להיכבד על פני העם"²⁰. לכאורה, יש בהכרזות אלו משום ראייה

19) כאחד הסימנים הללו ראה המאמר המאוחר "חבלי לשון". ביאליק אמנם מתפלמט כאן עם דעותיו של אחד-העם מ"הלשון וספרותה". אף-על-פי-כן, מעיד המאמר כולו על שקיעתו העמוקה של מאמר זה אל מסד חשיבתו הספרותית-הלשונית של ביאליק.

20) כל כתבי אחד-העם, עמ' צ"ז. ההדגשה משל אחד-העם.

מכרעת לטענותיהם של אלה, שתקפו את תפישת הספרות של אחד-העם אחרי הופעת "תעודת השלח" ועל פי הנסיון הממשי של עריכת "השילוח" בתקופה שזו היתה נתונה בידי (עשרת הכרכים הראשונים. עד סוף 1902), ומשום הסבר לזלזול הבוטה, שנתגלה בדברים על כך, שאל-לה, לספרות העברית, לבזבו את כוחותיה המועטים על "היצירה היפה, שאין בה אלא יופיה, המעוררת תנועת הרגש לשם תענוג בלבד", ובעיקר באותו משפט אומלל, שהסעיר והרתיע דור שלם של קוראים עבריים צעירים, ופתח את הפולמוס הגדול, שבסימנו עמדה הספרות כולה על סף כניסתה למאה העשרים: "פואזיא בלבד, השתפכות הנפש על הדר הטבע ונועם האהבה וכדומה — יבקש לו כל החפץ בלשונו העמים וימצאנה במידה מספקת"²¹. כבר הוזכר, שבפולמוס זה על מקומה של ה"פואזיא" בספרותנו עמד ביאליק, הדבר האוטנטי ביותר של השירה העברית, דווקא על צד אחד-העם ולא על צד יריביו, שבמעשיהם ראה מעשי "ילדות" (ראה שירו בשם זה); אף כי הוא שכתב לא אחת על הדר הטבע ("על איילת השחר", "בערוב היום") ואף על האהבה (אם כי לאו דווקא על מנעמיה. ראה "עיניה", "במנגינה"), צריך היה להיפגע מן הדברים ולחשוש מהם יותר מכל אדם אחר (אגב, הוא אמנם חשש מהם. כששלח את חברת שירו לאחד-העם לשם הדפסתה על-ידי "אחי-אסף" כתב לרבניצקי בחשש גלוי: "ובין שירי רבים כאלה שעליהם אומר, אחד העם 'בהשילוח': השתפכות הנפש ושירי אהבה נמצאים למדי ביתר הספרות" ²²). עובדה זו כשלעצמה חייבת היתה להרתיע מפני משפט נמהר על דבר "שטחיותו" של אחד-העם ביחסו אל הספרות היפה (ולא רק אליה) וחוסר הרגישות האיסטיתית שלו. יתחת זאת, כידוע, נתפרשה תמימות-הדעים של ביאליק עם אחד-העם בעניין זה כאות להתבטלותו של המשורר בפני הפובליציסט בבחינת "ורב יעבוד צעיר" ואף כמסד לאחד משלושת עמודיה של הקונצפציה (של דב סדן) בדבר שלוש ההשפעות ההרסניות, שחסמו, כביכול, את התפרצותו של ביאליק לעבר ביטוי-עצמי מלא: ישיבת וולוז'ין, תורת אחד-העם ואישיותו והפרוזה של אברמוביץ בחינת "מלך אסור בעבותים". אגב, קונצפציה זו, כל כמה שהיא מרתקת ומוחלקת, עדיין לא מומשה בהוכחה עניינית כלשהי. אמנם, הדברים שבסוף "הלשון וספרותה" וכן המשפטים המפורסמים מ"תעודת השלח" נוסחו בפשטנות ובפסקנות מתגרה, שלא כדרכו המתונה של כותבם, אבל המסקנה הנלמדת מהם בדרך כלל בעניין אי-ההבנה, שגילה אחד-העם ביחס לשליחות האיסטיתית והאימוטיבית של הספרות היפה, אין לה על מה שתסמוך. ניתן להוכיח, שחאד-העם לא זילזל כלל באקספרסיה השירית באשר היא. אם גם לא היה תחומה של אקספרסיה זו התחום הקרוב אליו ביותר מבחינת העניין והמשיסה האינטלקטואליים, הרי תפש במחשבתו הצלולה ובעזרת כוחו האנאליטי המובהק את מהותה של השירה ואת דרך פעולתה בבחירות רבה יותר משתפשוו והבינון אלה, שהטיפו השכם והערב לעידון הלבבות ולשיפור

(21) שם, עמ' קכ"ח.

(22) ראה המכתב לרבניצקי מכ"ה אדר ב' תרנ"ג, "איגרות ביאליק", א', איגרת ל"ג.

עמ' צ"ג צ"ד.

הטעם של הקורא העברי באמצעות הרגשיות של השירה הלירית. הוא הבין, שהשירה הלירית האמיתית אינה נולדת משפעת הרגש או מן הרצון להרגיש כשלעצמם, אלא מן ההתאמה הפנימית או החפיפה של הווייה רגשית-הגותית ושל לשון אימוטיבית פעילה, כלומר כהתאמה המלאה בין הדבר, שמקובל לתארו כחוויה השירית, לבין מערכות ההבעה והעיצוב הלשוניים, במידה שאלו עומדות לשירותו של המשורר. מתוך בחינה מקיפה של הספרות העברית החדשה ושל נסיונה בתחום השירה מימי וויזל ועד לסוף המאה הי"ט במיוחד הגיע למסקנה, שבדרך כלל לא עמדו מערכות ההבעה והעיצוב הלשוניות המתאימות לרשות המשורר העברי, ומשום כך נשתחקה לחלוטין גם ה"חוויה" שלו, הן מצידה הרגשי והן מצידה ההגותי. הוא תלה עובדה זו בסיבה היסטורית מהותית: ניתוקה של הלשון העברית מן האינטימיות הלא-תודעתית של הדיבור החי. בניגוד למחשבה המופשטת, טען, נבנית השירה "לא רק מצויורי המחשבה הברורים, הכלולים בהכונה הפשוטה של מילות-הלשון, כי אם, נוסף על זה, גם מאותם הציורים הצדדיים הדקים, המתקשרים על ידי השימוש התמידי בכל מלה מדוברת ומלווים אותם במעמקי הנפש, מבלי שיוכל המדובר לנתחם ולבררם".

בזרזון הספרותי-הביקורתי המקובל בימינו ניתן לנסח הבחנה זו בצורת ההנחה, שהשירה נזקקת ללשון במרחביה הקונוטאטיביים, בניגוד לעיון החותר לצמצומה בגבוליה הדינוטאטיביים. הנחה זו מקובלת על ביקורת השירה המודרנית כולה ונחשבת כיום למובנת מאליה, אבל בשנת תרנ"ג, במסגרת החשיבה הספרותית העברית בת-הזמן, היתה היא חידוש גמור. אחד-העם היה, למעשה, אחד ההוגים העבריים הראשונים, שהשתחררו לחלוטין מזיהויה של לשון השירה עם דיקציה שיגרתית של "לשון פיוטית", לפי גירסת הפואטיקה הניאו-קלאסית, ששלטה בשירה העברית במשך כל המאה הי"ט. אדרבא, הוא הגדיר דיקציה זו כהיפוכה של לשון-השירה ("מליצה"). במשך המאה הי"ט שימש מושג המליצה לציון הלשון השירית כמוסד ספרותי-חברתי מוגדר ומקובל). בניגוד לשאר מבקרי ה"מליצה" לא תבע סתמית "הכנסת תוכן" לכלי הלשוני הפיוטי המקובל אלא ניפוצו של כלי זה — ולא על ידי תרדת הלשון מגובהי שירת המקרא אלא על ידי הצפתה בקונוטאטיביות האינטימית של לשון הדיבור. דא עקא, שעצם הקישור ההכרחי שקישר את תחית לשון השירה בתחית הלשון המדוברת פירושו היה, למעשה, היוואשות משירה גדולה בהווה או אף בעתיד הנראה לעין. זו היתה אחת הסיבות היסודיות לגישתו הפסימית בעיקרה ביחס לעתידה של הספרות העברית כולה ושל הספרות היפה במיוחד (היו גם סיבות אחרות — חברתיות כלכליות. ראה למשל המאמר הראשון "על דבר אוצר היהדות בלשון עברית"). הוא, הראצויר נאליסטן, האמין בלשון שירית ככוח אחד מן "הכוחות הפנימיים, הפועלים שם במעמקים לפי חוקים מיוחדים להם, מבלי שנרגיש בהם ובפעולותיהם. רק תוצאות הפעולות האלה מתרוממות ממחשכי הנפש ועולות עד לאופקה של הדעת

הברורה", ולכן לא האמין ביכולתה של העברית לכלכל לשון כזו (הדבר היה לפני הופעתם של ביאליק וטשרניחובסקי במלוא כוחם). "דקות ההרגשה אינה יכולה — — — להתפרנט כל צרסה בלשון שאינה מדוברת", פסק²⁴, ומכאן אי-אמנו בתנופת שירה בעברית אלא בקדומים המקראיים מזה ואולי אף בימים של עתיד רחוק מזה. פתח — לא רחב — לתיקון השירה בימיו מצא רק אחד: פתח המחשבה. כלומר, נראה לו, שהנסיון הספרותי (בעיקר שירת יל"ג) כמו גם השיקול ההגיוני מצביעים על צמידות מירבית מצד השירה לתחום, שבו נפגשות ההרגשה והמחשבה העיונית כעל האפשרות העיקרית של זימון חווייה שירית עם לשון עברית מתאימה. כיוון שהלשון העברית סוגלה, על פי מסורת ארוכה, לביטוי המחשבה המופשטת הדתית-הלאומית, אפשר שהשירה תתגבר ותתעצם במקום, שבו קשורה ההרגשה בכל נימיה במחשבה מסוג זה; וכיוון שאחד-העם לא ציפה ממשורר בן הזמן להתעוררות פיוטית-מחשבתית דתית (הוא עצמו היה מן ההוגים האתאיסטים העקיבים ביותר במחשבה העברית), הותר לשירה תחום מצומצם זה של התעוררות פיוטית-מחשבתית, שכיוונה לאומי-חילוני. כונתו לא היתה להבעת רגש לאומי או ציוני גרידא. זאת דווקא עשו — ובקולניות יתירה — "רוב משוררינו" באותם ימים, והם לא נחשבו בעיניו ליורשי הראויים של יל"ג, שממרבית דעותיו המשכיליות הסתייג (ראה מאמריו "האדם באהל" ו"תורה שבלב"). הכוונה היתה לעיסוק שירי-הגותי קונקרטי "בחינו וצרכינו הלאומיים", מעין זו שמצא בשירתו ההגותית והסיפורית של יל"ג. ברי היה לו, כי יש מקום ליתר הצלחה בעניין זה בתחומה של הסיפורת, "שהרי באמת יכול המספר — וכמה מספרים גדולים עשו כך! — לעשות את היצירה כלבוש לאיזו תורה נכבדה, פסיכולוגית, מוסרית או חברתית"²⁵. משום כך, למשל, לא הגביל את מדור הסיפורת ב"השילוח" כשם שהגביל בו להלכה ולמעשה את מדור השירה. לא במקרה דאג בראשית הכנותיו לקראת הופעת החוברת הראשונה להשתתפותו של ש"י אברמוביץ, שאת פרקי הפתיחה של "בעמק הבכא" שלו הציב במכון בראש החוברת (תיכף לאחר המאמר הפרוגרמטי הפותח)²⁶. השירה נראתה לו מוגבלת יותר באפשרויותיה בשל עצם מצבן המיוחד של הלשון והספרות העברית, כפי שהבינו. כשהפנה, אפוא, את קוראי "השילוח" החפצים ב"פואזיא" לשמה אל לשונות העמים, עשה זאת לא מתוך זלזול בשירת הטבע והאהבה האירופית, אלא משום חוסר האמון במליצות על "הדר הטבע ונועם האהבה" שמצא בשירה העברית (הניסוח עצמו מעיד על זלזולו, שהיה מכון לא לנושאים כשלעצמם אלא לנוסחותיהם השיריות הנבובות). הוא הכיר את

(24) מן המאמר "הלשון ודקדוקה", שם, עמ' צ"ח.

(25) שוב, ב"הלשון וספרותה", שם, צ"ד.

(26) שם, צ"ו.

(27) כונתו היתה לעשות סיפור זה בהמשכיו המרובים למעין "פתיח" קבוע של "השילוח". ראה מכתבו לאברמוביץ מן ה-13 באוקטובר 1896. "איגרות אחד העם", כרך א' ירושלים-ברלין, תרפ"ג, עמ' 17-18.

שירי פושקין ולרמונטוב, גיתה והייגה במקורם, הוא גם הכיר את שירי הטבע והאהבה של שלום הכהן, א. ב. גוטלובר, יעקב אייכנבוים, יל"ג ואפילו מיכ"ל ומאנה. מבחינה מסוימת העידה ההפנייה אל לשונות העמים לא על זלזול בהבעה הלירית כשלעצמה אלא על ההיפך מזלזול. הספרות העברית לא היתה נעלה בעיניו מעיסוק שירי בטבע ואהבה אלא קיצרתי-יד ודלת יכולת מעיסוק של ממש בנושאים אלה. הבעייה היתה בעיניו, כפי שחזר וטען כמה פעמים, בראש ובראשונה בעיית היכולת: יכולת הסופרים, יכולת הספרות, יכולת הלשון במצבה דאו.

מעניין לעקוב אחר ההקבלה בין קו מחשבה ביקורתי זה של אחד-העם לבין מחשבתו הביקורתית של ביאליק על שירת דורו וכן על שירת הדור הקודם (ועל יצירת יל"ג, עיקרה, במיוחד), כפי שנתגבשה במשך השנים הראשונות של פעולתו הספרותית. לא היתה זו הקבלה שלמה ובדאי לא היתה פה הליכה של עקב בצד אגודל מצד המשורר הצעיר אחר הוגה הדעות הנערץ עליו. יותר מאשר בכל תחום אחר יכול ביאליק כבר בשלב מוקדם זה לסמוך על שיקול דעתו ועוד יותר מכך על האינטואיציות שלו בתחום מיוחד זה של טעימת השירה ובחינת ערכה. אמנם, גם בעניין זה קיבל, ללא ספק, בהערכה רבה את הכללותיו המבהירות של אחד-העם, שבהן ראה בכלל ניסוח מובהר ומושכל של הרהוריו הבלתי-מגובשים שלו עצמו יותר מאשר אמיתות הבאות מן החוץ («רוחו יהי המבוע לכל-ההרהורים/ הכבושים בהרבה לכבות כחלומות לא ברורים»). עם זאת מצא כאן מקום גם לחלוק עליהן וגם לסטות מהן. האוטנטיות האישית של חשיבתו הספרותית ניכרת בה מראשיתה, כשם שניכר בה כיוון המחשבה המיוחד, שהוליד למסקנות שלא היו זהות בכל עם אלו של אחד-העם. דווקא משום כך רבת-משמעות היא העובדה, שבסופה של התפתחות של כמה שנים הגיע ביאליק לסמיכת-יד על משפטו החמור של אחד-העם על השירה העברית ולמעין ברית עם אחד-העם דווקא באותו עניין, שבו כאילו עמדו שניהם משני עבריו של המיתרס. ה"צעירים" רבו, כביכול, את ריבו, ריב המשורר, ואילו הוא, ועימו גם כמה יוצרים אחרים שלא נעדרה מהם הרגשת השירה (כגון, מ. ז. פיירברג), התייצבו דווקא על צידו של יריבם.

נקודת-המוצא של ביאליק שונה היתה מזו של אחד-העם, וההבדל היה עקרוני. המשורר לא יכול היה לצאת מהנחה בדבר האימפוטנציה של הלשון העברית כשלעצמה כלשון שירה. אילו עשה כן, היה מתכחש לאינטואיציות המהותיות ביותר שלו ולא יכול לפעול כמשורר כלל. את מחשבתו שלו על מהותה של לשון השירה עדיין לא גיבש בשלב זה (היא נתגבשה במלואה רק לאחר שהגיע כמעט לסיום שלחותו כמשורר, במסה "גילוי וכיסוי בלשון" משנת תרע"ז). אבל כבר בשנותיו הראשונות כמשורר חש במהותה הנפסדת של ה"מליצה", שאין היא נובעת דווקא ממעמדה ההיסטורי של העברית כלשון ספר, אלא מאותה גישה אל לשון המקורות, שאותה תאר כ"בירור מלים יפות בודדות". לימים פיתח מחשבה זו להשקפה היסטורית מקיפה על סיבות ירידתה

של השירה העברית אחרי ימי הגדולה שלה בספרד ואחר החייאת לשון השירה העברית המקראית החפשית על-ידי רמח"ל ובני אסכולתו²⁸. אבל כבר עכשיו ניגש אל לשון המקורות לא מתוך השתעבדות ואף לא ברתיעה, אלא בדבקות אינטימית שיש בה מן החרות. הנחתו היתה, שמתוך יחסים נכונים עם לשון המקורות יכול המשורר העברית להגיע, למה שנראה לו בחינת עיקרה של לשון השירה — הוא הדבר שנראה לאחד-העם כסימנה העיקרי של לשון העיון: הדיוק. מובן, שהמשורר והפובליציסט התכוונו לדיוקים מסוגים שונים. מכל מקום, כשטען רבניצקי כנגד ביאליק, שהוא בוחר לו בשיריו מלים "קשות", וביטויים מן הנדירים שבמקרא, השיב הלה, שקנה-המידה שלו בבחירתן של המלים אינן קושיין או קלותן אלא דיוקן ("כי אני מבקש ומחטט תמיד אחר מלות מדויקות המצינות היטב את כוונתי"²⁹), וכשדן באחד ממכתביו (גם הוא לרבניצקי) על לשון השירה העברית בעתיד, תיאר אותה לאו דווקא כלשון הנבנית מן הדיבור העברי החי, אלא כ"שפה ברורה ומדוקדקת"³⁰. הוא אף סירב לוותר על צורות הקישוט, שהיו מקובלות בשירת ה"מליצה", כגון לשון-נפול-על-לשון, כל עוד יכול להוכיח, לדעתו, את הפונקציונאליות העניינית שלהן ואת תוספת האנרגיה שהם מוסיפים לביטוייה של המחשבה (ראה ויכוחו עם רבניצקי על האפשרויות של הלשון-הנפול-על-לשון הפיוטי לעומת זה המליצי, נוסח קלמן שולמאן³¹). גישתו אל אפשרויותיה השיריות של העברית בת-זמנו היתה הרבה פחות פסימית מזו של אחד-העם, ולא יכלה להיות אחרת. הן שירתו הוכיחה מראשיתה, שהעושר הקונוטטיבי הפיוטי (שאינו זהה עם זה הדיבורי) אינו שמור אך ורק למשורר הכותב בלשון המדוברת אלא גם למשורר היוצר עימות חי עם לשון הספר. דעותיו של אחד-העם בעניין זה עוצבו לפני שניתן היה לו ללמוד מנסיונו של ביאליק, ואילו דעותיו של ביאליק עוצבו, כמובן, מוגך עומקו של נסיון זה. הראשון שפט על פי מה שמצא לפניו, ואילו האחרון שפט על פי מה שגילה בתוכו, וההבדל חייב היה, כאמור, להיות עקרוני.

ההבדל הצטמצם והלך, מכל מקום, ככל שהרחיקה מחשבתו של ביאליק מנקודת המוצא העקרונית והתמקדה בשיפוט המצב בהווה ובפרוגנוזות לעתיד. אף כי לא תלה את הקלקלה בלשון העברית עצמה חש גם הוא, ובחריפות רבה, בחוסר התואם בין המערכת הלשונית המקובלת בשירה לבין מה שמתבקש, כביכול, להתבטא בה, שעליה התלונן אחד-העם. הוא מצא סביבו יותר ויותר לא רק

28 ראה ביחוד סדרת הרצאותיו "לתולדות השירה העברית החדשה", ב"דברים שבע"פ", כרך ב', עמ' ט"י"ח. ראה גם "על שירתנו וקבוצת משוררים", שם, עמ' רט"ו.

29 ראה המכתב לרבניצקי מכ"ז אב תרנ"ד. "איגרות ביאליק", א, איגרת י"ד, עמ' ס"ג. ראה גם הדברים מן המכתב מכ"ז כסלו תרנ"ה בנוגע לדרך של ביאליק בתרגום. הדברים אמורים בנסיון תרגום סיפור משל בן-עמי: "אני לשיטתי הולך, שטוב יותר להביא לידי שימוש ולהרגיל בפי ילדינו את המלים הבודדות שבתנ"ך, אם אך רק הוראתן מדויקת" (ההדגשות של ביאליק). איגרת י"ט, שם, עמ' ע"ה. בהדגשת המלים הבודדות מבטא ביאליק את דעתו, שאין להשגיר על פי הילדים שברי פסוקים, ולהרגילם בצורה זו ל"סגנון שיבוצי".

30 מן המכתב לרבניצקי מ"ג תשרי תרנ"ה, שם, איגרת י"ז, עמ' ע"י.

31 המכתב לרבניצקי מ"ב טבת תרנ"ג, שם, איגרת י"ז, עמ' נ"ז.

טעויות בלשון (מן הבחינה הדקדוקית הנורמטיבית ומבחינת ההתאמה למקורות. עניין זה היה חשוב בעיניו הרבה יותר משהיה חשוב בעיני אחד־העם), אלא חוסר דיוק. הוא לא חלק על אחד־העם בזיהוי המפגע: העדר ביטוי הולם של „דקות ההרגשה” בשירה, אלא שבניגוד לו יחס מפגע זה לא לסיטואציה הלשונית אלא דווקא לסיטואציה הרוחנית־הרגשית. הוא לא סבר, ש„דקות ההרגשה אינה יכולה — — — להתפרנס כל צרכה בלשון שאינה מדוברת”, אלא שהלשון, כל לשון, נידונה לניוון בהעדר דקות־ההרגשה. לעומת זאת, קרב קירבה יתירה לעמדתו של אחד־העם בהבחינו, שדקות ההרגשה נפגמת בשירה, וממילא מתנוולת זו והולכת, דווקא משום שהשירה סומכת עצמה סמיכה יתירה על ההרגשה בשלעצמה, יותר נכון, על הרצון להרגשה, ופוטרת עצמה מן הויקה הקבועה למחשבה או למשהו, שנצטייר לו אחר כך כהווייה קונקרטיבית ואובייקטיבית אף יותר מן המחשבה כשלעצמה, ונסתמן על־ידי חליפות כ„מציאות” או „חיים”. מכאן הסכמתו הגמורה עם אחד־העם בהתנגדות לשירה, שעיקרה „תנועת הרגש” לשמה. ביתר פשטות: הוא זיהה מיד את היפעלות הרגש שאינה מדריכה עצמה על פי קנה־מידה שמחוצה לה, כלומר, מחוץ לרגש ואף מחוץ לתודעה שבתוכה הוא מופעל, כרגשות, והשירה הרגשנית פסולה היתה בעיניו בתכלית, אף כי מצא לא פעם גם בעצמו ובשירתו נטיות רגשניות. כמו אחד העם התייחס אל יצירת יל”ג כאל מופת של שירה מתוקנת (כך בשלב זה; יותר מאוחר ירד ערכה בעיניו במידה ניכרת), משום שמצא בה מזיגה של ריגשיות עם מה שמעבר לה, אחד־העם ראה מזיגה זו כאיחוד „השירה עם המחשבה על דבר חיינו וצרכינו המרובים”. ביאליק, כפי שנראה, ניסח את הדברים בצורה שונה, המסקנות של השניים, מכל מקום, היו קרובות מאד זו לזו, ומכאן ההסכמה המלאה שהסכים ביאליק לתכנית המפורטת ב„תעודת השלח” ולהנמקתה. לפי תפישתו, בא אחד־העם לא לדכא את השירה אלא להציל אותה מן הניוול הרגשני. הצלה זו כלי־כך חשובה היתה בעיניו, עד שראה מקום לצוות בשמה לא רק על צמצום המופלג של תחומי השירה העברית אלא אף על השתקתה הגמורה של השירה לפרק זמן מסויים, כפי שהציע לאחד־העם במכתבו. החריפות היתירה בניסוח עמדתו בעניין זה (לעומת „מתנותו” של אחד־העם) נבעה לא רק ממזגו הלהט, אלא מאמונתו באפשרות של התיקון. אחד־העם, שלא האמין באפשרות ההצלה המלאה של השירה העברית, התייחס בקור־רוח מסויים לקלקולה. ביאליק, שראה אפשרות של תיקון, התייחס אל הקלקול בשצף־קצף.

3

דעותיו של ביאליק הגיעו לגיבושן המלא בעניין הגדון בשנים תרנ”ד–תרנ”ה (אחר הופעת „הלשון וספרותה” בלוח אחיאסף’ לשנת תרנ”ד), עם חיבור שני שיריו ההגותיים המרכזיים מן התקופה שלפני „המתמיד”: „על סף בית המדרש” (אב תרנ”ד) ו„איגרת קטנה” (אלול תרנ”ד); כלומר, עם כניסתו המלאה של המשורר לתחום השירי, שעליו חלה הסכמתו המלאה של אחד־העם, הוא תחום השירה, שהריגשיות שבה ניוונה מן החשיבה הלאומית ומגיעה לשיא ביטויה

לא בהבעת עצמה אלא דווקא בקביעת עמדה אינטלקטואלית ביחס להווייה מהווית הקיום הלאומי-הרוחני. בעצם, קרב כבר ביאליק לתחום זה בשירים מוקדמים, שנכתבו בשנת כניסתו לספרות, בתרנ"ב, כגון "הרהורי לילה", או בשיר מאוחר יותר במקצת, כגון "אל האריה המת", האודה-האלגיה על מות יל"ג (תרנ"ג), ואמנם, שירים אלה כבר הם הגוליו לראשית ההתמרדות המודעת כנגד שירת הדור. התמרדות מסויימת ניכרה אף לפני "הרהורי לילה", אלא שזו הפנתה בעיקרה פניה; היינו, היא נתגלתה ביחס של חשד מצד המשורר אל הנטיות והטעמים של שירת הדור, כפי שהללו נתגלו לו ביצירות הנעורים שלו עצמו. דוגמה בולטת לביקורת פנימית זו ניתן למצוא, למשל, ברביזיה המחמירה שערך המשורר-העלם ב"אל הצפור" בין חשוון תרנ"ב, בעת שנוסח הראשון של השיר נשלח מאודיסה לידיד מו'יטומיר, לבין מסירת השיר לידי ליליינבלום, אחד-העם, ולבוסוף, רבניצקי, חודש-חודשיים לאחר מכן.³² בעוד, שבנוסח שנדפס ב"הפרדס" בחר האני' המדבר של השיר שלא לספר לציפור על תלאותיו, "שכבר הן בארצות החיים נשמעות, מודעות", ואין צורך לחזור עליהן, אלא דווקא לשמוע מפיה ניחומים "וסוד שיח כלי-שיח" מארץ ישראל, ניצל, אני' מדבר זה (שאין לזהותו כלל עם ביאליק האוטוביוגרפי) את שובה של ה"צפורה היקרה" מן הארצות החמות אל חלוננו, כדי לגולל לפניה באריכות מגילת פגעים. ככל שהלכה זו ונעשתה בהדרגה סנסאציונאלית יותר (תחילה קור ורעב, אחר כך מות אשתו בלידתה וכו') הגבירה הציפור את התערבותה בשיר בדמע ובהגות נכאים, שעליהם הגיב המשורר בשאלות ריתוריות ("מדוע כה תבכי, צפורי יקירה", "אוי, הרפי, אל תבכי, מדוע צפורי תוסיפי יגון על יגוני? זכו"). השיר הנדפס תיאר, אפוא, כמיותר וכנדוש אותו דבר, שהיה עיקרו של השיר בנוסחו שקדם להדפסה. בעוד ש"אל הצפור" מ"הפרדס" הוא הצהרה ראשונה מצד ביאליק נגד השירה הדמעונית (לאקרימוסית) של "חיבת ציון" ("לא בכי ודמעות לי גהה ייטיבו") מהווה הנוסח הקדום של השיר (אשר, אמנם, גם בו מופיעה השורה "לא דמע ובכי לי גהה ייטיבו") דוגמא לשירה זו. די להשוות את "אל הצפור" לשיר אחר בן הזמן, קרוב לו מאד בצורה, במבנה ובמוטיב, "משאת נפש" ל. גורדון (השיר נפתח בשאלה "מאין תבואי, אחותי עננה?" ומתפתח לבקשה שהעננה תיקח את המשורר איתה לארץ-ישראל. הדמיון ל"אל הצפור" בכמה מן הפרטים הוא רב. השיר נכתב, כמו "אל הצפור" בתרנ"ב),³³ כדי לראות, עד כמה העלתה הביקורת העצמית של ביאליק את שירו זה, הראשון לדפוס, על הממוצע של שירת זמנו. דוגמה נוספת לפעולתה של ביקורת פנימית מעין זו ניתן למצוא בהבדל הגדול בין "אל האגדה" בנוסחה המודפס לאותו שיר בנוסח קודם שלו.

32 השיר נכלל במכתב ליוסף ביטמן מ'י חשוון תרנ"ב. שם, איגרת ה', עמ' מ"ה-מ"ט. השיר כולל גם בת. נ. ביאליק, "כתבים גוויים" (תל-אביב, תשל"א), עמ' 22-24.
33 ראה השיר ב"עם שחר", ספר השירים והפואמות של ש. ל. גורדון (תל-אביב, תשט"ו), עמ' 41-43. כדאי להשוות את "אל הצפור" גם ל"אל צפורי" מאת מ. מ. דוליצקי, ראה "שירי מנחם" מאת דוליצקי (ניר-ירוק, תר"ס), עמ' 52-53.

בשם "האגדה", שנכתב בוולווין, בראשית שנת תרנ"א", או בהבדל בין כלל שירי ציון הראשונים שבאו בדפוס לבין שיר כ"ארץ שחולה כפנינים", שנכתב זמן לא רב לפניהם".

ב"הרהורי לילה" עדיין נוסחה ההכרה באי-האדיקוואטיות של השירה הדמיונית של הדור בצורת ביקורת עצמית, אבל ברור, שכאן קיבלה הכרה זו צורה מודעת ואף חריפה למדי. ההבדל בין שיר זה לבין "אל הצפור" כמחאה נגד השירה הרגשנית מתגלה מצד אחד בקריאת המפורשת לשירה חדשה, אפקטיבית, מזועזעת באמת, שבה נפתח השיר ובה הוא מסתיים, ומן הצד השני בדוגמה לשירה מעין זו, המובאת בחלק המרכזי של השיר (החל ב"מבעד לאשנבי את-ראשי אוציאה"). המבנה של השיר מקבל את מלוא משמעותו רק כשאנו בוחנים אותו בתוך קונטקסט זה של התגבשות ההגות הביקורתית של המשורר הצעיר: דחיית הבכי הסנטימנטאלי, הבא לשם עצמו, לשם ההנאה המילאנכולית שבו (ביאליק מיטיב להגדיר את טיבו של בכי זה בשורות: "ולמה, לב אומלל, תבקש להבל / מרגוע בבכי, ניחומים באבל?"), פותחת את השיר. דחיית מה שנראה, לכאורה, כהיפוכו של בכי זה, ה"טל" המחייה, ש"בת-השירה" מזה "במשי אברותיה" — היינו, שירת "הדר הטבע זנועם האהבה" האידילית-האבסטרקטית, חסרת הקשר למצבו הקונקרטי של המשורר — מביאה אותו לקראת סיומו. הצד השווה בשני אלה, ב"בכי כוס בין חרבות" וברעונות המדומה של ה"טל" האידילי-הספרותי, הוא ששניהם באים לשם "תנועת הרגש" (כביטוי של אחד-העם) בלבד, וזמילא, בסופו של דבר, מאבדים הם אף את כוח ההנעה הרגשי שלהם. במקומם דרושה בשירה התמודדות ישירה עם המציאות — האישית והלאומית, והתמודדות כזאת כרוכה בהבקעה מתוך הפקעת הסנטימנטאליזם החמימה, מן הריפוד הנאריקטיסטי, אל תוך החוץ הקר ("מבעד לאשנבי את ראשי אוציאה") והפעלת הפאקולטה של ההתבוננות (מלשון הבנה והבטה — בינה — כאחת) במקום, שבו פעלו עד עתה ההרגשה והתגובה הרגשנית בלבד ("אביטו בעבים, אבינה בחשכה" ההדגשות שלי, ד. מ.). התוצאה תהיה ריאליזם פיוטי חדש, העשוי להתנסח הן בלשון המחשבה וההגדרה העיונית של המציאות (הבית "בבטן הקנני אל מסכן, חלכה", וכו') — נסיון ראשון מצד ביאליק להגדיר הגדרה עיונית-שירית את מהותה של האקזיסטנציה היהודית, והן בלשון התיאור הריאליסטי ("מרחם אל אשפה כסוחה הוטלתי"). זו, כמובן, עשויה לפתח בתוך המערכת התיאורית ה"ריאלית" ממדים סימליים ("מאז שם את-קיננו בלבבי

(34) ראה "כתבים גנוזים", עמ' 15-18.

(35) שם, עמ' 19-21.

(36) הביטוי מופיע כבר בסיום "האגדה": "ואני יתום אומלל בראש מט לארץ / אבכה בבכי כוס חרבות; / ארידה בשיחי עד אכלה בדמעות / ארידה על קברי האבות!" (שם, עמ' 18). אלא שבשיר מוקדם זה (תשרי תרנ"א) ההקשר שבו בא הביטוי אינו שלילי. המטאפורה באה לציין את אינופיותו של הבכי על אבדן "כל יקר לא ישוב אלינו", ולא את חוסר הטעם והמשמעות שבו. בתרנ"ב משתבץ הביטוי במסגרת שלילית זו. המהפך שחל בשימוש בו מלמד על כלל התפתחותו של ביאליק בשנים ראשונות אלו לפעולתו הרצופה כמשורר.

צפוני" וכו'). בין כה וכה, מחייב הריאליזם השירי את שתי הלשונות באותו דיוק, שנעשה עתה לאידאל שירי של ביאליק, באשר משעבד הוא את שתיהן למציאות האובייקטיבית של ההוויות הנדונות בשיר ולא רק לעצם הרגישות שהויות אלו מעוררות במשורר. ברור הקשר בין שיר זה לבין "בעלות השחר" של יל"ג, שגם בו תבע המשורר מעצמו השתחררות מן הרגישות השירית הקונבנציונאלית, שאותה פיתח בשעה שלא לא אור ולא חושך ("בעלות השחר"), והחלפתה בפקירות של צהריים ביחס למציאות האובייקטיבית ("ראיתי את עמי בעצם שפלותו")³⁷. השיר מהדהד ב"הרהורי לילה" הן בתוכן והן במיבנה, וכמו שאצל יל"ג שימש "בעלות השחר" נקודת-מוקד לביקורת עצמית ולביקורת מסורת השירה בת-הזמן בכללה, כך משמש "הרהורי לילה" את ביאליק: מקום להתנערות מודעת, מוסברת, מן השירה הישנה ולניסויים הגותיים ותיאוריים בעיצובה של שירה חדשה.

יל"ג עדיין משמש את ביאליק בשלב זה כמופת של המזיגה השירית שלקראתה הוא חותר, ושלהגדרה מיוחדת שלה (דומה ולא דומה לזו של אחד-העם) עתיד הוא להגיע תוך שנתיים-שלוש. אין תימה, אפוא, בכך, שההתפרצות הראשונה כנגד השירה בת-הזמן מופיעה במכתבי ביאליק עם כתיבת הקינה על יל"ג בתרנ"ג. עד כאן נמנע המשורר המתחיל, שהקרקע של "ארץ הסופרים" עדיין היתה רופפת תחת רגליו, מן החוצפה שבהבעה מפורשת של יחס הבז שלו אל המשוררים הוותיקים והמבוססים. עתה נופל המחסום מעל פיו, ומכאן ואילך עתידות ההערות הסארקאסטיות על חשבון משוררים אלה להתרבות במכתביו ולהיעשות נסערות ולוהטות יותר ויותר — עד לנקודת הרתיחה במכתב לאחד-העם מתשרי תרנ"ז. בראשית שנת תרנ"ג פנה רבניצקי אל ביאליק בבקשה, שיכתוב שיר קינה על יל"ג (שנפטר בכ"ד אלול, תרנ"ב) לשם ה"פרדס" השני, שבעריכתו עסק באותה שעה. ביאליק השווה את תשובתו למשך כמה שבועות, והסביר השהייה זו בצפיה, שמיישהו אחר יטול על עצמו את המשימה הקשה, שבה, אגב, נתקשרה גם הבעייה של ה"ירושה" בשירה (הקינה הרשמית צריכה היתה להיכתב על-ידי "ירשו" של גורדון: "את פושקין הספיד לרמונטוב — זמי יספוד לגורדון"? שאל ביאליק במכתבו)³⁸, ואף את שירו "אל האריה המת" סיים בשאלה: "תנים היית לבכות ענותנו — ומי יהיה הכנור לשיר שירותינו?".

37) "בעלות השחר" שימש גם משוררים אחרים בני-הזמן כמודל לשירה של "תודעה עצמית". ראה שימוש חקייני בשיר זה ב"לאבל כינורי" של דוליצקי, "שירי מנחם", עמ' 62-67. אגב, ניתן לסמן קשרים מסויימים בין "הרהורי לילה" ל"לאבל כינורי". השווה, למשל, בית ד' ב"הרהורי לילה" (השורה הפותחת: "בלילה בלילה עת אשאל כינורי" וכו') עם הבית הפותח את החטיבה השניה ב"לאבל כינורי": "בחצות לילה תמיד, עת דממה השלכה, / על פני כל היקום בצל שינת ריגיע, / ואני את כינורי בידי אקחה, / אכה מיתריו ונגינות ישמיע, / ולצילצל זמירתו תמיד אשכחה, / דאגות בני תמותה, יגון ואנחה". "שירי מנחם", עמ' 63. התבחנה בקשרים בין שירת ביאליק לשירת דוליצקי חשובה משום שביאליק בנה במידה-מסויימת את דמות עצמו כמשורר מתוך גיגוד שלם ומודע לדמות דוליצקי, שהיה בעיניו — אנטי-משורר. 38) ראה המכתב מחשוון תרנ"ג, "איגרות ביאליק", א', איגרת ט', עמ' נ"ה.

י. ל. גמזו, ד. מ. יעקובוביץ, א. א. פומפיאנסקי, מ. מ. דוליציקי ואחרים). והחליט שהגיעה שעתו להשמיע את קולו: «אחרי ראיתי את כל הקינות אשר קוננו עליו אלה הנדחקים מעצמם אל היכל השיר ואמרתי: לו ראה יל"ג ז"ל מי ואיך יספידוהו — ושב למות, ואשלח את קינתי אשר קוננתי אני אליך». הדברים חריפים ורבי-משמעות במיוחד ביחס לדוליציקי, אשר יל"ג עצמו העביר לידי זמן קצר לפני מותו (יולי 1892), מעל ערש דווי, את כתר הירושה השירית בשורות המפורסמות: «אתה הולך לחיים — לך והילחם / ואני על משכבי אשלים מלחמתי — — — לכן אל תירא כמוני משחת, / הא לך עטי, עלה רש מקומי!».

אף על פי ששמו אינו נזכר במפורש במכתב, בו בעיקר, — בירוש הכוזב — מדוברים הדברים הקשים («הנדחקים מעצמם אל היכל השיר»), שנקודת המוצא הניסרת של להם היא הטענה בשם הירושה הלגיטימית. ב"אל האריה המת" העמיד עצמו ביאליק — כמעט ללא הסוואה — בפוויציה של תובע הירושה. השיר עצמו משמש אותו לא רק לשם השמעת התביעה (בצורת השאלה שבסיום), אלא אלא גם לשם הסברתה ומימושה. בעוד ש"על מות גארדאן" של דוליציקי כולו ציבור של היפרבולות, שעיקרן חזרה מייגעת על חייוי אחד: גורדון מת ועמו בעלמה שירתו הנפלאה, מהוה שירו של ביאליק מעין סקירה שירית קונקריטית של התפתחות יצירת גורדון מתחילתה ועד סופה בליווי נסיון של מתן תשובה על השאלה המטרידה (מנקודת המוצא החובב-ציונית): מדוע נמנע גורדון בשנותיו האחרונות מיצירה שירית וממתן ביטוי לתקות החדשות ולאמונה החדשה בכוחו של העם להיחלץ ממצוקותיו. "על מות גארדאן" מדגים את הנחת היסוד הפואטיית של הליריקה של דוליציקי (ולא רק שלו, כמובן), דהיינו, שתפקידה וסגולתה של השירה קשורים ביכולתה לעשות את הלשון האימוטיבית-הפיגוראטיבית כלי לשם העצמה רגשית הולכת וגדלה של חייוי נוסח "בת ציון אהבך" או "גם גורדון המשורר לוקח ממנו!" השיר בנוי כמין טורי-הנדסי של חזרות ציוריות על חייוי אחרון זה («נופץ גלגל חמה בשמי ספרתנו, ניסח עץ החיים בעדן שירתנו, השחר ממסילתו נפל ואיננו — — — חרב היכל השיר — — — נשבר עט שוהם, טבול בצבעי הקשת ובמור פרחי נועם — — — נאלם שיח שנאנים — — — אין המיית נבלים והדה בין ההרים — — — אין צילצל כנפי כרובים — — — קמה לדממה שירת אלוהים בקהל שרפי רמה»³⁹).

המהלך כאן הוא מדורג: מן ה"קוסמוס" הספרותי לטבע וממנו למה שלמעלה מן הטבע: הספירה האלוהית). שירו של ביאליק, מבלי שים לב למידת הצלחתו של המשורר בו (כידוע, לא כללו המשורר בשום קובץ מקובצי שיריו⁴⁰). מדגים פואטיקה מנוגדת, המעמידה את עיקר השיר לא על הטכניקה הפיגוראטיבית של

(39) «שירי מנחם», עמ' 78-80.

(40) אמנם, תמורה זו ביחסו של ביאליק אל השיר (מתחילה היה מרוצה ממנו מאד. ראה המכתב הג'ל לרובניצקי, הערה 38) לא היתה מיידית או אפילו מהירה. בחוברת השירים ששלח לאחור-העם בתרגומו לשם הוצאה לאור על-ידי חברת «אתיאסוף» נכלל «אל האריה המת», כידוע, לא התמש או רצונו של ביאליק לראות את שיריו יוצאים בספר, והופעת הקובץ הראשון נדחתה לחמש שנים. במהדורת «תושיה» של 1902 לא נכלל כבר השיר.

תיגבור האפקט הרגשי, אלא על חישוף מדוייק של המהות הרגשית, ההגותית והמוסרית של האובייקט, שבו דן המשורר. ב"על מות גארדאן" משמש החיזוי הראשוני מעין חומר יסוד להקצפה היפרובולית. ב"אל האריה המת" מהווה הפתיחה האמוציונאלית ("על מי אטר פיהו בור חדש?") רק בבחינת הקדמה להתמודדות האינטלקטואלית עם הווייתו הספרותית של יל"ג בממדיה המציאותיים-האובייקטיביים. בצדק האמין ביאליק, ששירו קרוב לרוחו של המשורר המת יותר מן השיר של יורשו ה"רשמי".

השירים שכתב ביאליק מראשית תרנ"ג ("אל האריה המת") ועד לסוף תרנ"ד ("איגרת קטנה") רובם ככולם באו לחזק ולגבש את המזיגה הכמורל"גית, שביאליק ראה בה תשובה לשירת הדור, היינו, תשובת-משקל ליצירה שהרצון להגברת האפקט הרגשי גבר בה עד להמסתה המחלטת של ה"סובסטאנציה" המציאותית-האובייקטיבית. הוא חתר לאפקטיביות רגשית, שהיא תוצאה של חשיפת הסובסטאנציה הזאת, ונע בין שירים, שבהם הובלעה התגובה הרגשית כמעט לחלוטין בתיאור המציאות עד שמציאות זו עצמה כאילו מקרינה מתוך כעורה את הפאתוס של המשורר (דוגמת-האב של שירה מעין זו אצל ביאליק הצעיר הוא השיר המוקדם "בתשובתי". בתקופה הנדונה הגיעה נטייה זו לגילוייה הקיצוני ביותר ב"רחוב היהודים", שבשלו לקה ביאליק בידי מבקר ב"ווסחוד"), לבין שירים שגובר בהם האלמנט של ניתוח המציאות, והאפקט הרגשי כרוך בהם במין פאתוס אינטלקטואלי, היינו ברוממות רגשית, הנובעת מהיקפה ותוקפה של ההשגה המחשבתית, ההתבססות הגוברת והולכת על תורת הציונות הרוחנית של אחד-העם בתורת מסגרת ההשתמעות (frame of reference) המחשבתית של השירים ("ברכת עם", "על סף בית המדרש" וכו') הגבירה ביותר את הנטייה בכיוון זה האחרון, ועשתה אותו, לפי-שעה, לכיוון המרכזי ביצירת המשורר, אמנם, נתבשרו כבר בכמה שירים כיוונים, שנעשו מרכזיים יותר בשלב מאוחר יותר ביצירת ביאליק, בולט במיוחד מבחינה זו הוא השיר "בשדה", שנכתב בנוסח ראשון בקיץ תרנ"ד, ובו מגיעים התיאור התמוני של המציאות, הפאתוס הרגשי והאינטלקטואלי, האידיאולוגיה הציונית והשימוש באלמנטים הריתמיים-המוסיקאליים למיזוג עשיר ושלם יותר מן המיזוגים שהושגו בשירים אחרים בני הזמן. אבל לא מקרה הוא, שהשיר לא הגיע לכלל סיום והדפסה אלא שנים אחדות לאחר מכן (ב"לוח אחיאסף" לשנת תרנ"ח). לפי שעה התפתחה תפישתו השירית של ביאליק, המנוגדת לזו של בני-דורו, באורח אופייני יותר בשירים, שבהם נתבע מן המשורר למזג מספר מוגבל יותר של אלמנטים, וכאמור, ביחוד בשירים, שהפאתוס האינטלקטואלי והדיוק העיוני נעשו בהם ליסוד שליט. החידוש בשירים אלה לא היה דווקא בעל אופי תימאטי. מן הבחינה התימאטית, למשל, אין כל חידוש ב"על סף בית המדרש", מן השירים המרכזיים האופייניים ביותר באותן שנים. לא רק ביאליק עצמו כבר שר על נושא זה (העמידה המחודשת מול התרבות הישנה של בית-המדרש וגילוי המאור שבה למרות הכיעור החיצוני), ובצורה שהיתה קרובה ביותר לנוסח השירה של "חיבת ציון" (ראה "אל האגדה", ויותר מזה "האגדה",

נוסח הבראשית הבלתי-מודפס של השיר). הנושא הועלה פעמים רבות על-ידי משוררים שונים, ובנוסח קרוב ביותר מבחינה תימאטית לזה של ביאליק עצמו ב"על סף בית המדרש" דווקא על-ידי דוליציקי, המשורר, שנעשה יותר ויותר לסמל הפגמים שבשירת הזמן. לא בלתי אפשרי הוא, ש"על סף בית המדרש", עם כל הישירות וההרגשות שלו כתגובה על חורבן בית-המדרש הז'יטומירי הקטן, שבו בילה המשורר את נעוריו, נכתב גם כמין תשובה ל"בית המדרש הישן" של דוליציקי. עיקר חידושו של ביאליק, כפי שהוא מתגלה בהשוואה בין שני השירים, מתגלה במיזוג של הנימה האישית-הישירה עם העידון והתייחסות שבקביעת העמדה האינטלקטואלית של המשורר ביחס לתרבות הישנה והחריבה, המסתמלת בבית-המדרש. דוליציקי מעמיד בשירו תיזה פשוטה: למרות כיעורו הפיסי, חורבנו וחלאתו (אלה מתוארים כאן בלשונה ובנוסחאותיה של שירת ההשכלה), בית-המדרש "הוא גם חלאתו קודש קדשים". הפיתוח נעשה בעיקר בצורה של חזרות על הטענה "כי אתה [בית המדרש ד. מ.] בראת, אתה יצרת גאונים ומאורים ומורים לצדקה". ביאליק חוזר במידה מסוימת על אותה סכימה עצמה, אלא שתחת ידיו נעשית הפנייה הריטורית אל בית-המדרש לווידי אישי (מבחינה זו אופייני ביותר ההבדל בין שורות הפתיחה של שני השירים, שנהן, לסאורה, זהות. אצל דוליציקי: "בית אלוהים, בית המדרש הישן... אצל ביאליק: "מקדש אל נעורי, בית מדרשי הישן! השימוש בגוף הראשון וההדגשה של הביוגרפיה של המשורר קובעים את ההבדל); העמידה מול החורבן הפיסי של בית המדרש נעשית לסיטואציה קונקריטית (אצל דוליציקי: "אף כי שחות בלי הדר ותואר, אף כי מלאת שחור פיח ועשן" וכו' וכו' בנוסח כללי, וכאמור, על פי הסכימות של השירה המשכילית הלגלגנית. אצל ביאליק: "סיפך אשר רקב שנית עלי נקרה, / אראה שנית כתליך הנמלחים כעשן, / את סחי קרקעך, את פיח התקרה" וכו' — תאור שמתוך נוכחות מיידית), ובעיקר, נחלפת התיזה הפשטנית בדיון מתוחכם יחסית במהותה של תרבות בית-המדרש לעומת זו של "הכפירים בתלתי הזהב" (על פי עדותו של ביאליק עצמו, רמז ל"חיה הצהובה" של ניטשה, גילומה של אירופה ההלנית, האנטי-יהודית). משני הכיוונים — האישי-הרגשי והעיוני-הכללי נעשית האידאה היסודית, המשותפת לשני השירים קונקרטה ומדויקת יותר אצל ביאליק, מורכבת יותר מבחינה מחשבתית ומרגשת יותר בישירותה האישית. גם ההבדל שבין סיומי שני השירים, מעיד על יתרון הרגישות של ביאליק ביחס למציאות, שעליה שר בשירו. אמנם, "על סף בית המדרש" מסתיים, כידוע, בפרץ ההתלהבות והבטחון ("לא תמוט אהל שם! עוד אבנך ונבנית" וכו'), שלא היה עתיד לחזור בשירו של המשורר על הנושא הנדון, והרבה יש בו מן האשליה שבחשיבה המשאלתית (השווה סיום זה עם סיום "המתמיד"). אף על פי כן מכיר בו המשורר בצורך בתיקון מרחיק לכת של התרבות הישנה מתוכה ("וברפאי את מקדש יי ההרוס — ארחיבה יריעותיו ואקרע לו חלוני" וכו'). דוליציקי הסתפק בעצם ההרגשה הנלהבת

בערכו של בית המדרש הישן (הערך, אגב, הוא לאומי ציוני ולא דתי: בית המדרש מוציא מתוכו את חובבי ציון ונאמניה) וקיבל אותו ואת חלאתו כ"קודש קדשים". הביקורת על שירת הדור הגיעה, מכל מקום, לגיבושה המלא עם הסטייה המכוונת גם מן הנוסחאות התימאטיות שלה. חשיבותו של השיר "איגרת קטנה" מבחינה זו היא מכרעת. השיר הביא לשיאה את התמרדותו של ביאליק בקונבנציות של השירה הציונית, שהיו מקובלות עליו עצמו שנים אחדות קודם לכן («ארץ שחולה כפנינים», «אל הציפור», ומבחינות מסוימות אפילו שיר כ"בשדה". השווה שיר זה עם «משאת נפשי» של מאנה, למשל). ביאליק ביקש כאן במודע לעקור את השירה הציונית מן המסגרות המקובלות שלה — הבעת האהבה לציון גרידא («ציון תמתי»), הקינה על חורבנה של ציון (ציון השחורה והנאוהה, / אבלי ומשושי בחלד, / הבלה מיגון ודאבה, / זבלותה כעדת הילד" וכו' דוליצי ב"על חרבות ציון"), האילויה של ציון בתפארתה (בדרך כלל בצורת חלום) וכו' — ולהעמיד אותה על בסיס חדש מבחינות האידיאלוגיה הציונית והפואטיקה כאחת. השיר צריך היה להסביר את הציונות ככורח אידיא (היינו, כתוצאה בלתי נמנעת של חורבן האמונה הדתית), כאמונה לאומית חדשה (אמנם, עדיין לא ברורה במהותה: «עוד טרם אבינה מה יהיו חלומותי»), כתופעה היסטורית קונקרטיטית, הפועלת בגופי ההוויה הלאומית בהווה והמשנה אותם. מתוך כך יכול השיר להתייחס גם אל הריאליזם של הנסיון הציוני בארץ ישראל ולהיפטר אחת ולתמיד מן הצורך באידיאליזאציה של הארץ ובהחלפת הממשות של באילויה הצבעונית של משאת הנפש והחלום. השיר צריך היה להיפתח בהודאה ב"אמת מארץ ישראל", בעבודה המפרכת, בדוחק, בעניות, ולהסביר, מתוך הבהרת הרקע האידיאלי וההיסטורי של הציונות, מדוע אין הודאה זו צריכה או אף יכולה לפוגג את התנופה של ההתלהבות הציונית. משום כך נוסח השיר כ"איגרת קטנה מן הגולה לאחי בציון", שיש בה גם משום הטפת מוסר לאח, המתלונן על קשי חיו ("ואתה — המאושר! לך מרחב מסביב, / די אויר לנשימה, די שמש, די צל, / אם תעבוד קשה — הוי, אחי החביב! / לעבוד ולסבול ציונו גם-אל"). המדובר היה בניתוק שלם של הציונות כנושא פיוטי מן האטמוספירה החלומית-הרגשית, שבה היתה טבולה עד עתה, ובנטיעתה במסגרת של ריאליזם תיאורי ועיוני, ולשם כך היתה דרושה מחשבה מרוכזת על הפואטיקה, על הלשון, על הצורות, על עצם המהות של השירה הציונית. במחשבה זו, שאמנם ליוותה את כתיבת השיר, השקיע ביאליק את כל הרכוש של ההתבוננות הביקורתית בשירת הזמן, שצבר על דרכו עד כה. מתוך כך צפה ועלתה כאן השקפה ספרותית-ביקורתית שלמה על מצב השירה העברית, וזו נתנסחה במעין "אני מאמין" ביקורתי בצורת שני מכתבים רצופים וארוכים, שבהם ליווה ביאליק את השיר, בשעה ששלחו לרביניצקי בתשרי תרנ"ה בשביל "הפרדס" השלישי.

נקודת המוצא בשני המכתבים היא הביקורת הקטלנית על השירה הלאומית-הציונית בת הזמן, המזכירה בארסיותה את הדברים במכתב לאחד-העם. הקרבן העיקרי (אם כי בשום מנים יאופן לא היחיד) של ביקורת זו הוא דוליצי,

שביאליק, אמנם, אינו מפרש בשמו. שיריו הם בעיקר המשמשים במכתבים אלה חומר לפארודיות קטנות, שאין לטעות בהן. השירה, שדוליציקי הוא מייצגה המובהק, כולה מעשה "חרזנות" היא. "אין כשרון ואין רעיון חדש, אין ידיעת הלשון ואין ניצוץ אלוהי, אבל יש כאן אחיזת עינים ושרלטניזם אשר קמו לצחק לפנינו בדמות הקלוקל וחרוזי השווא אשר בדו להם בלבם"⁴². המשקל הנדון הוא המשקל הטוני, שהחל להיות רווח בשירה מסוף שנות השמונים (אמנם, את שרשיו גילו בתקופות מוקדמות הרבה יותר בהתפתחות השירה של המאה הי"ט), ושביאליק עצמו דבק בו כמעט בכל שיריו בהיגררו, כפי שהודה, "אחרי המנהג של שטות אשר נהגו משוררינו בזמן האחרון", "כי ידעתי שקוראינו נהנים הנאה, משונה' מזאת"⁴³. "חרוזי השווא" הם החרוזים המלאים והעשירים, שנתאפשרו מתוך התאמת ההטעמות שבמסגרת המשקל הטוני, ואשר גם בהם השתמש ביאליק ביכולת רבה עד כי נעשה אמן החרוז המובהק ביותר של התקופה. ההתנגדות למשקל ולחרוז אינה, מכל מקום, אלא נספח צדדי, סעיף מישני בהתקפתו של ביאליק. הם מעוררים את ביקורתו (בעוד הוא עצמו משתמש בהם) בעיקר משום שהם נראים לו כאילו באו להסוות את העדר ה"תוכן" בשירה. "כל הדברים האלה הם טפלים והעיקר הוא התוכן", קובע ביאליק במכתבים, והוא חותר חתירה מאומצת ביותר להגדרת מושג התוכן. המשקל, החרוז, הלשון הציורית, אפילו לשון ההיפרבולות יש להם מקום בשירה כל עוד הם מבטאים דבר שהוא מחוץ להם ומחוץ לרגישותו של המשורר, המוצאת בהם את ביטוייה. רגישות זו כשלעצמה אסור לה שתיעשה לעצם ה"תוכן" של השירה, באשר חזקה עליה שבלא סיוע מבחוץ תיתנון ותמלא את השירה ב"רוח של עמעות והרהורים בטלים, רוח ריקנות והבלי שווא הפורחים באוירו של לב נעור" ובסופו של דבר בזיוף פשוטו כמשמעותו, בהעמדת פנים של התרגשות, שאין מאחוריה כל מציאות של התרגשות. התוכן של השירה חייב לבוא מחוץ לנפש המשורר, אבל הוא חייב להתאים לרגישות של נפש זאת. לפורמולה המכרעת בעניין זה מגיע ביאליק כבר במכתבו הראשון לרבניצקי: "עלינו להיאנח ולהתגעגע בה במידה ובאותה הדמות שיש להאנחה ולהגעגעוים מקום במציאות ובין החיים" (ההדגשה של ביאליק, ד. מ.). לפירושה ולהדגמתה של הפורמולה מגיע הוא במכתבו השני, שנכתב יום אחד לאחר מכן. דוגמת המופת היא, כמובן, דוגמתו של יל"ג. יל"ג גם הוא קונן על אסון ואומה, אבל "יש בוכה ויש בוכה ויש נאנח ויש נאנח". אנחתו של יל"ג נבדלה משל אחרים ובמיוחד נבדלת היא מאנחותיהם של המשוררים הרגשניים בני הזמן לא רק בכך שנבעה נביעה ישירה (מבחינה רגשית) מן האסון, כפי שנתגלה באורח מוחשי בזמנו של המשורר, אלא גם בכך שנתנה לאסון זה ביטוי (מבחינת העיצוב השירי), שהיה מוחשי ובן-הזמן. יל"ג הבין, שהתרגשותו של המשורר בשירה זקוקה לצידוק האובייקטיבי של מציאות תכופה, כי לא הביטוי השירי כשלעצמו הוא המעורר את האפקט השירי, אלא המציאות המבקשת לה

42 המכתב לרבניצקי מ"ב תשרי תרנ"ה, "איגרות ביאליק", א, איגרת ס"ז, עמ' ס"ט.

43 המכתב מ"ג תשרי תרנ"ה, שם, איגרת י"ז, עמ' ע'. המובאות עד להערה הבאה

משני המכתבים (ס"ז ו"ז) ללא הבחנה.

ביטוי בשירה. מציאות זו אף על פי שאין היא מבטלת את הצורך באמצעיו הלשוניים והצורניים של המשורר, היא, איפוא, בסופו של דבר קנה-המידה העליון לבחינת ההצדקה של השימוש הנעשה באמצעים אלה. היצירה השירית היא תהליך מיסטי, שסידרי נוסחו וכיוונו חייבים להיותם לאובייקט של החיקוי. משום שיל"ג הבלית בשיריו קודם כל את האובייקט של החיקוי ולא את אמצעיו חיה הוא "מקונן דורו" (ההדגשה של ביאליק, ד. מ.) ב"בעלות השחר" ו"מקונן התקופה" (כנ"ל, ד. מ.) ב"אחותי רוחמה", ו"שתים שלוש דלתות" משיריו אלה "יגידו לנו יותר מאלפי קינות כתובות בדם ואש ובתמרות עשן" גם מבחינה רגשית טהורה. המשורר חש בקרבו את הסערה הרגשית, המבקשת לה מוצא; אבל אם משורר אמת הוא לא יעמוד ויכריז על סערה זו כפי שהיא, אלא יבין את מקורה במציאות האובייקטיבית, את משמעותה העל-אישית, ויחפש לו בתחום המציאותי העל-אישי הזה אובייקט לחיקוי. באמצעותו יוכל לתת פורקן גם לרגישותו. בלשון הביקורת שלאחר ת. ס. אליוט ניתן לתאר משאלה זו של ביאליק כחיפוש "קורילאטיב אובייקטיבי" בשירה. לאמירה מפורשת בעניין זה אמנם הגיע ביאליק רק כשנה לאחר שכתב את המכתבים שצורפו ל"איגרת קטנה", בטבת תרנ"ו. כאן, מכל מקום, נוסחו הדברים בבהירות מושלמת:

הבכי וההתאוננות היו למכה עוברת ומהלכת במחנה משוררנו, והדמעות דמעות עכורות ומזוגות במים הרבה, הבכיינות — הסימן היותר מובהק לקטנות הרוח ולחסרון הכשרון בעתים הללו. המשורר האמיתי צריך ליצור לכה"פ יצירה אחת שלמה ומשוכללת בימי חייו והיא יכולה להכאיב או לשמח את לבנו. אבל לעמוד ולקרוא, הבה נבכה, רבותי — אין זה אלא מידת דרשנות⁴.

אכן, כאן הגיע ביאליק הצעיר לגיבוש הסופי של ביקורת השירה שלו בשנות התשעים. הוא רצה לא בשירה של הבעה עצמית ישירה אלא בשירה בוראת מציאות (ע"י חיקוי המציאות האובייקטיבית), שהאפקט הרגשי שלה הוא עצמאי, שהשפעתה נעשית לא בדרך ההעדה (המשורר מעיד על עצמו שהוא שמח או עצוב) אלא באמצעות הנוכחות (המציאות המתוארת משרה מעצמה שימחה או עצב). השירה שכנגדה יוצא ביאליק הניחה, שהבעת השיפעה הרגשית כשלעצמה היא תפקידו של המשורר; ביאליק הניח שכבישת השיפעה הרגשית והטמעתה ב"קורילאטיב האובייקטיבי" היא סימנו של המשורר האמיתי. אחד-העם דרש מן השירה העברית מיוזג הרגש עם המחשבה "על דבר חיינו וצרכינו הרבים"; ביאליק דרש מן השירה כיבוש הרגש על-ידי יצירת תלות בינו לבין עצם המציאות של "חיינו וצרכינו הרבים". השירה בת-הדור הסתמכה רובה ככולה על פואטיקה סנטימנטאלית. ביאליק ואחד-העם תקפו אותה על פי עקרונות פואטיים שהיו בעיקרם קלאסיציסטיים.

דא עקא, שהאידיאולוגיה הספרותית הקלאסיציסטית לא עלתה בקנה אחד,

(44) המכתב מכ"ד טבת תרנ"ו, שם, איגרת כ"ד, עמ' פ"א.

באספֿלֿריה זעירה

(תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל)

גוונה. בימי החג — הכולל את ל"ג בעומר — נשמעות גם טענות: „עם הספר“ נהפך ל„עם העתון“; מתנת הספר, שהיתה מקובלת אצלנו בהודמנויות חגיגיות, נתחלפה לאחרונה בהמחאת כסף וכו'.

עתה, עם פתיחת „שבוע הספר“ בשנת הכ"ה למדינה, קובע משה זרטל („על ה־משמר“, ט"ז אייר):

השבוע „היה למסורת חיה, חיובית, מחייבת אף היא ריענון מתמיד ותנופה מצד בתי־ההוצאה והתאחדות המו"לים. אלפים מצפים לשבוע זה כדי לרכוש במחירים נוחים יותר — את הספר לילדים, את

„שבוע הספר“. — דבר הידוע אך למעטים: במלאות עשור למדינת ישראל הורכבה ועדה ממשלתית והוטל עליה לתכנן את אירועי החג. חבריה התלבטו בשאלה אחת: כיצד להמחיש את הישגי התרבות במדינה? או העלה המשורר שלמה טנאי את הצעתו על „שבוע הספר“: בערים המרכזיות, וכן בשאר הישובים, יוקמו דוכני גים למימכר ספרים בהנחה ניכרת. במשך השבוע יאורגנו אסיפות מיוחדות, שבהן יזפיעו סופרים, יקראו מצירותיהם, ירצו על בעיות ספרותנו בכלל ועל יצירתם בפרט. תכנית זו נתקבלה יפה, אף התרחבה והת-

אף לא היתה עתידה לעלות בקנה־אחד עם עיקר התפתחותה של הספרות העברית בעתיד הקרוב ובעצם עד לימינו, אף לא עם עיקר התפתחותו של ביאליק עצמו. כאן נוצר מקום לקונפליקט פנימי חריף בלבו של המשורר ובמחשבתו — בין אידיאל פואטי של ה„קורילאטיב האובייקטיבי“ לבין דחפי הבעה, שאין להם פנאי להתקשרות כדי היטמעות בקורילאטיב כזה. החל אצל ביאליק המאבק בין „אגדה“ ו„הלכה“, אם נשתמש במושגיו ההגותיים שלו עצמו, ומאבק זה היה למעשה, בעיצומו כבר בסתיו תרנ"ו, כשנכתבו הדברים על המשורר האמיתי, היוצר „לכל הפחות יצירה אחת שלמה ומשוכללת — — — והיא יכולה להכאיב או לשמח את לבנו“ וכו', כיוון שביאליק חש, שבכל נסיונותיו בשירה עד כה, לא כתב יצירה כזו, ושככל הנראה חסרים לו „ההכנה והכשרון“ הדרושים לשם כתיבתה. משום כך צירף באותו מכתב להגדרת „המשורר האמיתי“ את הסתייגותו מכל שיריו שכתב עד כה, לרבות „איגרת קטנה“, שעליה כתב שנה קודם לכן מפורשות: „בעיני מצא השיר הזה חן בתכנו, בשפתו ובמתכונתו החדשה לנו“.

אף אחד משיריו לא עמד עתה במבחן הקריטריון של הקורילאטיב האובייקטיבי, ולכן, הכריז המשורר, „כל אלה הם, קטנות, ואין עדותם עדות על כשרון משורר“.

אנו קרבים אל הנקודה שבה פסל ביאליק את עצמו מנטילת חלק ב„השילוח“ ושמח על כך, שהוא, לפחות, לא יחלל „את כבוד מכתב העת, שכסה כלו עינינו מיחל לו ושכה רב בטחוננו בו בהכניסי אל תוכו רוח הקטנות והפעוטות“.

בנקודה זו עבר ביאליק מביקורת השירה לביקורת עצמו ומקומו בשירה, ועל מהותה של ביקורת זו לדיוקה יעמוד הפרק הבא.

(45) איגרת י"ז, שם, עמ' ע'.

(46) איגרת כ"ד, עמ' פ"א.

„דמות אחת קרובה מאוד ללבי גם כיום. כוונתי לאליעזר שמאלי, שהיה המורה שלי בתקופת לימודי בבית החינוך לילדי עובדים בתל-אביב. בגישתו, כמורה, כמחנך — הוא יצר מגע מיוחד בינו לבין ילדי הכיתה ובינם לבין עצמם. ממנו קיבלתי הרבה אהבה לטבע, לנוף הארץ. הוא הוכיח לנו שהטבע הוא דבר חי, נושם. הוא היה יושב אתנו בשעות שאינן שעות ההוראה הרגילות, והיה קורא לנו ספר שכתב באותו זמן, 'אנשי בראשית'. הוא היה קשור מאוד אלינו ואנו אליו. הוא סימל בעינינו את הטוב, את השרשי, את רגש החובה להקדיש עצמך מעבר למה שאתה צריך לעשות. הוא ראה בתפקידו שליחות, ולא מקצוע. — — — זו דמות שמשאירה עליך רושם עמוק, הרבה יותר מעבר לזמן ולמקום.“

שש שנים למלחמת ששת הימים. — העתונים וכתבי-העת הקדישו למאורע זה עיונים, זכרונות, הערכות מבחינה צבאית, מדינית וכלכלית וכן החזיות לאור המתרחש בארצות ערב. אליעזר ליבנה דן על ההיבט היהודי-יהודי של מלחמת ישראל-ערב בכלל והמלחמה האחרונה בפרט. המחבר אינו מזלזל, כמוכן, בידע הטכני, באימון המקצועי, אבל אינו רואה בהם תזות הכל. עליהם הוא מוסיף את הכוחות שפעלו בחבינה של האומה (ר' „מאזניים“, חוב' אייר): „ריסון עצמי ושקט פנימי, הקשבה הדדית ונאמנות צוותית, החמרה בהכרת ה' עובדות וגמישות בביצוע, הקרבה עצמית ואנושיות כלפי האויב (וככל שגדלה השנאה הערבית לישראל, טופח העדר-שנאה ישראלי לערבים)“. אולם לא די בכך. כוחות אלה לא היו מצומצמים בגבול המדינה, אף לא במרחבי התפוצות, אלא —

„בהוויית חייליו (של צה"ל) פעמו דורות רבים: כובשי הארץ הראשונים ולוחמי ה' מכבים, מגיני מצדה ומקדשי השם במגנצא ורמיזה, שרופי הכבשנים בשואה ולוחמי הגיטאות. נתמוגה בהם בהירות דעתם של תלמידי חכמים, יעילותם של חריפי האמת המדעית והצוותא החלוצית-מודרנית. עבר והוה קרבו זה לזה, וכאשר אירעה ה' התמוגות בכור-המצרף של מלחמת-מצוה

ספרי העזר היקרים יחסית, את מבחר ה' ספרות היפה. אם אמנם היקף המכירות ב'שבוע הספר' אשתקד הגיע לסך 5 מיליון ל"י (בשנה הראשונה — 50 אלף ל"י. — המעתיק), אם הופצו רבבים אנתולוגיות של סופרים ומשוררים בני-זמננו (במחיר זול, ובעיבוד משרד החינוך והתרבות) — הרי הוכחה לחיוניות המפעל השנתי הזה ויש תקווה להרחבתו בעתיד“.

„חתי התנ"ך מארצות הברית“. —

במסגרת האירועים של חג העצמאות ה' כ"ה נערך חידון התנ"ך לנוער. שלושת חתניו הם תושבי ארצות הברית. הדבר עורר פה קצת פליאה ואפילו אכזבה. יהושע ברייטוף עומד על תופעה זו ומסביר טב' עיתה („ידיעות אחרונות“, ט"ז אייר):

„בארצות הברית, ובעיקר בני-יורק, מצויים מרכזים יהודיים אינטלקטואליים ותורניים מן המשובחים שבעולם היהודי. בני-יורק בלבד מצויים רבבות בתים יהודיים, שהם בבחינת אריסטוקרטיה יהודית הן בתחום האינטלקטואלי הכללי והן בתחום התורני היהודי. הילדים בבתי אלה יונקים את אהבת התורה עם חלב אמם. התנ"ך אינו אצלם פרק ב'תודעה יהודית' כבבתי-הספר שלנו, אלא הווי-חיים יומיומי. שם עוד אפשר למצוא למדנים מופלגים בתורה בנוסח עיירות הגולה“. ולבו של המחבר מלא תקווה לקראת הבאות:

„עוד נראה בעתיד הקרוב מה ברכה טמונה לציונות ב'פוטנציאל הרוחני של חלק לא מבוטל מהנוער היהודי בארצות הברית“. **כוחו של מחנך.** — בזמן האחרון היה נוש אצלנו ויכוח על החינוך, מטרתו וערכו. יזהר סמילנסקי, למשל, הביע ספקות רציניים ביחס לזכות המבוגרים לחנך וכן בתוצאותיו הממשיות של החינוך. מורים וסופרים השיגו על הנחתיו וניסו לערער את בסיסן הרעיוני, אך לא פחות מן הצד העיוני חשוב הצד המעשי-הנסיוני. הפרכה כזו, שנעשתה בעקיפין, מצויה בראיון ש' העניק יצחק רבין, שגריר-ישראל לשעבר בארצות הברית, לואב טגל, כתב „במחנה גדוע“ (כ"ו אייר). הוא נשאל על דמויות קרובות שהשפיעו עליו, והשיב בין השאר:

לילדי ספארטה. עומדת לפנינו המשימה למצות את כל האפשרויות כדי לבנות את הגשר אל אויבינו.

מוצדקת שאפתו של הכותב לביצור חזיר תגו המוסרית. אך משום־מה הוא שוכח, שאת הגשר — כדי שיהיה בר־קיימא — יש לבנות משני הצדדים. והרי הוא עצמו קובע: „הצד הערבי מסרב להיכנס לדו־שיח אתנו“.

תל־אביב לקראת העתיד. — אנשי חזון, כידוע, דרכם לתפוס מרובה. אולם יש שגם הם אינם חוזים את העתיד בשעוריו הריאליים. כותב ז. דויד, הוא ז. זכאי („דבר“, א' סיון):

„מאיר דיוגנוף זכרנו לברכה היה בימי האירופי ביותר בתל־אביב. אך הרחוב ה־ראשון, רחוב הרצל, נראה לו לראש העיר במידת הימים ההם רחב למדי. והפליאה היא שגם המתכננים שלאחריו לא חזו את עתידה של עיר־הגנים שהיא עשויה להיות כרך גדול. כבר עתה צרו רחובותיה והם ילכו ויצרו עוד עם הריבוי המתמיד של המכוניות בידי תושבי הארץ, והתנועה בעיר הלך ותכבד. קיצורו של דבר — יש למהר לתכנן ולבנות מסילה תחתית בעיר, כי לא נוכל לזוז בלעדיה“.

בין ספרות „ילידית“ ו„יהודית“. — המשורר איתמר יעוזקסט מבחין בין ספרות „ילידית“, שיוצריה הם ברובם ילידי הארץ או עלו אליה כילדים, ובין ספרות „יהודית“, שיוצריה קלטו את מציאות עמנו בגלויות. כוחם של הראשונים מצומצם, לדעתו, שהרי אינם מסוגלים לבטא את האוכלוסיה ה־ישראלית, שברובה עלתה אחרי קום המדינה. אורחים אלה „באו לרוב על רקע של זעזוע כלכלי ופסיכולוגי. בעיקר פסיכולוגי. הזעזוע שהחזיר אותם אל זהותם היהודית“ (קול העם, י״ג סיון). והוא מסכם:

„אני בהחלט נוטה היום להגדיר את עצמי כסופר יהודי ולא דווקא כסופר ישראלי. כי הרי הייתי יהודי לפני שנהפכתי לישראלי. — — — אני רואה את מטרתי כסופר לבטא את תהליך החזרה אל הזהות היהודית על רקע השואה ולאחר השואה, במעגלים ה־שונים: זהות אישית וזהות לאומית“.

התלכד הכל בהתפרצות מתוחה והתחשל לכוח רב־אונים: צבאי בפעלו, רוחני ב־מהותו“.

על תקלת „המחקר המפורט“. — הופיעה חוברתו השנייה של הרבעון „סימן קריאה“ (מאי). היא מכילה כארבע מאות עמוד ומלאה „מזן אל זן“: שירים, סיפורים, מסות — מקור ותרגום כאחד. בראש החוברת בא המדור „פתיח“, מעין מחרזות של מאמרים ראשיים. באחד מהם קובל מ. פ. (הוא מנחם פרי, העורך), על מצבו של „המחקר המפורט“, שניפוחו אינו מבשר טובות לספרות.

„אמת, ההבנה איך תפורח היצירה האחת ומה אפיו של הטקסט הספרותי בכלל מעולם לא היו לה ימים טובים מימים אלה. אני מחשיב אותה. לא הייתי רוצה לחיות בלעדיה. אבל עצוב מאוד לחיות רק עמה. דומה שהשיכרון מן ההסתכלות המפורטת, השקולה, הרב־צדדית, הפרספקטיבית, הלך ושיתק את המבט הסובייקטיבי, המוגבל, המאניפסטי. הוא יצר אטמוספירה שבה נראה מבט זה לא רק מיותר, אלא מיושן ומגוחך. מי שחי כל העת את תודעת יחסיתן של אמיתות ספרותיות ואינו מרשה לעצמו לשכוח זאת, לפחות לפרקים — אין לגביו אף אמת ספרותית אחת, אלא הכל טקסטים, תבניות אלמנטים וקישורים“.

על חזיתנו המוסרית. — במלאת כ־ה שנים למדינת ישראל נתפרסמו כאן, כאמור, דברי הערכה ורהייה על חזונה ומציאותה. הירחון „תמורות“ (חוב' אייר־סיון) הקדיש לנושא זה סימפוזיון־בכתב. מחלקו השני ראוי לציון מאמר של ד״ר ק. כנוביץ „גם בחזית המוסרית אסור לנו להיכשל“. ה־מחבר מתלונן על מוסר־העבודה הירוד, על הפער בין העדות ועל המתח בין בני עליות שונות, על האלימות ברחובות ובאולמי ה־בידור וכו'. סיכומו:

„כוחנו עמנו כדי להרחיע את הערבים ולשכנעם בחוסר סיכוי לפתור את הסכסוך בדרך של עימות צבאי. אסור לנו להפסיד אף מלחמה אחת; אך גם בחזית החברתית והמוסרית אסור לנו להפסיד. אין אנו יכו־לים להשלים עם כך, שילדי אושוויץ ייהפכו

הוזה אומר: אלה שמכללים קיטרוגם על הנוער הישראלי חוטאים בעיות הדין. **„משבר של תרבות“** — בכותרת זו מכתיר שמואל שניצר את עינוג על הנושא דלעיל, תרבות המערב גתונה, לדעתו, ב־ תהליך של שקיעה. לשם הוכחת הנחתו הוא מתעכב על כמה חזיונות ומארעות ב־ אירופה ובאמריקה. בעינוג זוהי ציוויליזאציה „מעורטלת מערכיה, מפורקת מנשקה ה־ מוסרי, יגעה ממירוצה המתמיד עם האושר החומק מבין אצבעותיה, תוהה על טעם קיומה, — — — הברברים מתדפקים על שעריה, אבל היא כופרת בסכנתם (מעריב, כ־ב סיוון). אך לא פחות מכך מוחצת מסקנתו ביחס אלינו כיבואניה של תרבות זו:

„במוקדי התרבות המערבית נקבעים ה־ קריטריונים שלנו, ומשם אנו מביאים תכנים לחיינו, מודלים לאמנותנו, אמות־מידה לחכ־ מתנו, אסכולות לספרותנו, ומושגים להגותנו. כל סחי שנולד שם, כל קיא, כל זוהמא — אנחנו מייבאים אותן בלהיטות ומחקים אותן בחדוות יצירה. אנחנו מטפחים דקא־ דנציה עברית מקורית, שיש בה כל ה־ סיפמטומים של מחלות התרבות המערבית. אנונו נגריים אחר כל תועבה, כל סטייה, כל סאזיום, ובלבד שיהיה עליהם סמל מסחרי זר. האמנות שלנו היא בבואה נאמנה של עיוותי החיים במקומות אחרים. אנחנו קושרים את עצמנו אל כל אניה שוקעת, כל עוד היא מגיפה דגל זר.“

„שמחת חג“ מהי? — במוצאי תגינו, ביחוד אחרי חג העצמאות, חונרים עתונינו על הקינה המתמדת: אין אנו יודעים לשמח. חיים נגיד מערער על קינה זו („דפים“, סיוון תמוז). הוא שואל בצדק: „שמחה ספונטאנית ברחובות, ילידת רגע היסטורי מסוים, המסובבת על־ידי מאורע יחיד במינו, כלום תוכל לשוב ולהתרחש כל שנה?“ את החסר בשאלתו הוא משלים בתוספתו:

„מסורת עממית איננה נוצרת ב־יום, אף לא תוך חצי יובל שנים. המסורת של תגינות העצמאות של ארצות הברית, למשל,

מקורה של הבגידה — הצעירים הישראליים, שנתפסו ונשפטו על עוון בגיד־ תם בעמם ובמולדתם, מוסיפים להעסיק אצלנו מדינאים ועתונאים. כל אחד מתחקה על שורש הבגידה ומנסה לחשוף אותו לפי השקפתו, מזווית־ראייתו המיוחדת. כך נוהג גם מחבר המאמר הראשי ב־„שדה חמ״ד“ (חוב' סיוון). בטאונו של ארגון המורים הדתיים. הוא תוהה על גורמי צמיחתו של חטא־הבגידה ומסכם:

„מקור הרעה ושרשה בחינוך לחילוניות והתנערות מכל קדשי ישראל, בהתנכרות למורשתו הדתית, בכפירה בתורתו ובאשל־ ייתם לעצב יהודי 'חדש', ריק ומרוקן מנכסי העבר.“

פריה של גדיעת שרשים זו היא החלישות ויצירת חלל ריק בנפש הנוער עד כדי אבדן זהותו הלאומית והאישית והם המרבים מבוכה ונבוכים.

עם ישראל, ארץ ישראל ואורייתא חד הם. הפורם ופוגם בחוט משולש זה את נפש העם הוא קובע.“

„המתנחל הצעיר“ — כך נקראת תנועת־נוער לא־מפלגתית, שהוקמה לפני שלוש שנים. מטרתה: לארגן את הנוער בגרעיני נחל לקראת התיישבות־קבע בגמר שירותו הצבאי. באמצעות המרכז התקלאי היא קשורה אל כל צורות ההתיישבות. על הישיגה בשלוש השנים מספר א. סדוסי. הוא אינו מתאר; הוא רק מוסר אינפור־ מאציה (אומר, כ' סיוון):

„גרעין איתן' המונה 20 חברים התישב בקיבוץ חצרים בנגב. — — — גרעין 'רמית' שנמצא כיום בנחל־ נערך בבקעת הירדן. הוא יצטרף לקיבוץ עין־זיוון שבצפון רמת הגולן. גרעין 'חורב' עומד להתגייס לנחל־ בספטמבר השנה והוא יתישב בגילגל. גרעין נוסף בשם 'קציר' נמצא בשלב ה־ התארגנות. אלה הם תלמידי שביעיות מן העיר אשר יצטרפו לאחד מ־ישובי איחוד הקבוצות והקיבוצים. נוסף לכך יש עוד שני גרעינים אחרים שהתפרקו וחבריו יצטרפו כבודדים למושב פארן בערבה ול־ קיבוץ גדול בצפון.“

רב צעיר גזר תענית-צבור והזכרה לקדושי קישנוב

הכנסת הגדול באותו יום, את הסליחות „אבינו מלכנו“ שנאמרו עלידי החזן כר מיאל, את הקדושים הספיד רב צעיר. לזבניק מספר: „אחרי קריאת „ויחל“ עולה הרב ר' חיים טשרנוביץ על העמוד העשוי לדבר ומדבר מתחילה דברים כבושים על עזבם את כרם עמם והתרחקם לכרמי זרים, והוא מכה באגרופו על לבו לעיני כל הקהל, מתודה על חטאתם וקורא בקול מהול בדמעות:

אשמנו מכל עם! ...!

בושנו מכל חור! ...!

— — — והרב מתחיל לדבר בעניני דיומא, ואחרי שהוא מעיר את אזני העם, כי הזכרת הנשמות של ההרוגים בקישנוב על קדושת השם צריכה להיות נחרתת בלב כל שומר עיהם לעולם, ואב לבנים יספר עליה — אחרי זאת הוא כמו פונה בדבריו אל נשמות אותם הקדושים והמעונים והוא מתחיל לתנות בקול בוכים את הצרות ואת השוד ואת השבר... ורק אז מתחיל כל העם, מתחילה הגשים ואחר כן גם הגברים, לבכות בקול...!

„הרב יורד מעל העמוד, ניגש אל ארון הקודש ופותחו, והחזן מר כרמיאל מתחיל להזכיר נשמות ההרוגים. קול בכי הקהל מתפרץ ברעש... הכל בוכים בקול מבלי להכלם“...!

א. ר. מ.

(1) החזנה פה קהילה.

(2) מטעם המלוכה.

במלואים למחברת „פרי עץ חיים“, ביב' ליוגרפיה של רב צעיר, שפרסמתי אחר פטירתו, ב„בצרון“, רשמתי את הספדו על קדושי קישנוב, שנדפס באידית בחוברת שהוציא דוד הורוויץ באודיסה. היה גם בדעתי לתרגם הספד זה לעברית, אבל מאז לא יכולתי להשיג את החוברת. להספדו זה של רב צעיר, אני מוסיף מכתב מר אודיסה, שנדפס ב„המליץ“, על הכרות תענית צבור לחללי הפרעות בשם רב צעיר וד"ר קרפס, שלא רשמתי בביבליוגרפיות שלי על רב צעיר.

ציוני: מכתב מאודיסה — „המליץ“ שנה מ"ג גליון 103 (כ"ב אייר, תרס"ג) [על רשיון שר העיר ושר השוטרים בהשתדלות הרבנים מטעם ד"ר משה קרפס ור' חיים טשרנוביץ, לשלוח מודעות לכל בתי הכנסת להתאסף ביום ד' באייר לתענית ולעשות הזכרה לקדושי הפרעות בקישנוב, ונוסח המודעה על גזירת תענית צבור מלבד חולים וחלשים וכו', וגם שבבוקר „יתאספו כל העם בבתי הכנסיות להתפלל בצבור בשעה קבועה וגם המלומדים יבואו עם תלמידיהם להתפלל בשעה הקבועה עד שעה אחת עשרה ולא יותר. וסדר התפלה וכו'. בין החתומים גם „חיים טשערנאוויץ, חופ"ק¹, סגן הרב מטעה"מ². וכפי הנראה הוא גם מחברה של המודעה].

על צום זה שהוכרז ליום ב', י"ד באייר, כתב בפרוטרוט המשורר מ. ב. לזבניק ב„הצופה“, שנה א', גליון 102 (י"ח אייר, תרס"ג). הוא תיאר את תפילת השחר בבית

וקומיזיצים על שפת"הים“. כלומר, הרבה צורות לשמחה, שאינה חייבת להתרכז דווקא ברחובות.

ב. י. מ"י

נתגבשה במשך תקופת-זמן ארוכה. ואף אצלנו ניכרת תמורת-מה. בהג העצמאות האחרון, למשל, היתה ההתגודדות ברחובות מועטה במקצת, ורבים ערכו מסיבות-בית

„תהלה“ לש״י עגנון – דמיון או מציאות?

מאת פנחס זולמן-צמיר

יכול להיות בהחלט סיפור מציאותי ולא דווקא דמיוני, אם נדון לפי מה שידוע לנו על מעשים טובים כאלה בדורות הקודמים.

רוב התלמידות האמריקניות הגנו על תהלה והתנגדו לגישה השלילית של חברותיהן, והוכיחו זאת בעובדות רבות מן הסיפור, באופן מחשבתה האציל, בענותותה, בעדינותה ובעידודה וז' עזרתה לכל נצרך.

ב.

כעבור שבועיים, אחר חופשת החורף, בבוא המרצה לכיתה, הופתע מאד כי שאלת המשתתפות, גב' נחמה פוסין, תלמידת יל, ניגשה אליו ומסרה לו אגרת * לקריאה באמרה: „אל תקבל זעזוע בקראך זאת!“.

הוא העיף מבט תמהון, אך לא השיב, אלא החל לקרוא את האגרת בעיון רב, ובנשימה עצורה, ממש בולע את שורות האגרת מירושלים. כנראה ניכרת היתה בפניו התרגשותו, כי ה' תלמידות הביטו בו ונשתתקו וציפו במתיחות לשמוע סו"ס פשר האגרת התמוהה הזאת.

בגמרו לקרוא, פנה אל הכיתה ור' אמר: לפני שבועיים, בסכמנו את „תהלה“ היה לנו ויכוח ער, אם תהלה היא דמיון או מציאות, והנה מן ה' שמים ז. א. מירושלים הוכיחו לנו כי אכן „תהלה“ היתה... לא גמר את המשפט, אלא פנה אל גב' פוסין ואמר: ברשותך, המותר לי לבקש ממך לקרוא את האגרת לפני הכתה כולה? זה נוגע לכולנו, זה מיסמך היסטורי חשוב בשדה הספרות, ובשטח שבו עמלנו. היא הסכימה וקראה בקול רם *:

ניק, רציתי לספר לך משהו על הסיפור תהילה. מכיוון שקראת אותו תשמעי סיפור נחמד.

(* כותבת האגרת היא מיכל (מיקי) בתו של דוד עוגן, אחיו של המשורר הידוע יצחק עוגן בתיא, ושיגרה את האגרת אל בת-דודתה נחמה (ניק) פוסין, תלמידת יל והשעורים לספרות עברית הנ"ל. שני האחים עוגן מכירים את כל הפרטים בנוגע להנ"ל.

א.

בקורס לספרות עברית בסניף המכללה העברית-בוסטון בניו-הייבן, קונ. למדו אינטנסיבית משך כמה שעורים את סיפורו של ש״י עגנון „תהלה“.

בקורס זה משתתפות מורות (גם מישראל), סטודנטיות האוניברסיטה בייל ושוחרי תרבות עברית בקוניטוקט. כל פרק בואר ונותח על הרקע, הסמליות, המונחים, המימרות והפת' גמים, והנהגים של אז, האפי והתכונות של הגיבורים, הטיפוסים החיוביים וה' שליליים, חסידים ומתנגדים וכו'.

בתום לימוד הסיפור הוקדש השיעור האחרון לניתוח ולסיכום כללי. כאן התפתח ויכוח בין המשתתפים בהקשר לשאלות המרצה: מה לומדים מסיפור זה? מה היו חיי היהודים בתקופה זו? דרכי חינוך וחיתון. הניגודים ה' חברתיים, ועוד.

הוויכוח הער הגיע לשיאו בשאלה אם תהלה מייצגת דמות אצילה אידי-אלית של אשה יהודיה ומה היו המוטיבים להתנהגותה האצילה, ל' גמילות-חסד שבגופה ובצינעה, ולבסוף למכתבה אל שרגא.

רוב התלמידות שבקורס העלו על נס את הכרתה הדתית ואמונתה ה' עמוקה, את ביטחונה בה', את מידותיה הנעלות וציינו את תכונותיה החיוביות, וראו בה סמל ודוגמה למופת, שיייתכנו גם במציאות.

שתי מורות מישראל, שחינוכן היה רחוק מזה של עגנון או תהלה, התייחסו בקצת קרירות ואיפוק ואף בפיקפוק בנוגע לדמותה האצילית וחשבו שזה רק דמיוני ולא ייתכן במציאות. אחת מהן אף סברה שהיתה זאת „אנוכיות“ של תהלה לשגר את האגרת אל שרגא, וכי עשתה זאת כדי להשקוט את מצפונה... .

בסכמו את הוויכוח הוכיח המרצה את המגוון שבטענת ה„אנוכיות“ של תהלה מתוך עובדות שבסיפור, למשל, שטיפת הרצפות בצינעה בבתיהן של חולות עניות, האכלתן וטיפול יומי בהן, ועוד מצוות כאלה ש„נשים צדקניות“... „המזומנות תפילות“... לא עסקו בהן... ולבסוף קבע שזה

משגע לחשוב, שאותה אשה שנראית לך דמיונית; כאילו הסופר פשוט לקח דמות לא רגילה, וכתב סיפור — זאת אשה שהיתה באמת, ומה עוד — שהיא קרובת משפחה שחיתה לא מזמן. מה דעתך על הסיפור הזה ?

הסבתא הזאת גרה בבית גדול שהיו בו 40 חדרים. זה היה בית שהמרכז שלו היתה חצר גדולה. כל הסופרים היו באים לשם... הסבתא נתנה לקב, לביאליק, לטשרניחובסקי, לברנר מקום לישון. ובאמת הסופר קבב כתב רומן על הסבתא הזאת בשם „לבדה“. הדוד יצחק סיפר לי שהוא קיבל כמה מכתבים מעגנון. היום המכתבים נמצאים בארכיון... אבל הסיפורים ש' שמעתי על החצר הזאת על המשוררים והסופרים שהיו שם, זה ממש כמו אגדה. כששמעתי את זה נעשיתי אה נורא — כי לא כל יום את מגלה דבר כזה. אז עכשיו לכי וקראי עוד עגנון ותהגי ממנו... כשגמרה לקרוא את האגרת נשתררה דממה בכיתה ואף הספקניות שבויכוח הנ"ל חייכו מבווישות כמנוצחות...

כשבאתי ליצחק עוגן לפני בחינות ה' בגרות, דברתי איתו על תהילה... תהילה היא הסבתא של אבא שלי. כן, וזה סיפור מעניין ביותר. היתה סבתא במשפחה שלנו שהיו לה הרבה ילדים. היה לה בעל סוחר, אבל מי שעשה את כל העסקים היתה האשה (שש"י עגנון קרא לה תהילה). תהילה מתה בגיל 104, והיא היתה בין הראשונים שברו בירושלים. היא היתה באמת אותה דמות כפי שמתאר אותה עגנון. היה לה בן שיצא לנצרות והלך למזרח או לכנסייה. עגנון הפך את הבן לבת, כדי שלא יכירו את האשה הזאת. הסבתא הכירה באמת את עגנון כשהיה צעיר ואז הוא כתב את הסיפור הזה. תדעי לך שיש לך קשר לתהילה. ואת יכולה פשוט להתנאות. כשאני שמעתי את זה כל כך התלהבתי מהרעיון שכמעט אני יודעת את הסיפור בעל-פה. קראתי אותו המון פעמים. בבחינות הבגרות היתה שאלה: איך אני רואה אותה מבחינת סיפוס, תכונות וכו'. מובן שבגלל התיאורים של הדוד יצחק, הסיפורים עליה כתבתי המון ותיאיתי אותה בדיוק כמו שהיא. זה פשוט

ספרים חדשים

יצחק זילברשלאג: „מתחיה לתחיה“

יצא הכרך הראשון מתולדות הספרות העברית החדשה למשורר והמבקר, יצחק זילברשלאג, לשעבר מנהל זנשיא בית ה' מדרש למורים בבוסטון ועתה פרופיסור אורח ללימודי היהדות באוניברסיטת טכסאס באוסטיין.

החיבור מקיף את התקופה משנת 1942 עד 1970. הכרך הראשון דן על הפציה העברית בתפוצות, כולל המרכז באמריקה. בספר 15 פרקים על ראשי זרמים ויצוריה של ספרותנו. לכל פרק הערות, מראי מקומות ומפתח הבאים בסוף הספר. — הכרך השני ידון כולו על הספרות העברית בארץ-ישראל. הוצאת „כתב“, 431 עמ'.

אדיר כהן: „אלון בסער“

זרקי הספר מעלים את דמותו המופלאה

של יהודה ארוי ופרשת עלילותיו ברכישת נשק ועלית המחתרת (עלילות רכש ופרקי העפלה) בשנות המאבק והסער שקדמו להקמתה של מדינת ישראל. „אלון“ הוא כינוי המחתרתי של יהודה ארוי שחיו נעשו אגדה והם נרקמו בתולדות ההגנה. הספר נקרא כסיפור מרתק, אך הוא מיוסד כולו על עובדות ותעודות היסטוריות ו' עדויות של חברים ואישים שפעלו יחד עם יהודה ארוי בשליחותיו ובמבצעי הגבורה שלו. — זהו ספר רב ענין ומאלף ביותר לנוער ולבוגרים כאחד. הוצאת „מלוא“ תשל"ג, 140 עמ'.

ד"ר אדיר כהן הוא מחנך ומבקר ידוע, מרצה באוניברסיטת חיפה. מספריו האחרונים: „יצירתו הספרותית של י. ה. ברנר“, „מאקארגו המחנך“ ו„דרכים בהוראת ה' שירה“.

ידיעות

כמרכן נותר עדיין מספר מצומצם מהכרך הראשון של „הגות עברית באמריקה” שראה אור לפני שנה ובו 29 מאמרים בנושאים: לשון ומקרא, תלמוד ומדרש. בהזמנות נא לפנות אל: ברית עברית עולמית, ת. ד 7111, ירושלים 91070.

ב. י. מיכלי, א. ב. יפה עורכי „מאזנים”

עורכי הירחון „מאזנים” משנת תשל״ד יהיו המבקרים הידועים ב. י. מיכלי וא. ב. יפה. במשך השנה הקודמת שימש המספר משה שמיר עורך הירחון. — ב. י. מיכלי כיהן בתפקיד זה כמה שנים לפני כן.

ראובן צינדר: „מערכי לב”

הספר מכיל אוסף מאמרים הדגים ב־אִי אלו ערכים שבתורת ישראל. המאמרים נתפרסמו בשעתם ב„הדאר” וב„בצרון”. בין המאמרים: בנתיב השירה והמחשבה (לכבוד רבי יהודה הלוי), בסוד הבעשׁׁט וחסידיו, באספקלריה של רשׁׁי, בסוד הגאונות (לכבוד הרמבׁׁם), כה ישר ביאליק, חשבון היהדות ובסוד היהדות (על דעותיו של מרדכי מנחם קאפלאן) ועוד. המאמרים מצטיינים בהארתם המקורית ובהסברתם הבקורתית של דעות ושיטות ביהדות ההיסטורית-המסורתית וה־חדשה. תשלׁׁג, 199 עמׁׁ.

„פרקים בהיסטוריוזופיה של ההיסטוריה היהודית”

מפני סיבות טכניות לא נכנס בחוברת הזאת המשך מאמרו של דׁׁר אריה טרטקובר „פרקים בהיסטוריוזופיה של המהפכה ה־יהודית” והוא יבוא בחוברת הבאה. — בטעות באה ההודעה „מאמר שני יבוא” אחרי מאמרו של ראובן בן־יוסף „על שירת גבריאל פרייל” ומקומה היה בסוף מאמרו של דׁׁר אריה טרטקובר.

קובץ „הגות עברית באמריקה”, כרך ב'

בימים אלה הופיע הכרך השני של „הגות עברית באמריקה” — אסופה לדברי מחקר ועיון במדע היהדות. המאסף ערוך בידי הדׁׁר מנחם זהרי, הפרופׁׁ אריה טרטקובר והדׁׁר חיים אורמילאן ובו כוללים 26 מחקרים בתחומים: ספרות עברית, מחשבת ישראל ואמונת יהודית. מחקרים אלה נכתבו בידי טובי ההוגים והחוקרים בשדה חכמת ישראל באמריקה, בני אסכולות רוחניות וזרמים דתיים שונים. מחיר כל כרך 20 לירות אולם חברי הברית העברית העולמית — יוכלו לרכשו במחיר מוזל של 15 לׁׁ בלבד (בתוך־לארץ: \$ 6 כולל דמי משלוח).

אבירות

פרופׁׁ בן־ציון דינור

בגיל 89 נפטר בירושלים ההיסטוריון ה־חוקר, פרופׁׁ בן־ציון דינור (דינאבורג). — המנוח נולד בשנת 1884 בחורולי, אוקריינה. הוא למד בישיבות ליטא ובאוניברסיטות פטרסבורג (לנינגרד) ובמכון הגבוה ללימודי היהדות בבולין. הוא היה פעיל בתנועה הציונית ובתנועת הפועלים היהודית. בימי המלחמה והמהפכה עשה בקיוב ועמד בראש המכון הישראלי להיסטוריה ואתנוגרפיה. ב־שנת 1921 עלה לארץ ונתמנה מורה בבית המדרש למורים בירושלים ולאחר מכן היה

מנהל המוסד. — בשנת 1936 נתמנה מרצה בתולדות ישראל בעת החדשה באוניברסיטה העברית בירושלים ולאחר מכן כיהן כראש המכון למדעי היהדות ודיקן הפקולטה ל־מדעי הרוח באוניברסיטה.

בשנים 1951-1956 שימש פרופׁׁ דינור כשר החינוך והתרבות בממשלת ישראל וכן גם כיהן כנשיא „יד ושם” וכחבר האקדמיה הלאומית למדעים. הוא קיבל פרסי ישראל במדעי היהדות ובחינוך.

פרופׁׁ דינור פירסם ספרים חשובים ב־היסטוריוגרפיה היהודית („ישראל בגולה“),

ISRAEL Burials and American Disinterments

שְׁמֵת שְׂאוֹלוֹתָהוּ

is privileged to announce that RIVERSIDE is the only licensed funeral director in the U.S. able to effect
Transfer to Israel within 24 hours

RIVERSIDE also is available as the

Sole agent for Sanhadrea Cemetery

Har Hazeitim

Har Hamenuchot

And all Cemeteries in Israel

RIVERSIDE only can offer this service:

Enroute to Israel within 24 hours

- Strict adherence to Halacha and Minhagim.
- Arrangements made during lifetime with no obligation.
- Chapel secured in any community.

RIVERSIDE

MEMORIAL CHAPEL, INC. - FUNERAL DIRECTORS

MANHATTAN: 76th Street at Amsterdam Avenue • EN 2-6600

BROOKLYN: Ocean Parkway at Prospect Park • UL 4-2000

BRONX: Grand Concourse at 179th Street • LU 3-6300

WESTCHESTER: 21 West Broad Street, Mt. Vernon • (914) MO 4-6800

FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue • FA 7-7100

Chapels in Miami and Miami Beach • JE 1-1151

Solomon Shoulson • Andrew Fier

LADIES' SHOES

IMPORTED

FROM ISRAEL

„ALMA,,

Bat-Yam (Israel)

Represented by:

**AMERICAN ISRAEL
SHOE CORP.**

c/o ATID

NEW YORK, N. Y.

Telephone: (212) 594-5215

בתולדות עם ישראל, בחינוך ובביקורת. בהשקפתו ההיסטורית הדגיש את הכמיהה לגאולה שהתגלו בתקופה החדשה בתנועת החסידות ובציונות.

בין יתר ספריו של המנוח הם: "ישראל בארצו", "מבשרי הציונות", "מפלסי דרך", "במפנה הדרות" ו"ספרי האוטוביוגרפיה בעולם ששקע" ו"בימי מלחמה ומהפכה". הוא היה בין עורכי "קרית ספר", "ציון", "כלל ישראל" ו"ספר תולדות ההגנה".

עזרא זוסמן

המשורר נולד בשנת 1900 בחארקוב. הוא היה סטודנט לאגרונומיה כשנאסר ונשלח לסיביריה. לאחר שחרורו עלה לארץ, בשנת 1922. תחילת כתיבתו היתה ברוסית. בארץ היה חבר במערכת "דבר" ופירסם בו שירים, תרגומים ובקורת תיאטרונית. בין תרגומיו "קנדיד" לולטיר ו"מבחר שירים" לבוריס פאסטרנאק, שהוסיף להם מבואות והערות. — זוסמן היה מושפע מן השירה הרוסית והצרפתית המודרנית והטביע בשירתו מד היות חנוניות-רגשיות בדרך מקורית של הבעה ועיצוב פיוטי.

פרופ' ז. פישל

בקליפורניה נפטר המזרחן זלטר פישל, פרופ' לשונות המזרח וספרותן באוניברסיטת ברקלי.

פישל נולד בפרנקפורט ע"ג מאין בשנת 1902. בשנות 1926-1945 לימד באוניברסיטה העברית בירושלים. בעברית הוציא "מסע לכורדיסטאן" לדוד דבית הלל וגם תרגום ספרו "היהודים בהודו" וביבליוגרפיה לכתבי החכם יוסף הורוביץ.

אייזק אללן (אלון)

בגיל 98 נפטר העסקן התורני ואיש הישכלה אייזק אללן, ממיסדי הפדרציה הציונית באמריקה, "המזרחי", הוועד היהודי האמריקני והקונגרס היהודי ואחד מפעילי "חברותא", אגודה של תלמידי חכמים ו"משכילים, שהתקיימה כמה שנים בניו יורק. מר אללן שימש כעורך דין. הוא השתתף בעתונות האמיתית והעברית ופירסם ממאמריו ב"בצרון". כתביו העבריים קובצו בספר.

המרכז היהודי דהווליסבוד
הרב אליעזר ד. רכטמן

המכון העברי של וייט פליינס
וייט פליינס, ג. י.

הרב משה גראויר
נורמן ספקטור, נשיא

הרב דוד הולאנדר
המרכז היהודי של מאונט אידן, ברונקס
מכרך את מדינת ישראל

רוב ברכות ואיחולים
מאת ידיד

ביהכנ"ס בני ישראל
111 אירווינג פלייס, וואודמיר, ל. א.

ד"ר ישראל טפליץ, רב
יוסף רוזמן, נשיא

קהילת היהודית של ווירונה
56 שדרות גרוב, ווירונה ג. ג.
אלתר קריגל, רב ד"ר י. יפה, נשיא

קהילת „שערי צדק”
היקסוויל, ל. א.

אליהו ד. סקייסמ, רב
ד"ר אלכרט טריימן, נשיא

ישראל הצעיר דקוונארדן הילס
הרב פ. שוינפלד יצחק המץ, נשיא

קהילת בית אמת
של היולט, ל. א.

הרב משה פיקהולץ
ד"ר ברטראם שרמן, נשיא
יחיאל רוזן, חזן

קהילת שערי תורה
של ברידו'פורט

הרב ישעיה רקובסקי
יוסף גילבורג, נשיא

היכל הריפורמי של מונמאנט

ניו שריוסברי, ניו-ג'רסי
אלטון מאיר זינטרס, רב
מונרו דויטש, נשיא

כנסת ישראל של סי גייט

סי גייט ושדרת נאוטילוס
עזרא גלמן, רב איסידור גראוליק, נשיא

THE BROTHERHOOD SYNAGOGUE

קהילת בית אחים

139 רחוב 13 מערבה, ג. י.

אירווינג י. בלוך, רב
וויליאם כהן, נשיא

היכל בית אל, סטאמפורד, קונ.
הרב אלכסנדר י. גולדמן דוד לפין, נשיא

קהילת בית שלום של קינגסביי
ברוקלין, ג. י.

משה יהודה פינק, רב

קהילת כנסת ישראל

פאר ראקובי, ל. א.
רפאל פלקוביץ, רב
וואלטר ברגר, נשיא

היכל שערי צדק

בופלו, ג. י.
יצחק קליין, רב
ש. ראובן ברונשטיין, רב
שמואל אבלאוו, נשיא

המרכז היהודי של דו'קסון הייטס
34-25 רחוב 82

הרב מ. דז' וואלדמן
דוד ליכט, נשיא

קהילת אגודת אחים

רחובות ברוד וסטאוקס, פריהולד, ניו-ג'רסי
א. פישמן, רב הארי גרוס, נשיא

בית הלל מטעם בני ברית

באוניברסיטת קורנל, איטהאקא, ג. י.
הרב משה גולדפארב
וחברי הוועד

המרכז היהודי תורת אמת

78-15 שדרת פארסונס, פלושינג
הרב ה. יואל לאקס
עמנואל בזמה, נשיא

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

Prospect Park Jewish Center Rabbi Abraham Kelman	Suburban Jewish Center Linden, N. J. Rabbi Edw. R. Randel	Temple Emanuel Elmhurst, L. I.
Queensboro Hill Jewish Center Rabbi Albert Thaler	Talmud Torah Tifereth Israel of E. Flatbush Rabbi Jacob D. Lieff	Temple Emanu-El of Lynbrook Rabbi Harold I. Saperstein
Dr. Hyman J. Routtenberg, Rabbi Nanuet Hebrew Center	Rabbi Paul Teicher and the Farmingdale Jewish Center	Temple Emanuel of Parkchester
Rabbi & Mrs. Herman Saville Sinai Cong. of the Bronx	Temple Beth Am Bayonne, N. J. Rabbi Morris M. Tosk	Temple Emanuel School Far Rockaway, L. I.
Rabbi Barry D. Schwartz Perth Amboy, N. J.	Temple Beth El Hackensack, N. J. Rabbi Jacob Kleinman	Temple Emanu-El Yonkers, N. Y.
Seaview Jewish Center, Bklyn Rabbi Norman J. Strizower	Temple Beth El Huntington, L. I. Rabbi Barton Shallat	Vassar Temple Poughkeepsie, N. Y.
Sephardic Cong. of Long Beach Rabbi Asher H. Abbitan	Temple Beth Sholom Smithtown, L.I. Rabbi Elliot T. Spar Cantor David S. Myers	Rabbi & Mrs. S. Weinberger Passaic, N. J.
Sephardic Jewish Center Rabbi Asher Murciano	Temple B'nai Israel Rabbi Hyman Danzig Nutley, N. J.	Dr. Jos. I. Weiss, Rabbi Neponsit, L. I.
Sephardic Temple Torah Israel Cong. Rabbi Eli Greenwald		Rabbi Jacob Wendroff Queens Jewish Center Queens Village, N. Y.
		Rabbi Benj. B. Wykansky Staten Island, N. Y.

**American Committee For
The Weizmann Institute Of Science**

CONGRATULATES

The People and Government of Israel

ON THE

AND SHARES IN THEIR HOPE FOR THE DAWN OF A NEW DAY OF PEACE
25th ANNIVERSARY of the FOUNDING OF THE STATE

Abraham Feinberg, Chairman   **Dewey D. Stone**, Founding Chairman
Theodore R. Racoosin, Vice-Chairman   **Harry Levine**, Treasurer
Stephen L. Stulman, Chairman, Executive Committee

Best Wishes to THE STATE OF ISRAEL On Its 25th Anniversary

From the Officers and Members of the
ATLANTIC COUNTY ZIONIST DISTRICT
ATLANTIC CITY, N. J.

Hazzan Saul Kirschenbaum, President

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

Cong. Ahavat Shalom Lakewood, N. I. Rabbi Raphael Miller	Cong. Shaare Zedek, N.Y.C. Rabbi Shlomo Balter	Jewish Community Center of Paramus Rabbi Aryeh Gottlieb
Cong. Ahavat Torah Englewood, N. J. Rabbi I. L. Swift	Cong. Share Tefila of Kings H'way Rabbi Wilfred Wolfson	Judea Center Synagogue Brooklyn, N. Y. Dr. Meir Feldman, Rabbi
Cong. Bachurei-Chemed Long Beach, L. I. Rabbi Morton Kronenberg	Cong. Sons of Israel Lakewood, N. J. Rabbi Paul Z. Levovitz	Kingsway Academy Brooklyn, N. Y. J. Shelley Applebaum, Princ.
Cong. Beth El of Astoria Rabbi Harold Furst	Cong. Sons of Israel Suffern, N. Y. Rabbi Paul E. Schuchalter	Lake Hiawatha Jewish Center New Jersey Rabbi & Mrs. Herman Savitt
Cong. Beth El Massapequa, Long Island Rabbi Israel Orenstein	Cong. & Talmud Torah Ahavath Achim, B'klyn Rabbi Israel Poleyeff	Lake Success Jewish Center, L.I. Rabbi Seymour Baumrind
Cong. Beth Hillel Bloomfield, Conn. Rabbi & Mrs. Philip Lazowski	Cong. Tifereth Israel of Mapleton Park Dr. Kurt Klappholz, Rabbi	Dr. Herschel Levin, Rabbi Flushing, L. I.
Cong. Beth Israel of E. Flatbush Rabbi & Mrs. Jos. Levinson	Co-op City Jewish Center Rabbi Fred Ackerman	Lincoln Square Synagogue New York Rabbi Steven Riskin
Cong. Beth Israel of Richmond Hill Pres. Samuel Gutride	Elmhurst Jewish Center Jackson Heights, N. Y.	Little Synagogue, N. Y. Rabbi Jos. Gelberman
Cong. Bnat Israel Fairlawn, N. J. Rabbi Stanley Bramnick	Dr. Salomon Faber, Rabbi Kew Gardens Anshe Sholom Jewish Center	Manhattan Beach Jewish Center Rabbi Dr. Jos. Singer
Cong. B'nai Israel Freeport, L.I. 11520	Flushing Jewish Center Rabbi Paul L. Hait	Dr. Israel R. Margolies, Rabbi Beth Am, The Peoples Temple
Cong. Bnai Israel Kearny, N. J. Rabbi Sidney M. Bogner	Glenwood Jewish Center Rabbi Solomon E. Drillman	Marine Park Jewish Center Dr. Norman Strickman, Rabbi
Cong. Bnai Jacob Hebrew School of Flatbush Rabbi Jacob Weitzman	Greenburgh Hebrew Center Dobbs Ferry, N. Y. Rabbi Immanuel Lubliner	Rabbi & Mrs. Daniel H. Mehlman Arverne, L. I.
Cong. Emunath Israel New York	Hicksville Jewish Center, L.I. Rabbi Jos. Grossman	New Hyde Park Jewish Community Center Rabbi David Moseson
Cong. Kneses Tifereth Israel Port Chester, N. Y. Rabbi Joseph Speiser	Jewish Center of Bayside Hills, L. I. Rabbi Israel Stein	New Milford Jewish Comm. Center Rabbi Harold D. Halpern
Cong. Ohab Zedek Yonkers, N. Y.	Jewish Center of Wakefield & Edenwald Dr. Benj. Helfgott, Rabbi	Mosholu Jewish Center Bronx, N. Y. Rabbi Herschel Schachter
Cong. Ohav Sholaum, N.Y.C. Rabbi Ralph Neuhaus		Northeast Jewish Center Yonkers Rabbi Joseph H. Wise
Cong. Shaare Hatikvah, N. Y. Dr. Abraham D. Krauss, Rabbi		

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Westbury Hebrew Cong. Old Westbury Rd. Old Westbury, L. I. Rabbi Melvin Kieffer Dr. Sidney Finkel, Pres.</p>	<p>Young Israel of Forest Hills Yellowstone Blvd. & Burns St. Forest Hills, L. I. Rabbi Marvin Luban Pres. Nehemiah Reiss</p>	<p>Beach Haven Jewish Center Brooklyn, N.Y. Rabbi Israel Wagner Pres. M. J. Bienstock</p>
<p>Westchester Reform Temple Scarsdale, N. Y. Rabbi Jack Stern, Jr. Asst. Rabbi Stuart A. Gertman Pres. Ralph Wienshienk Joseph Boardman, Cantor</p>	<p>Young Israel of Hillcrest 169-07 Jewel Avenue Flushing, L. I. Rabbi Sholem B. Kowalsky Pres. Leonard Heller</p>	<p>Bellrose Jewish Center Floral Park, L. I. Rabbi Alvin M. Poplack</p>
<p>White Meadow Temple Rockaway, N. J. Rabbi Jacob Weitman Pres. Bernard Manischewitz</p>	<p>Young Israel 1228 North Ave., New Rochelle Rabbi Stanley Wexler Pres. Pincus Katzoff</p>	<p>Rabbi & Mrs. Rubin H. Bendelstein Bayonne, N. J.</p>
<p>Whitestone Hebrew Center 12-45 Clintonville Ave. Whitestone, L. I. Rabbi Ezra Finkelstein Pres. Sidney Rock</p>	<p>Young Israel of Oceanside 150 Waukens Ave. Oceanside, L. I. Rabbi. Benj. Blech Pres. Harvey Goldberg</p>	<p>Beth O'r Religious School Clark, N. J. Rabbi Theodore Stampfer</p>
<p>Woodlands Community Center White Plains, N. Y. Rabbi Peter Rubinstein Pres. Edward Kleban</p>	<p>Young Israel of Windsor Park 67-45 215 St., Bayside, L. I. Rabbi Louis Bernstein Pres. Rabbi Saul Ganchrow</p>	<p>Beth Sholom Center Amityville, L. I. Rabbi Leo Spiezman</p>
<p>Yorktown Jewish Center 2966 Crompond Rd. Yorktown Heights, N.Y. Rabbi Stanley Urbas Pres. Dr. Henry Feingold</p>	<p>Young Israel of Jackson Hts. Rabbi Y. Pollak</p>	<p>Rabbi Morrison David Bial Summit, N. J.</p>
<p>Young Israel of Ave. U Brooklyn, N. Y. Rabbi Zev C. Minkovitz Pres. Harry Gold</p>	<p>Young Israel — Mosholu Pky. Rabbi & Mrs. Z. Charlop</p>	<p>Rabbi Jerome H. Blass Bergenfield-Dumont Jewish Center, N. J.</p>
<p>Young Israel of Boro Park 1349-50 St., Brooklyn, N. Y. Rabbi Gedalia D. Schwartz Pres. Stanley S. Newman Ex. Dir. Meyer Hochhauser</p>	<p>Young Israel of New Hyde Park, Rabbi Meyer Bilitzky</p>	<p>Bound Brook Jewish Center N. J. Rabbi David P. Prince</p>
<p>Young Israel of Concourse 1040 Grand Concourse Bronx, N. Y. Rabbi Max Hoch Pres. Jerry Rothman Exec. Dir. Ira Levy</p>	<p>Young Israel of Ocean Pky Rabbi Herbert W. Bomzer</p>	<p>Briarwood Jewish Center, L. I. Dr. J. Melber, Rabbi</p>
<p>Young Israel of Flatbush 1012 Avenue I, Brooklyn, N. Y. Rabbi Solomon J. Sharfman Pres. Miles Heller</p>	<p>Young Israel of Sunnyside Rabbi Chaim J. Meskin</p>	<p>Central Synagogue New York City</p>
	<p>Young Israel of West Side Rabbi Emanuel Gettinger</p>	<p>Clifton Jewish Center Clifton, N. J. Rabbi, Dr. Eugene Markovitz</p>
	<p>Young Israel of Woodmere, L. I. Rabbi Sidney Lebor</p>	<p>Concourse Center of Israel Rabbi Morris Berman</p>
	<p>Astoria Center of Israel Rabbi Alvin Kass</p>	<p>Cong. Adas Israel Passaic, N. J. Dr. Leon Katz, Rabbi</p>
	<p>Ave. O Jewish Center Rabbi Philip H. Singer</p>	<p>Cong. Agudath Sholom of Flatbush Rabbi Solomon Kornfeld</p>
		<p>Cong. Ahavath Achim, B'klyn Dr. Nathan Goldberg, Rabbi</p>
		<p>Cong. Ahavath Israel Kingston, N. Y.</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Temple Sharey Shalom Springfield, N. J. Rabbi Howard Shapiro Pres. Harold Braff</p>	<p>Temple Sinai New Albany Rd. Cinnaminson, N.J. Rabbi Louis Leiberworth Pres. Leonard Feldman</p>	<p>The Temple Cleveland, Ohio Rabbi Daniel Jeremy Silver</p>
<p>Temple Sharey Tefilo 57 Prospect St., E. Orange, N.J. Rabbi Charles A. Annes Pres. Melville J. Berlow</p>	<p>Temple Sinai Middletown, N. Y. Rabbi Robert Port Pres. Carl Barmann</p>	<p>Town & Village Synagogue Tifereth Israel 334 E. 14th St., N.Y.C. Rabbi Stephen C. Lerner Pres. Seymour Beder</p>
<p>Temple Sholom of West Essex Cedar Grove, N.J. Rabbi Norman R. Patz Pres. Morton B. Resnick</p>	<p>Temple Sinai 41 W. Hartford Rd. Newington, Conn. Rabbi Marc Brownstein Pres. Sidney Goldberg</p>	<p>Tremont Temple 2064 Grand Concourse Bronx, N. Y. Rabbi Abraham Krantz Pres. Reuben Feurman</p>
<p>Temple Sholom 273-10 Union Turnpike Floral Park, L. I. Dr. Reuben Luckens, Rabbi Pres. Sidney Grossman</p>	<p>Temple Sinai 363 Penfield, Rocheser, N.Y. Rabbi Harvey S. Goldman Pres. Mrs. Herbert Molfer</p>	<p>Union Reform Temple 475 N. Brookside Ave. Freeport, L. I. Pres. Joseph Kessler</p>
<p>Temple Sholom Religious School Monticello, N. Y. Rabbi Solomon Agin Pres. Carl Silverstein</p>	<p>Temple Sinai 425 Roslyn Rd. Roslyn Hts., L. I. Rabbi Norman Kahan Rabbi Lawrence Kotok Pres. Irving Chapnick</p>	<p>United Jewish Center 141 Deer Hill Ave. Danbury, Conn. Rabbi Jerome R. Malino Dr. Philip S. Fenster, Pres.</p>
<p>Temple Sholom River Edge, N. J. 07661 Rabbi Joseph Rudavsky Pres. Peter Rosoff</p>	<p>Temple Sinai Lakeside Drive Stamford, Conn. Dr. Samuel M. Silver, Rabbi Pres. Jack Alexander</p>	<p>United Synagogue of Hoboken Hoboken, N.J. Rabbi Fred Cohen Pres. Eli Seligman</p>
<p>Temple Sholom Religious School 815 West 7 St., Plainfield, N. J. Dr. Sidney E. Nathanson, Rabbi</p>	<p>Temple Sinai of Bergen County 1 Engle St., Tenafly, N.J. Rabbi Irwin Blank Pres. Judge Allan Gutfleish</p>	<p>Utopia Jewish Center 64-41 Utopia Pkway Flushing, L. I. Rabbi Solomon Goldman Pres. Paul Goldfarb</p>
<p>Temple Sholom Plumtree Dr. & Brookside Crt. Westbury, L. I. Rabbi M. Aranov Pres. Seymour Blecker</p>	<p>Temple Society of Concord 910 Madison St. Syracuse, N. Y. Rabbi Benjamin Friedman Rabbi Theodore S. Levy</p>	<p>Van Cortlandt Jewish Center 3880 Sedgwick Ave., Bronx Dr. Jacob Sodden, Rabbi Pres. Samuel Grossman</p>
<p>Temple Shomrei Emunah 67 Park St., Montclair, N. J. Rabbi Dr. J. Schnitzer Pres. Albert Jacobs</p>	<p>Temple Torah of Little Neck Little Neck, L.I. Rabbi Morton L. Gordon Pres. Seymour Trager</p>	<p>Village Temple 33 E. 12th, New York, N. Y.</p>
<p>Temple Sinai Amityville, N. Y. Rabbi Leonard W. Stern Pres. Mrs. Irma Kulakoff</p>	<p>Washington Heights Cong. 815 W. 179th St., New York Rabbi I. N. Weinberg Julius Hirsch, Pres.</p>	
<p>Temple Sinai of B'klyn Arlington Ave. & Bradford Brooklyn, N. Y. Rabbi Ralph Silverstein Pres. Dr. Jesse R. Solomon</p>	<p>West Side Jewish Center 347 West 34th St. New York, N.Y. Rabbi Solomon Kahane Pres. Morris Riefen</p>	

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Temple Gates of Prayer 38-20 Parsons, Flushing, L. I. Rabbi Samuel Schafier Pres. Calvin Raff</p>	<p>Temple Israel 207 Edgewater Rd. Cliff Side Park, N.J. Rabbi G. Lerer Pres. Arnold Dreyfuss</p>	<p>Temple Israel 475 Grove St. Ridgewood, N.J. Rabbi Allan Schranz Pres. Robert Pampell</p>
<p>Temple Gates of Prayer 322 N. Corona Ave. Valley Stream, L.I. Rabbi Simon Resnikoff Pres. Arnold Perlbinde</p>	<p>Temple Israel 108 Old Mill Road Great Neck, L. I. Rabbi Mordecai Waxman Assoc. Rabbi J. Orenstein Pres. Jeff Shor</p>	<p>Temple Israel 2372 Morris, Union, N. J. Rabbi Meyer Korbman Pres. Phil Wasserman</p>
<p>Temple Gates of Zion 322 N. Corona Ave. Valley Stream, L. I. Rabbi Simon Resnikoff Pres. Dr. Leslie L. Hayos</p>	<p>TEMPLE ISRAEL OF HOLLYWOOD Dr. Max Nussbaum, Benjamin Leinow, Rabbis</p>	<p>Temple Israel Westport, Conn. Rabbi Byron T. Rubenstein Pres. Nathan Magida</p>
<p>Temple Hillel of Flatlands 2164 Ralph Ave., Brooklyn, N.Y. Rabbi Marvin Goldman Pres. Sherwin Weiss</p>	<p>Temple Israel of Lawrence 140 Central Avenue Lawrence, L. I. Rabbi Joel Y. Zion Pres. Herbert Levy</p>	<p>Temple Israel Center 280 Old Mamaroneck Road White Plains, N. Y. Rabbi Arnold S. Turetsky Pres. Harry Bender</p>
<p>Temple Hillel 1000 Rosedale Rd. Valley Stream, L. I. Rabbi Morris S. Friedman Pres. Rubin Zelenko</p>	<p>Temple Israel 456 Webster Avenue New Rochelle, N. Y. Rabbi Jacob K. Shankman Assoc. Rabbi Daniel I. Schwartz Pres. Murray Goldstein</p>	<p>Temple Judea of Manhasset 333 Scarington Rd. Manhasset, L. I. Rabbi Eugene J. Lipsey</p>
<p>Temple Isaiah 75-24 Grand Central Pkwy Forest Hills, N. Y. Rabbi Stephen S. Pearce Pres. Arnold E. Gorman</p>	<p>Temple Israel of the City of New York 112 E. 75th St. Rabbi Martin J. Zion</p>	<p>Temple Judea Jerusalem at Central Massapequa, L. I. Rabbi Sanford H. Jarashow Pres. Gerald Lenrow</p>
<p>Children of the Temple Isaiah School of Judaism 1404 Stony Brook Rd. Stony Brook, L.I. Rabbi Adam Fisher Pres. Jack Wagner Princ. Leonard Brass</p>	<p>Temple Israel of Northern Westchester Croton-on-Hudson, N. Y. M. A. Robinson, Rabbi Pres. Alan Seide</p>	<p>Temple Neve Shalom Jewish Community Center Metuchen, N. J. Rabbi Gerald Zelizer Pres. Alex Ossad</p>
<p>Temple Israel 600 New Scotland Ave. Albany, N. Y. Rabbi Herman Kieval Pres. Leo Phaff</p>	<p>Temple Israel of the Oranges & Maplewood 432 Scotland Road South Orange, N. J. Rabbi Herbert Weiner Rabbi Daniel Franzel Pres. Lewis Sandler</p>	<p>Temple Shaare Emeth 6012 Farragut Rd., B'klyn Rabbi Philip Blachorsky Rabbi Philip Book Pres. Max Bloom</p>
<p>Temple Israel Deerfield Place Binghamton, N. Y. Rabbi Jacob Hurwitz Pres. Morton Kaganowich</p>	<p>Temple Shalom Succasunna, New Jersey Rabbi Richard J. Sobel Pres. Richard Satz</p>	<p>Temple Shalom of Matawan Matawan, N.J. Rabbi Henry Weiner Pres. Rudolph Bergenfeld</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Temple Beth Torah Westbury, L. I. Rabbi Hillel A. Cohen Cantor Kalman Fliegelman Pres. Henry Miller</p>	<p>Temple Emanu-El of Canarsie 1880 Rockaway Pkway Brooklyn, N. Y. Rabbi Paul Kushner Pres. David Smith</p>	<p>Temple Emanu-El 1701 Washington Ave. Miami Beach, Fla. Dr. Irving Lehrman, Rabbi Pres. Judge Herbert S. Shapiro</p>
<p>Temple B'nai Abraham 127 E. Main St. Meriden, Conn. Rabbi Albert N. Troy Pres. Joseph Barker</p>	<p>Temple Emanuel Cherry Hill, N. J. Rabbi Herbert M. Yarrish Asst. Rabbi F. Neulander Pres. Arthur Pierce</p>	<p>Temple Emanuel 3315 Hillside Avenue New Hyde Park, L. I. Rabbi Dr. Andrew J. Robins Pres. Robert Bader</p>
<p>Temple B'nai Abraham 321 No. Wyoming St. South Orange, N. J. Dr. Joachim Pinz, Rabbi Pres. I. Samuel Sodowich</p>	<p>Temple Emanu-El of East Meadow 123 Merrick Ave. East Meadow, L. I. Rabbi Dr. Lewis Satlow Pres. Julius Shavelson</p>	<p>Temple Emanuel Paterson & Wayne, N. J. Dr. David H. Panitz, Rabbi Pres. Morris Merker</p>
<p>Temple B'nai Or 330 South St. Morristown, N. J. Rabbi Z David Levy Pres. Mrs. Leonard Szerlip</p>	<p>Temple Emanu-El 100 James St. Edison, N. J. Rabbi Alfred B. Landsberg Pres. Howard Feld</p>	<p>Temple Emanu-El of Irondequoit 2956 St. Paul Blvd. Rochester, N. Y. Rabbi Bennett Herman Pres. Warren Kaufman</p>
<p>Dr. & Mrs. M. Routtenberg Temple B'nai Sholom 100 Hempstead Ave. Rockville Center, L. I.</p>	<p>Temple Emanu-El 147 Tenafly, Englewood, N.J. Rabbi Arthur Hertzberg Pres. Ralph Miller</p>	<p>Temple Emanuel 111 Wash. Ave., Westwood, N.J. Rabbi, Dr. Andre Ungar Pres. Jerome Wean</p>
<p>Temple B'rith Kodesh Rochester, N. Y. Rabbi Philip Bernstein Rabbi Robert Baruch</p>	<p>Temple Emanuel of Great Neck 150 Hicks Lane, Great Neck, L.I. Rabbi Robert S. Widom Pres. Mortimer F. Zimmerman Exec. Dir. Robert Jacobs</p>	<p>Temple Emanu-El Willingboro, N. J. Rabbi Richard A. Levine Pres. Henry Cohen</p>
<p>Temple Concord 9 Riverside Drive Binghamton, N. Y. Rabbi Elihu Schagrin Pres. Edwin A. Pierson</p>	<p>Temple Emanuel 243 Albany Ave. Kingston, N. Y. Rabbi Jonathan Eichhorn Pres. Acron Eldridge</p>	<p>Temple Emeth 1666 Windsor Rd., Teaneck, NJ Rabbi Louis J. Sigel Pres. Albert Myer Pres. Dr. Douglas Lipton</p>
<p>Temple Emanu El Bayonne, N. J. Rabbi Zachary Heller Pres. Ted Abramson</p>	<p>Temple Emanu-El 264 W. Northfield Rd. Livingston, N. J. Rabbi Peter Kasdan Pres. David Lovit</p>	<p>Temple Emeth Shalom 8501 Ventnor Ave. Margate City, N. J. Rabbi Seymour M. Rosen Pres. L. Milton Freed</p>
<p>Temple Emanu-El 2100 Highland Ave. Birmingham, Ala. Rabbi Dr. Milton L. Grafman Pres. Harold L. Abroms</p>	<p>Temple Emanu-El Keren Ami Council Religious School Long Beach, L. I. Rabbi Bernard Kligfeld Pres. Harold Davidson</p>	<p>Temple Gates of Heaven 852 Ashmore Ave. Schenectady, N. Y. Rabbi Dr. Michael M. Szenes Pres. Kurt B. Hirschen Educator: Shaul C. Baruch</p>
<p>Temple Emanuel of Boro Park, N.Y.C. Rabbi Baruch Silverstein</p>		

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Temple Beth El 71 Bentley Ave., Jersey City Rabbi Samuel A. Berman Pres. Mike Kaplan</p>	<p>Temple Beth El Port Jervis, N. Y. Rabbi Herman Katz Pres. Abe Siegel</p>	<p>Temple Beth Shalom 193 E. Pleasant Ave. Livingston, N. J. Rabbi Samuel L. Cohen Pres. William Gellman</p>
<p>Temple Beth El Lindell Blvd. & Walnut St. Long Beach, L. I. Rabbi Ephraim S. Kolatch Pres. Harold Davidow</p>	<p>Temple Beth El 118 Grand, Poughkeepsie, N. Y. Rabbi Erwin Zimet Pres. Kurt Strauss</p>	<p>Temple Beth Shalom Jewish Center of the Mahopacs Mahopac, N. Y. Rabbi Edmund Winter Pres. Frederick Cossick</p>
<p>Temple Beth El of Manhattan Beach 111 West End Ave., Bklyn Rabbi Louis M. Lederman Pres. Charles A. Hirsch</p>	<p>Temple Beth El 139 Winston Rd. South Rochester, N. Y. Rabbi Dov Peretz Elkins Pres. Henry Brown</p>	<p>Temple Beth Shalom 40-25 Fairlawn Ave. Fairlawn, N. J. Rabbi Robert Aronowitz Pres. Murray Citron</p>
<p>Temple Beth El 500 N. Jerome Ave. Margate, N. J. Rabbi Norman Intrator Pres. Irving Latt</p>	<p>Temple Beth El 445 Beach 135th, Rockaway Pk. Rabbi Allan Blaine Pres. Jack Topal</p>	<p>Temple Beth Shalom Green Street Haddon Heights, N. J. Rabbi Albert L. Lewis Pres. Albert Bonier</p>
<p>Temple Beth El 1373 Bellmore Road North Bellmore, L. I. Rabbi Nathan Rosenbaum Pres. Fred Wahl</p>	<p>Temple Beth El Spring Valley, N. Y. Rabbi Louis Frishman Pres. Mrs. Wm. Garelick</p>	<p>Temple Beth Shalom 1809 Whitney Ave. Hamden, Conn. Rabbi Alvin K. Berkun Pres. Larry Seltzer</p>
<p>Temple Beth El of North Bergen, N. J. Rabbi Sidney Nissenbaum Pres. Max Schlanger</p>	<p>Temple Beth El 2368 Eggert, Tonawanda, N. Y. Rabbi Herman Horowitz Pres. Donald Joseph</p>	<p>Temple Beth Shalom 400 E. Middle Turnpike Manchester, Conn. Rabbi Dr. Leon Wind Pres. Lewis Segal</p>
<p>Temple Beth El of Northern Valley Closter, N. J. Rabbi Milton Weinberg</p>	<p>Temple Beth El 1607 Genesee St., Utica, N. Y. Rabbi Donald D. Crain</p>	<p>Temple Beth Shalom 228 New Hempstead Rd. New City, N. Y. Rabbi Allen S. Kaplan Pres. Martin Kahn</p>
<p>Temple Beth El of Northern Westchester Chappaqua, N. Y. Chaim Stern, Rabbi Pres. Mrs. Richard Bleier</p>	<p>Temple Beth Elohim Mid-Island Reform Temple 926 Round Swamp Road Old Bethpage, N. Y. Rabbi Louis Stein Pres. Milton Miller</p>	<p>Temple Beth Shalom Roslyn Heights, L. I. Rabbi Jos. P. Sternstein Pres. Mrs. Bernice Cohen</p>
<p>Temple Beth El 45 Oak St., Patchogue, L. I. Rabbi David Schudrich Pres. Irving Beller</p>	<p>Temple Beth Emeth Albany, N. Y. Rabbi Bernard H. Bloom Rabbi Martin I. Silverman Pres. Frank S. Lyons</p>	<p>Temple Beth Tikvah 950 Preakness Ave. Wayne, N. J. Rabbi Israel Dresner Pres. M. Arthur Appleman</p>
<p>Temple Beth El Plainfield, N. J. Rabbi Moshe Samber Pres. Dr. David Edelson</p>	<p>Temple Beth Ohr 50 Ridgewood Rd. Westwood, N. J. Rabbi Larry Kaplan Pres. David H. Margulis</p>	<p>Temple Beth Torah 1200 Roseld Ave. Wanamassa, N. J. Rabbi Jacob Friedman Pres. Haim Soicher</p>

תהילה למדינת ישראל על השנה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Jacob H. Schiff Center 2510 Valentine Ave., Bx. Rabbi Abraham Bardokoff Co-Pres. Al Gelland Co-Pres. Herbert Rosenberg</p>	<p>Sunnyside Jewish Center 45-46 43rd Street Rabbi Irwin A. Albert Pres. Edgar Moss Ch. of Bd. Josiah Donner</p>	<p>Temple Beth Am 4660 Sheridan Drive Buffalo, N. Y. Rabbi Daniel Kerman Pres. Marshall L. Gluckman</p>
<p>Shelter Rock Jewish Center Shelter Rock Rd., Roslyn, L. I. Rabbi Myron M. Fenster Pres. Abraham Magid</p>	<p>Suffolk Jewish Center Deer Park, L. I. Rabbi Gabriel Maza Pres. David Goldsmith</p>	<p>Temple Beth Am Colonia, N. J. Rabbi Saul Hyman Pres. Henry Bernstein</p>
<p>Shore Park Jewish Center 2959 Ave. Y, B'klyn, N. Y. Rabbi Mordecai N. Goldzweig Pres. Jerome Sendor</p>	<p>Temple Adath Yeshurun 450 Rimber Rd. Syracuse, N. Y. Rabbi Irwin I. Hyman Pres. Melvin Rudolph</p>	<p>Temple Beth Am 3249 E. Henrietta Rd. Henrietta, N. Y. Dr. Joseph Noble, Rabbi Pres. Elliot Curwin</p>
<p>Rabbi & Mrs. Martin Siegel Woodmere, L. I.</p>	<p>Temple Ahavath Sholom of Flatbush Rabbi Fredric S. Dworkin Rabbi Emeritus A. Alan Steinbach Pres. Paul A. Ornstein</p>	<p>Temple Beth Am Madison at Crary Ave. Lakewood, N. J. Rabbi Stanley Yedwab Pres. Alton Saunders</p>
<p>Sinai Reform Temple Bay Shore, L. I. Rabbi Joel C. Dobin Pres. Geraldine Voit</p>	<p>Temple Anshe Chesed 251 W. 100th St., N.Y.C. Rabbi Henry Glazer Pres. Philip Holman</p>	<p>Temple Beth Am Miami, Florida Rabbi Herbert M. Baumgard Pres. William Sanes</p>
<p>Society for the Advancement of Judaism 15 West 86 St., N. Y. Rabbi Alan W. Miller Pres. Herbert Neuman Robert Krause Chairman of the Board</p>	<p>Temple Avodah Oceanside, L. I. Rabbi Philmore Berger Pres. Julius Gilman</p>	<p>Temple Beth El 605 Asbury Ave. Asbury Park, N. J. Rabbi Sidney Schulman Pres. Morton Silver</p>
<p>South Baldwin Jewish Center 2959 Grand Ave. Rabbi A. David Arzt Pres. Murray Lenkowsky</p>	<p>Temple Berith Sholom 167 - 3rd St. Troy, N. Y. Rabbi Julius Gutmann Pres. Seymour Miller</p>	<p>Temple Beth El B'way & Locust Ave. Cedarhurst, L. I. Abraham B. Eckstein, Rabbi Dr. Edward T. Sandrow, Rabbi Emeritus Pres. William Alpert</p>
<p>So. Huntington Jewish Center 2600 New York Ave. Huntington, L. I. Rabbi Morris M. Shapiro Pres. George Kapp</p>	<p>Temple Beth Ahm 550 Lloyd Rd. Matawan, N. J. Rabbi Barry Dov Lerner Pres. Herbert Barrick</p>	<p>Temple Beth El Walnut Ave., Cranford, N. J. Rabbi Sidney D. Shanken Pres. Herbert Bunes</p>
<p>Suburban Park Jewish Center East Meadow, L. I. Rabbi Irwin Botwinick Pres. Alan Nagelberg</p>	<p>Temple Beth Ahm Jewish Community Center East Paterson, N. J. Rabbi Stephen Leon Pres. Louis Gersht</p>	<p>Temple Beth El 5 Old Mill Road Great Neck, L. I. Rabbi Jacob P. Rudin, Emer. Rabbi Jerome Davidson Pres. Gilbert Tilles</p>
<p>The Suburban Temple 2900 Jerusalem Ave. Wantagh, L. I. Dr. Robert A. Raab, Rabbi Pres. Murray Budowsky</p>	<p>Temple Beth Ahm 60 Baltusrol Way Springfield, N. J. Rabbi Reuben R. Levine Pres. Martin Shindler</p>	

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

Midchester Jewish Center
 236 Grandview Avenue
 Yonkers, N. Y.
 Rabbi Harry Bolensky
 Pres. Ernest Schoenbrun

Midway Jewish Center
 330 So. Oyster Bay
 Syosset, L. I.
 Rabbi B. A. Rubenstein
 Pres. Leo Staschover

Millinery Center Syn.
 1025 Ave. of the Americas
 New York City
 Rabbi David Freidberg
 Pres. Moe Brillstein

**Monroe Temple
 of Liberal Judaism**
 Monroe, New York
 Rabbi Morton H. Pomerantz
 Pres. Herbert L. Kushner

Mt. Freedom Jewish Center
 Sussex Turnpike
 Mt. Freedom, N. J.
 Rabbi Jerry Pruzansky
 Pres. Samuel D. Stein

Mt. Neboh Congregation
 130 W. 79 St., New York
 Rabbi Philip Hiatt
 Pres. Herbert H. Wolfe

Nassau Community Temple
 240 Hempstead Ave.
 West Hempstead, L. I. 11552
 Rabbi Sidney Ballon
 Pres. Norman Edelstein

New City Jewish Center
 New City, N. Y.
 Rabbi Henry A. Sosland
 Pres. Millard Shulman

North Country Reform Temple
 Glen Cove, L. I.
 Rabbi Morton Kaplan
 Pres. Joseph Unger

North Shore Jewish Center
 Main St.
 East Setauket, L. I.
 Rabbi William Lebeau
 Pres. Irwin Bardash

North Shore Synagogue
 83 Muttontown Rd.
 Syosset, L. I.
 Rabbi Daniel Fogel
 Pres. Joel Davidson

North Suburban Synagogue
 Beth El
 1175 Sheridan Road
 Highland Park, Ill.
 Rabbi Samuel H. Dresner

Oakland Jewish Center
 61-35 220 St., Bayside, L. I.
 Rabbi Irwin Isaacson
 Pres. Alvin Simon

Oceanside Jewish Center
 2860 Brower Ave.
 Oceanside, L. I.
 Rabbi Gilbert S. Rosenthal
 Pres. David Stone

Orangetown Jewish Center
 Independence Ave.
 Orangeburg, N. Y.
 Rabbi Pesach Krauss

Oyster Bay Jewish Center
 Oyster Bay, L. I.
 Rabbi Samuel Press
 Pres. Skip Ackerman

Ozone Park Jewish Center
 107-17 89 St., Ozone Pk.
 Rabbi Samuel Landa
 Pres. Abraham Feig

Pelham Jewish Center
 Pelham Manor, N. Y.
 Rabbi Barry Rubin
 Pres. Dr. Ovadia Simcha

Plainview Jewish Center
 95 Floral Drive
 Plainview, L. I.
 Rabbi Julius Goldberg
 Pres. Ben Zion Eisenberg

**Progressive Shaari Zedek
 Synagogue**
 Brooklyn, N. Y. 11230
 Dr. Theodore N. Lewis, Rabbi

Radio City Synagogue
 49 West 47th St., N.Y.C.
 Rabbi Jonah Weinberg
 Pres. William Nelkin

Rego Park Jewish Center
 97-30 Queens Blvd.
 Rabbi Josiah Derby
 Pres. Irving Finkel
 Exec. Dir. Norman Dicker

**RELIGIOUS SCHOOL
 REFORM
 JEWISH CONGREGATION
 OF MERRICK, L. I.**
 Merrick & Kirkwood Ave.
 Rabbi Sanford E. Saperstein
 Pres. Robert Bashe
 Princ. Victor Ravens

**The Religious School
 Temple Avoda
 of Fairlawn, N. J.**
 10-10 Plaza Road
 Rabbi Selig Salkowitz
 Pres. Leon Urdang

**Religious School
 Temple Israel of the City of N.Y.**
 112 East 75th St., N.Y.C.
 Rabbi Martin J. Zion

Remsen Heights Jewish Center
 1115 E. 87th St., Brooklyn, N.Y.
 Rabbi Norman Zdanowitz
 Pres. Irving Percher
 Ch. of Bd. Jerome Ballet

Riverdale Jewish Center
 3700 Independence Ave.
 Riverdale, N. Y. 10463
 Dr. Irving Greenberg, Rabbi
 Pres. J. Walter Sherman

Riverdale Temple
 W. 246 St. & Independence
 Riverdale, N. Y.
 Rabbi Burt Siegel
 Pres. Jack Grushoff

Rosedale Jewish Center
 247-11 Frances Lewis Blvd.
 Rosedale, L. I.
 Rabbi Alvin Bobroff
 Pres. Howard Lieberman

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Jewish Center of Brighton Beach 2915 Ocean Parkway, B'klyn Rabbi A. Neustein Pres. Mark Roebuck Ch. of Bd. Eliezer Goldstein</p>	<p>Jewish Community Center Union Avenue Harrison, N. Y. Rabbi Norton D. Shargel Pres. Max Simon</p>	<p>Kissena Jewish Center 43-43 Bowne St., Flushing Rabbi Harold Frankel Pres. Joseph Jacobson</p>
<p>Jewish Center of the Hamptons 44 Woods Lane East Hampton, L. I. 11937 Rabbi Harold Friedlander Pres. Charles Egosi</p>	<p>Jewish Community Center 192 Ramapo Valley Rd. Oakland, N. J. Rabbi I. Zdanowitz Pres. Michael Weingast</p>	<p>Larchmont Temple 73 Larchmont Ave. Rabbi Leonard Poller Pres. Mrs. Maurice Memney</p>
<p>Jewish Center of Hyde Park 779 E. 49 St., Brooklyn Rabbi Joseph M. Frankel</p>	<p>Jewish Community Center Shaare Zedek Synagogue 903 Ponce De Leon Ave. Santurce, Puerto Rico Rabb Solomon H. Waldenberg</p>	<p>Laurelton Jewish Center 228-02 137th Ave., Laurelton Rabbi Barry J. Konovitch Pres. Abraham Waldman</p>
<p>Jewish Center of Kew Gardens Hills 71-25 Main Street Rabbi I. Usher Kirshblum Pres. Milton Suffin</p>	<p>Jewish Community Center of Spring Valley 250 North Main St. Rabbi Hillel Friedman Pres. Julius Stern</p>	<p>Lincoln Park Jewish Center 311 Central Park Ave., Yonkers Rabbi S. W. Sternstein Pres. Hyman Schwartz</p>
<p>The Jewish Center 131 West 86th St. New York City Rabbi Dr. Norman Lamm</p>	<p>Jewish Community Center of Teaneck, N. J. 70 Sterling Place Rabbi Judah I. Washer Pres. Leonard Gould</p>	<p>Lindenhurst Hebrew Cong. Lindenhurst, L. I. Rabbi Joshua Sodden Pres. Jack Ferentz</p>
<p>Jewish Center of Ocean Harbor Oceanside, L. I. Rabbi Roy Tannenbaum Pres. Ben Schraeger</p>	<p>Jewish Community Center of West Hempstead 711 Dogwood Avenue Rabbi Abraham M. Moseson Pres. Arthur F. Blutman</p>	<p>Maarev Temple Encino, Calif. Rabbi Dr. Kalman Friedman Pres. Arthur Garson</p>
<p>Jewish Center of White Plains 252 Soundview Ave. White Plains, N. Y. Rabbi Maurice Davis Pres. Edward Lee</p>	<p>Jewish Culture Foundation of New York University Prof. & Mrs. David Rudavsky</p>	<p>Madison Jewish Center 2989 Nostrand Ave., Bklyn Rabbi J. Lindenberg Pres. David Samet</p>
<p>Jewish Center of Williambridge 2910 Barnes Ave., Bronx Rabbi Akiba Predmesky Pres. Henry Timberg</p>	<p>Kings Park Jewish Center Kings Park, L. I. Rabbi Rafael Wizman Pres. Steven Chaifetz</p>	<p>Malverne Jewish Center 1 Norwood Avenue Malverne, L. I. Rabbi Theo. Steinberg Pres. Irving Burbash</p>
<p>Jewish Community Center Flemington, N. J. Rabbi Gary Listokin Pres. Ephraim Weiniger</p>	<p>Kingsbridge Center of Israel 3115 Corlear Ave., Bronx Dr. Samuel A. Turk, Rabbi Pres. Lester Blaustein</p>	<p>Marathon Jewish Community Center Douglaston, L. I. Rabbi Henry Dicker Pres. Daniel Landau Cantor Earl J. Rockoff</p>
<p>Jewish Com. Center Fort Lee, N. J. 1449 Anderson Ave. Rabbi Solomon Rothstein Pres. Louis Tamarin</p>	<p>Kingsbridge Heights Jewish Center Bronx, N. Y. Rabbi Abraham Kupchick Pres. Bernard Halpern</p>	<p>Merrick Jewish Center 225 Fox Bldg., Merrick, L. I. Rabbi Solomon N. Lipman Pres. Michael Pazhik</p>
		<p>Metropolitan Synagogue 10 Park Ave., N. Y. C. Rabbi Judah Cahn Cantor Norman Atkins</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Franklin Square Jewish Center Pacific & Lloyd Sts. Franklin Square, L. I. Rabbi Abraham B. Shoulson Pres. Joseph Schutzman</p>	<p>Gun Hill Jewish Center 3380 Reservoir Oval, E. Bronx Rabbi Isaac K. Sachs Pres. Adolf Kollers</p>	<p>Inwood Hebrew Cong. 111 Vermilyea Ave. New York City Rabbi Ascher Yager Pres. Richard Nadelbach</p>
<p>Free Syn. of Flushing Flushing, L. I. Rabbi Dr. Chas. G. Agin Pres. Ira Constad</p>	<p>Har Sinai Temple Trenton, N. J. Rabbi Bernard Perlmutter Pres. Stanley Londoner</p>	<p>Inwood Jewish Center 12 Ellwood St., N.Y.C. Rabbi Maurice Wohlgeleenter Pres. Fred Sperber</p>
<p>Free Synag. of Westchester Mt. Vernon, N. Y. Rabbi James H. Perman Pres. Paul Hayman</p>	<p>Hebrew School of Temple Shomrei Torah Hillsde, N. J. Rabbi H. Beryl Lasker Princ. Victor Cohen</p>	<p>Israel Center Hillcrest Manor 167-11 73 Ave., Flushing Rabbi Benjamin I. Teller Pres. Arnold Schwartz</p>
<p>Fresh Meadows Jewish Center 58-45 193rd St., Flushing, L.I. Rabbi David W. Gordon Pres. Irving Levine</p>	<p>Hewlett—E. Rockaway Jewish Center 295 Main Street East Rockaway, L. I. Rabbi Dr. Morris M. Goldberg Pres. Jack Rose Exec. Dir. Robert Fox</p>	<p>Israel Community Center 3235 Hempstead Turnpike Levittown, L. I. Rabbi Eugene S. Katz Pres. Irving Minken</p>
<p>Fur Center Synagogue 230 W. 29th St., N.Y.C. Rabbi Samuel Blech Pres. Ben Herschaft</p>	<p>Hillcrest Jewish Center 183-02 Union Turnpike Flushing, L. I. Dr. I. Mowshowitz, Rabbi Morton Moskin, Pres.</p>	<p>Jewish Center of Atlantic Beach, L. I. Park St. & Nassau Ave. Rabbi Sol Roth Pres. Irving Friedman</p>
<p>Garden City Jewish Center Dr. M. Miller, Rabbi Pres. Jacob Oxman</p>	<p>Hollis Hill Jewish Center 210-10 Union Turnpike Flushing, L. I. Rabbi Stanley Platek Pres. Robert Saltzman</p>	<p>Jewish Center of Bay Shore 34 North Clinton Ave. Bay Shore, N. Y. Rabbi Israel Jacobs Pres. Dr. Stanley Halperin</p>
<p>Garden Jewish Center Flushing, L. I. Rabbi Solomon Slomowitz Pres. Julian Wager</p>	<p>Huntington Jewish Center Huntington, L. I. 11743 Rabbi Tobias Rothenberg Pres. Edward Aliosser</p>	<p>Jewish Center of Bayside Oaks 50-35 Cloverdale Blvd. Bayside, L. I. Rabbi Joshua Hertzberg Pres. Philip Cooper</p>
<p>Garment Center Synagogue 205 West 40th St., N.Y.C. Rabbi Abraham L. Hartstein Pres. George A. Saltzman</p>	<p>International Synagogue — J. F. Kennedy International Airport Auspices of the New York Board of Rabbis Rabbi Israel Goldstein, Abraham L. Malcamut, Rabbi Israel Mowshowitz, Mortimer Marcus, Honorary Presidents Max Stern, Vice Presidents Hon. Chas. H. Silver, President Rabbi Harold H. Gordon, Sec. Rabbi Saul I. Teplitz, Rabbi Eugene J. Cohen, Chap. Chairman of the Board</p>	
<p>Genesis Hebrew Center Tuckahoe, N. Y. Rabbi Ludwig Nadelmann Pres. Dr. David S. Edelstein</p>		
<p>Dr. Emanuel Green Foreign Lang. Dept. Hofstra University Hempstead, L. I., N. Y.</p>		
<p>Rabbi & Mrs. M. Gruenwald Millburn, N. J.</p>	<p>החתמו את ספרית קהילתכם על „בצרון” הירחון העברי באמריקה</p>	

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Cong. Sons of Israel Briarcliff Manor, N. Y. Rabbi Philip Shnairson Pres. Joseph Lesser</p>	<p>Conservative Syn. Adath Israel of Riverdale 250th St. & Henry Hudson Pky. Dr. Chaim Pearl, Rabbi Dr. Herbert Taub, Pres.</p>	<p>Elmora Hebrew Center 400 West End Ave. Elizabeth, N. J. Rabbi Theodore B. Halberstadter Pres. Seymour Corsover</p>
<p>Cong. Sons of Israel 720 Cooper Landing Rd. Cherry Hill, N. J. Rabbi Bernard Rothman Pres. Irwin L. Levy</p>	<p>Dover Jewish Center Adath Israel Dover, N. J. Rabbi Louis Cassel Pres. Murray Weinstein</p>	<p>Emanu-El Jewish Center 261 E. Lincoln Ave., Mt. Vernon Rabbi Aaron H. Blumenthal Pres. Joseph Hoffman</p>
<p>Cong. Sons of Israel Leonia, N. J. Rabbi Zelich Block Pres. Henry Stern</p>	<p>East End Temple 398 Second Ave., N. Y. C. Rabbi William Kloner Pres. Mrs. Leonard H. Spring</p>	<p>Fairlawn Jewish Center RELIGIOUS SCHOOL Fairlawn, N. J. Rabbi Simon Glustrom Princ. Henry Ascher Pres. Lawrence Shepard</p>
<p>Cong. Sons of Israel Nyack, N. Y. Rabbi Aaron Decter Pres. Sidney Paul</p>	<p>East Meadow Jewish Center 1400 Prospect Avenue East Meadow, L. I. Rabbi Israel Nobel Pres. Leo Weiss</p>	<p>Fifth Ave. Synagogue 5 E. 62nd St., New York Dr. Emanuel Rackman, Rabbi</p>
<p>Cong. Temple Israel of Long Beach, L. I. 70 E. Park Ave. Rabbi Abraham M. Mann Pres. Hon. Arthur M. Eiberson</p>	<p>East Midwood Jewish Center 1625 Ocean Ave., Bklyn Rabbi Harry Halpern Pres. Leo Wein</p>	<p>First Hebrew Cong. 1821 E. Main St. Peekskill, N. Y. Rabbi Tzvi Marx Pres. Stanford Vogel</p>
<p>Cong. Tifereth Israel Glen Cove, L. I. Rabbi David Blumenfeld Pres. Joseph Shapiro</p>	<p>East Nassau Hebrew Cong. Syosset, L. I. Rabbi Moshe Appleman Pres. Menashe Dennis Cantor Eliezer Stein</p>	<p>Flatbush Jewish Center 500 Church Ave., Brooklyn Rabbi Abraham M. Heller Pres. Louis H. Katzman</p>
<p>Cong. Tifereth Israel 76 Winter St. New Britain, Conn. Rabbi Henry Okolica Pres. Benjamin Stein</p>	<p>East Northport Jewish Center East Northport, L. I. Rabbi S. Wernick Pres. Aubrey Wolf</p>	<p>Flatbush Park Jewish Center Rabbi David S. Halpern Pres. Harry Newman Ch. of Bd. Ben Goldstein</p>
<p>Cong. Tree of Life 502 No. Central Ave. Valley Stream, L. I. Rabbi Bertram Leff Pres. Seymour Guttenplan</p>	<p>Educational Jewish Center 850 Astor Ave. Bronx, N. Y. Rabbi Burton Mehler Pres. Abraham Pereira</p>	<p>Fleetwood Synagogue 11 E. Broad St., Mt. Vernon, N.Y. Rabbi Joseph Chait Pres. Hyman Wolitsky</p>
<p>Conservative Synagogue of Fifth Avenue 11 East 11th St., N. Y. Rabbi, Dr. Paul Reich Pres. I. Edward Edelstein</p>	<p>Rabbi & Mrs. Joseph T. Ehrenkranz 80 3rd St. Stamford, Conn.</p>	<p>Floral Park Jewish Center Floral Park, L. I. Rabbi Dr. Edmund Neiss Pres. Nathan Groden</p> <p>Forest Hills Jewish Center 106-06 Queens Blvd. Forest Hills, N. Y. Rabbi Ben Zion Bokser Rabbi Rafael Ostrofsky Pres. Robert Ross</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Cong. Emanuel 160 Mohegan Drive Hartford, Conn. Rabbi Howard Singer Pres. Seymour Benson</p>	<p>Cong. Mount Sinai 305 Schermerhorn St. Brooklyn, N. Y. Rabbi Emer. Isadore A. Aaron Rabbi Joseph Potasnick Pres. Samuel Kaplan</p>	<p>Cong. Rodfe Zedek Moodus, Conn. Rabbi Henry O. Bernstein Pres. Wm. Friedman</p>
<p>Cong. Emunath Israel 236 W. 23rd St., N.Y.C. Rabbi Meyer Leifer Pres. Israel J. Eisert</p>	<p>Cong. Mt. Sinai Anshe Emet 135 Bennet Ave., N. Y. C. Rabbi Joseph M. Singer Pres. Sol D. Levy</p>	<p>Cong. Shaaray Tefila New York, N. Y. Rabbi Harvey Tattlebaum Pres. Dr. Louis Weiss</p>
<p>Cong. Etz Chaim Hewlett E. Rockaway Jewish Center Dr. Morris M. Goldberg, Rabbi Pres. Martin Kane</p>	<p>Cong. Ohab Zedek Rockaway Park, N. Y. Rabbi Jacob Reiner Pres. Dr. Harry Bienenstock</p>	<p>Cong. Shaaray Tefila 1295 Central Ave. Far Rockaway, L. I. Dr. W. S. Wurzburger, Rabbi Pres. Irwin Selevan</p>
<p>Cong. Ezrath Israel Actors Temple 339 W. 47 St., N. Y. Rabbi Edward Schoenfeld Pres. Jack W. Zucker</p>	<p>Cong. Ohav Sholom 145 So. Merrick Ave. Merrick, L. I. Rabbi Jeremiah Wohlberg Pres. Mr. David Hirsch</p>	<p>Cong. Shaare Zion 2030 Ocean Parkway Brooklyn, N. Y. Dr. Abraham B. Hecht, Rabbi Pres. Abe M. Cohen Admin. Dir. Morris D. Kassab</p>
<p>Cong. Ezrath Israel 36 Center St., Ellenville, N. Y. Rabbi Herman Eisner Pres. Julius Slutsky</p>	<p>Cong. Ohave Sholem Woodridge, N. Y. Rabbi Irving H. Goodman</p>	<p>Cong. Shaari Hashomayim 450 Kensington Ave. Montreal, Canada Rabbi Wilfred Shuchat</p>
<p>Cong. Hope of Israel 843 Walton Ave., Bronx Rabbi Julius Novak Pres. Leonard Fastenberg</p>	<p>Cong. Oheb Shalom 170 Scotland Road, South Orange, N. J. Dr. Alexander M. Shapiro, Rab. Dr. Louis M. Levitsky, Rab. Em. Pres. Milton Fried</p>	<p>Cong. Shaari Israel 810 E. 49th St., B'klyn, N. Y. Rabbi Abraham Feldbin Pres. Sidney Nadel</p>
<p>Cong. Kehilath Jeshurun 125 E. 85th St., N.Y.C. Rabbi Joseph Lookstein Assoc. Rabbi Haskel Lookstein</p>	<p>Cong. People of Truth Jeshurun Trenton, New Jersey Rabbi Dr. Menachem Raab Pres. Morris Lavine</p>	<p>Cong. Shaari Torah of Flatbush 305 E. 21 St., Brooklyn Rabbi Dr. Benj. Kreitman Pres. Harold Krieger</p>
<p>Cong. Kesser Torah 2310 Cortelyou Rd., B'klyn, N.Y. Rabbi Israel Ben David Pres. Dr. Simeon M. Berman</p>	<p>Cong. Rodef Sholom 2016 Pacific Ave. Atlantic City, N. J. Pres. Samuel Widlansky Rev. Sam Sherman</p>	<p>Congregation Sinai West Haven, Conn. Rabbi Leon Mirsky Pres. Alexander Ammerman</p>
<p>Cong. Knesseth Israel 34 E. Fulton St. Gloversville, N. Y. Rabbi Allan Press Pres. Alan Lazarus</p>	<p>Cong. Rodeph Sholom Bridgeport, Conn. Rabbi Sanford H. Hahn Pres. Herbert Friedman</p>	<p>Cong. Sons of Israel 410 Asbury Ave. Asbury Park, N. J. Rabbi Sidney Goldstein Pres. Martin Guberman</p>
<p>Cong. Mishkan Israel Hamden, Conn. 06517 Rabbi Robert E. Goldberg Pres. George Weinstein</p>	<p>Cong. Rodeph Sholom 7 W. 83rd St., N. Y. Rabbi Gunter Hirschberg</p>	<p>Cong. Sons of Israel Belmar, N. J. Rabbi Norman Eller Pres. Jacob Rosen</p>

<p>Cong. Beth Joseph Denver, Colorado Rabbi Jerome Lipsitz</p>	<p>Cong. Beth Torah Willingboro, N. J. Rabbi David Haber Pres. Edward Bender</p>	<p>Cong. B'nai Jeshurun 1025 So. Orange Ave., Short Hills, N. J. Rabbi Ely E. Pilchik Pres. Arnold Palmer</p>
<p>Cong. Beth Judah 6725 Ventnor, Ventnor, N. J. Rabbi Seymour Schorr Inc.-Pres. Arthur Pescoe Outg.-Pres. Henry Cohen</p>	<p>Cong. B'nai Abraham of East Flatbush 407 E. 53rd St., Brooklyn, N. Y. Dr. Solomon B. Shapiro, Rabbi Pres. Lewis Lewin</p>	<p>Cong. B'nai Jeshurun Nathan Barnert Mem. Temple 152 Derrom Ave. Paterson, N. J. Rabbi Martin Freedman Pres. Alvin Sauer</p>
<p>Cong. Beth Shalom Wilmington, Del. Rabbi Jacob Kraft, Emer. Rabbi David Geffen Pres. Martin G. Mand</p>	<p>Cong. B'nai Israel The Park Ave. Temple Bridgeport, Conn. Rabbi Arnold Sher Pres. Philip Hillman</p>	<p>Cong. B'nai Jeshurun 19 Martling Ave. Staten Island, N. Y. Rabbi Michael Engel Pres. Philip A. Berns</p>
<p>Cong. Beth Sholom Babylon, L. I. Rabbi Jerome Blum Pres. Dr. Morris Sass</p>	<p>Cong. B'nai Israel 100 East Jersey Street Elizabeth, N. J. 07201 Rabbi Gershon B. Chertoff Pres. Barnett Epstein</p>	<p>Cong. B'nai Sholom Newington, Conn. Rabbi Herbert Silberman Pres. Edward Cohen</p>
<p>Cong. Beth Sholom 90 Cooper Ave., Iselin, N. J. Rabbi Harold Richtman Pres. George Form</p>	<p>Cong. B'nai Israel Irvington, N. J. Rabbi Meier Heching Pres. Milton J. Leifer Exec. Dir. Jerome W. Holzman</p>	<p>Cong. Bnai Sholom West End, N. J. Rabbi Philip Blachorsky Pres. Arnold Silberman</p>
<p>Cong. Beth Sholom 390 B'way, Lawrence, L. I. Dr. G. Klaperman, Rabbi Pres. Harry Leiman</p>	<p>Cong. Bnai Israel Millburn, N. J. Rabbi Melvin J. Glatt Rabbi Emer. M. Gruenwald Pres. Herman Leeds</p>	<p>Cong. Bros. of Israel 499 Greenwood Ave. Trenton, N. J. Rabbi Howard Hersch Pres. Dr. Ellier Russ</p>
<p>Cong. Beth Sholom East End Syn. of Long Beach & Lido Long Beach, L. I. Dr. Amos W. Miller, Rabbi Pres. Jack Lowe</p>	<p>Cong. B'nai Israel 265 W. Main St. New Britain, Conn. Rabbi Harry Z. Zwelling Pres. Louis Cohen</p>	<p>Cong. Chevrah Thilim Tifereth Israel Irvington, N. J. Rabbi Benj. Finkelstein Rabbi David Freedman Pres. Max Orenberg</p>
<p>Cong. Beth Sholom Rutland & Rubgy St. West Englewood, N. J. Rabbi Barry Schaeffer Pres. Irving Friedman</p>	<p>Cong. B'nai Jacob Rimmon Rd. & Woodbridge New Haven, Conn. Rabbi Arthur A. Chiel Pres. Malcolm Rashba</p>	<p>Cong. Emanuel Denver, Colo. Rabbi Earl S. Stone Steven E. Foster, Assoc. Rabbi Pres. Seymour Simmons, Jr.</p>
<p>Cong. Beth Sholom San Francisco, Calif. Rabbi Saul E. White</p>	<p>Cong. B'nai Jeshurun 270 West 89 St., N. Y. Rabbi William Berkowitz Pres. Charles H. Silver Chairman of Board: Leon Singer</p>	
<p>Cong. Beth Torah 270 Reynolds Terrace Orange, N. J. Rabbi Arnold A. Lasker Pres. Joseph Pactovis</p>		

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>The Community Synagogue 150 Middle Neck Rd. Port Washington, L. I. Rabbi Martin S. Rozenberg Pres. David Golomb</p>	<p>Cong. Ahavath Achim 1571 Stratfield Rd. Fairfield, Conn. Rabbi Joshua J. Epstein Pres. Andrew Rosinger</p>	<p>Cong. Beth El Edison Jewish Center 91 Jefferson Blvd. Edison, N. J. 08817 Rabbi David Leiter Pres. Howard Feld</p>
<p>Community Synagogue 200 Forest Ave., Rye, N. Y. Rabbi Dr. Robert A. Rothman Pres. Fred G. Ronai</p>	<p>Cong. Ahavath Chesed 590 Montauk Ave. New London, Conn. 06320 Rabbi Ervin Preis Pres. Milton R. Gordon</p>	<p>Cong. Beth El-Keser Israel 85 Harrison St. New Haven, Conn. Rabbi Melvin Libman Pres. Joseph Soffer</p>
<p>Community Synagogue Center of Manhattan 325 East 6th St., N. Y. C. Rabbi Louis Herring Pres. Samuel Borowich Ch. of Bd. Ab. Schapira</p>	<p>Cong. Ahawas Achim B'nai Jacob & David West Orange, N. J. Rabbi Alvin M. Marcus Rabbi Emer. Hershel Cohen Pres. Lee Kahn</p>	<p>Cong. Beth El New London, Conn. Rabbi Aaron Pearlstein Pres. Sigmund Strochlitz</p>
<p>Community Temple Beth Ohr 1010 Ocean Ave., B'klyn, N. Y. Rabbi Richard Schachet Pres. Michael Baron</p>	<p>Cong. Ahavath Israel Liberty, N. Y. Rabbi Allan Greenspan Outg-Pres. David Crystal In-Pres. Dr. Stanley Glick</p>	<p>Cong. Beth El 109 East Ave., Norwalk, Conn. Rabbi Jonas Goldberg Pres. Sidney Freedman</p>
<p>Congregacao Israelita Paulista — Sao Paulo Rabino Henry I. Sobel</p>	<p>Cong. Ahavath Israel & Talmud Torah of East Flatbush Dr. Bernard Berzon, Rabbi Pres. Chas. M. Dorfman</p>	<p>Cong. Beth Israel Camden, N. J. Rabbi C. Joseph Teichman Pres. David Rosoff</p>
<p>Cong. Adas-Emuno 148 High St., Leonia, N. J. Rabbi Jerald Bobrow Pres. Philip Elkins</p>	<p>Cong. Ahavath Sholom 75-02 113th St., Forest Hills Rabbi Irwin Sanders Pres. Samuel P. Wassermann</p>	<p>Cong. Beth Israel 701 Farmington Ave. W. Hartford, Conn. Rabbi Harold Silver Pres. Dr. Nathan Dubin</p>
<p>Cong. Adath Jeshurun York & Ashburne Rds. Philadelphia, Pa. Rabbi Yaakov G. Rosenberg Pres. Marvin N. Demchick</p>	<p>Cong. Ahi Ezer 2165 - 71st St., B'klyn, N.Y. Rabbi Sion Maslaton Pres. Isidore Dayan</p>	<p>Cong. Beth Israel Temple Park Worcester, Mass. Rabbi Abraham Kazis Prin. Rabbi Baruch Goldstein Pres. Samuel Gordon</p>
<p>Cong. Agudas Achim Yonkers, N. Y. Dr. Edward Neufeld, Rabbi Jack Lenin, Pres.</p>	<p>Cong. Anshei Israel Tucson, Arizona Rabbi Arthur Oleisky</p>	<p>Cong. Beth Jacob 109 E. Maple Ave. Merchantville, N. J. Rabbi Lester Herving</p>
<p>Cong. Agudat Achim 2117 Union St. Schnectady, N. Y. Rabbi Sidney Zimelman Pres. Gerald Praskin</p>	<p>Cong. Beth David Lynbrook, L. I. Rabbi Bernard A. Silver Pres. David Bernstein</p>	<p>Cong. Beth El 2901 W. Chapel Ave. Cherry Hill, N. J. Rabbi Howard Kahn Pres. Allan Hecsh</p>

תהלה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים וחמש לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY

<p>Adath Israel Cong. 715 Bellevue Ave. Trenton, N. J. Rabbi Gerald Green Pres. Louis Lehman</p>	<p>Beth El Center of Flatbush 1219 Ave. T, B'klyn, N.Y. Rabbi Philip Listokin Pres. Ben Yuter</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at University of Rochester Rochester, N. Y. Rabbi Joseph H. Levine</p>
<p>Anshe Emeth Memorial Temple New Brunswick, N.J. Rabbi Harvey J. Fields Pres. Dr. David Schwartz</p>	<p>Beth El Temple of West Hartford, Conn. 2626 Albany Ave. Rabbi Stanley M. Kessler Pres. David Lapine</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at Rutgers University New Brunswick, N. J. Rabbi Julius J. Funk, Dir.</p>
<p>Anshe Sholom of New Rochelle 50 North Ave. New Rochelle, N.Y. Dr. Philip Weinberger, Rabbi Pres. Kurt J. Wolff</p>	<p>Beth Israel Cong. 1025 E. Park Ave. Vineland, N. J. Rabbi Murray Kohn Pres. Stanton Greenblatt</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at Syracuse University Syracuse, N. Y. Rabbi Milton Elefant, Dir.</p>
<p>Ave. N Jewish Comm. Center 321 Ave. N, Brooklyn, N. Y. Rabbi Max Schrier Pres. Sidney Goetz</p>	<p>Beth Jacob Synagogue Norwich, Conn. Rabbi Arnold Fine Pres. David Hecht</p>	<p>B'rith Sholom Temple 1004 S. Fourth St. Springfield, Ill. Rabbi Meyer M. Abramowitz Pres. James Loewenstein</p>
<p>Bay Ridge Jewish Center 8025 Fourth Ave. Brooklyn, N. Y. Dr. David M. Feldman, Rabbi Morris Katz, Pres. Exec. Dir. Murray Checkes</p>	<p>Beth Sholom People's Temple Bay Pkway & Benson Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi Roy Rosenberg Pres. Arthur Levy Rabbi Emer. Emanuel Schenk</p>	<p>B'nai Shalom Synagogue 135 Roseland Ave. Waterbury, Conn. Rabbi Jonah Gewirtz Pres. Dr. Sidney B. Luria</p>
<p>Bay Terrace Jewish Center Bayside, L. I. Rabbi Hyman Levine Board of Trustees Exec. Dir. Chas. Marbach</p>	<p>Bethpage Jewish Com. Center 600 B'way, Bethpage, L.I. Rabbi Kenneth D. Poplack Pres. Sidney Gotowner</p>	<p>Brooklyn Jewish Center 667 Eastern Parkway, B'klyn Dr. Israel Levinthal, Rabbi Rabbi David Haymovitz Pres. Emanuel Cohen Martin Lerner, Exec. Dir.</p>
<p>Bayswater Jewish Center Cong. Darchay Noam Far Rockaway, N. Y. Rabbi Irving Spielman Pres. Abraham J. Soroca</p>	<p>Beth Sholom Reform Temple Clifton, N. J. Rabbi Edwin N. Soslow Pres. Mitchell Newman</p>	<p>Chelsea Hebrew Cong. 4001 Atlantic Ave. Atlantic City, N. J. Rabbi Stanley Math Pres. Wm. P. Arost</p>
<p>Bell Park Jewish Center Queens Village, N.Y. Rabbi Moshe Kwalbrun Pres. Abe Capon</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at Brooklyn College Rabbi Frank A. Fischer Pres. Daniel Ordan</p>	<p>Commack Jewish Center 83 Shirley Ct., Commack, L.I. Rabbi Martin Rubenstein</p>
<p>BETH AM TEMPLE 60 East Madison Ave. Pearl River, N. Y. Pres. Arnold Lawsky Vice-Pres. Emil Sandler</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation of City College, N.Y.C. Rabbi Arthur J. Zuckerman, Dir. Student Pres. Gilbert S. Cohen</p>	<p>Community Center of Israel 2440 Explanade Ave., Bx., N.Y. Rabbi Simon I. Konovitch Pres. Harold G. Levy Ch.-Bd. Emanuel Schwartzman</p>
		<p>Community Synagogue 901 Pacific Ave. Atlantic City, N. J. Rabbi Aaron Krauss Pres. Jacob Cohen</p>

Salutations To **THE STATE OF ISRAEL**
From the Officers and Members of the
WHITE PLAINS, SCARSDALE, HARRISON ZOA DISTRICT
Adolph Blank, President

ברכת „שהחיינו” ו„חוקי ואמצי” לארץ בת כ”ה שנה!
THE SALT LAKE CITY ZIONIST DISTRICT

Dr. Louis C. Zucker, President
Ben M. Roe, Vice-Pres.

David Alder, Sec’y.
Abe B. Cline, Treas.

BENSONHURST ZIONIST DISTRICT NO. 19

Extends Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

On Its 25th Anniversary

Isidor Rosenblum, President

Nathan Hauptman, Chairman of the Board

Isadore Mirwis, Cultural Chairman

Our Officers and Members Extend Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

On Its 25th Anniversary

YORKVILLE ZIONIST DISTRICT NO. 6

Dr. Harry F. Wechsler, Hon. Pres.

George Sarett, President

All Our Members Salute the Heroic

STATE OF ISRAEL

May it Continue To Go From Strength to Strength!

CENTRAL NEW YORK ZIONIST REGION

Morris Schwartz, President

D. Greenberg, Sec.-Treas.

Greetings and Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

Upon Its 25th Anniversary

And On Its Heroic Stand

ZIONIST DISTRICT OF UTICA, N. Y.

Benjamin Rothchild, President

Louis Wineburg, Treas.

Greetings and Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

From the Officers and Members of the

MID-TOWN ZIONIST CLUB No. 137

GREETINGS AND BEST WISHES TO THE

STATE OF ISRAEL

On The 25th Year Of Its Rebirth

DAYAN CLUB OF BRONX DISTRICT 11

Hon. Bob Abrams, Past Pres.

Leon Lessoff, President

Philip Bardash, Chmn. of the Bd.

NEW ROCHELLE ZIONIST DISTRICT

Herman Gordon, President

Mattapan-Dorchester-Roxbury

Zionist District

BRONX ZIONIST

DISTRICT No. 12

George H. Cohen, Pres.

ZIONIST DISTRICT OF MONTICELLO, N. Y.

Dr. Russel Pantel, Pres.

Mischa Leshner, Treas.-Sec'y.

LONG BEACH ZIONIST DISTRICT

Long Beach, N. Y.

Cantor Aaron Caplow, President

Dr. Edward L. Steinberg, Treasurer

MIDWOOD ZOA

District No. 36

Brooklyn, N. Y.

ZIONIST DISTRICT OF POUGHKEEPSIE, N. Y.

Bertram Cohen, Pres.

BEER ZIONIST CIRCLE

DISTRICT No. 60

Philip Beer, President

PROSPECT PARK ZIONIST

DISTRICT No. 54

BROOKLYN, N. Y.

ROCKAWAY PARK ZIONIST DISTRICT

Seymour Sheldon, President

BRONX ZIONIST REGION

Leon Bloom, President

M. E. Saphir, Director

SAUL SPERLING ZIONIST DISTRICT No. 154

Yonkers, N. Y.

David Blank, President

From Members and Officers of

KADIMAH DISTRICT No. 67

Irving Balsam, President

Emanuel Pittman, Treasurer

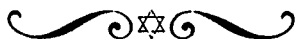
הגליל הציוני דמנהטן

של ההסתדרות הציונית באמריקה

מניש את ברכותיו

למדינת ישראל

בימי גבורה וחרף נפש

ישנה חילה וירומם קרנה ותזכה

להיכונן לבנין עדי-עד!

חיים (פריד ת.) דיימונד, נשיא
מ. א. ספיר, מנהל

הגליל הציוני דברוקלין

של ההסתדרות הציונית באמריקה

מברך את

מדינת ישראל

בימי מסה ועוז-רוח

בכיבושים נוספים בשדה העלייה, ההתיישבות ופיתוח הארץ

מי יתן ויכונן השלום לעד!

הרב בנימין ז. קרייטמן, נשיא
דוד ש. מאיר, יו"ר ועד הפועל
יצחק פינקל, סגן-נשיא-כבוד
מ. א. ספיר, מנהל

The following three new annotated editions by Dr. Philip Birnbaum have been acclaimed by Rabbis, teachers and laymen throughout the country. Their pages are richly furnished with footnotes containing necessary explanations and references. The English rendition of the ancient Hebrew texts is easily intelligible to English readers of our time, thus facilitating a proper understanding of the original.

The three new books are:

PRAYER BOOK FOR THREE FESTIVALS

PESAḤ, SHAVUOTH, SUKKOTH

including the Three Megilloth, recited in the Synagogue during the three festivals, respectively.

640 pages

\$4.50

FIVE MEGILLOTH

in a lucid most intelligible English translation, accompanied by clarifying brief introductions and notes.

\$2.25

KINOTH SERVICE FOR TISHAH B'AV EVENING

This edition contains the full evening service, the book of Lamentations, and the Kinoth recited in the evening of Tishah b'Av: 72 pages.

.60

HEBREW PUBLISHING COMPANY

79 Delancey Street, New York 2, N. Y.

AVRAM GROBARD'S

סל
Avram

NEW YORK'S ONLY MEDITERRANEAN NIGHT CLUB

TWO SHOWS NIGHTLY

Dinner Show 9 P.M.

Supper Show 11 P.M.

Featuring

AVRAM, Belly Dancer, and
Other Guest Stars

**Full Dinner Menu
Cocktails - Dancing**

Special Attention to Small Parties up to 200

"One feels like returning even before one has left"

AIR CONDITIONED

80 GROVE STREET at 7th Ave. & W. 4th St.
Greenwich Village

Closed Monday

Reservations: 243-9661 & 243-0602

Published Monthly by Bitzaron, Inc. (Hebrew Literary Foundation), 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, April-May, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Editor; Gabriel Preil, Special Editor. Subscription, payable in advance, \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N.Y. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

**No matter how close
you feel to Israel,
it is still
very far away.**

Rest awhile in Europe.

On any Lufthansa flight between the U. S. and Tel Aviv, you can stop off in Cologne, Frankfurt or Munich. At no extra fare. Whether you're flying normal economy or first class. It's a good way to break up a long journey to shop, take care of business or just see the sights.

Lufthansa has fast and frequent service to Tel Aviv. And if you wish fine kosher food en route, simply tell us when you make your reservations.

For reservations to Tel Aviv or any other Lufthansa destination on six continents call your travel agent or Lufthansa.

Lufthansa German Airlines

680 Fifth Avenue, 52 Broadway,
New York, N. Y. 10019 - Tel.: (212) 357-8400

*High
Holy Days
at the
Concord*

We invite you and your
family to share the tradition
of **Rosh Hashanah**
and **Yom Kippur**

**WED., SEPT. 26
TO SUN., OCT. 7**

**Cantor
Herman
Malamood**

Assisted by

**Sholom
Secunda**

And the Concord
International Choir

Dietary supervision by
Rabbi Abraham Scheinberg

**SPECIAL! A Holiday Concert
with the Renowned**

JAN PEECE

**THE
CONCORD
HOTEL**

Kiamesha Lake, New York

DIRECT WIRE N.Y.C.:

CH 4-3500.

Hotel Number: (914) 794-4000.

*Proudly we offer
Cantor*

*Irving Rogoff
assisted by*

*the Nevele
Symphonic Choir*

**ROSH HASHANAH
and YOM KIPPUR**

SEPT 26 - OCT 7

NEVELE

ELLENVILLE, NEW YORK

Direct Wire: N.Y. WI 7-9745

Hotel Tel: 914-647-6000

**"BERNSTEIN - ON -
ESSEX STREET"**

**ORIGINATOR OF AUTHENTIC
KOSHER CHINESE FOOD**

**135 ESSEX ST., NEW YORK 10002
Telephone GR - 3 - 3900**

SIROCCO

Supper Club

Between Madison and Park Avenues
29 East 29th Street, New York, N. Y. 10016
Tel. 212 683-9409 or 684-9013
American Express Accepted
Cocktail Hour 4:30-7:00 — Dinner 7:00 until closing

FEATURING INTERNATIONALLY FAMOUS

ARIS SAN

AND HIS GROUP

Also DANNY PITSHON & THE METRONOMES

FLOOR SHOW from ISRAEL & GREECE

2 Shows Every Night Except Monday

Starting 8 P.M. until 3 A.M.

Every Sunday from 5 to 7 P.M.

Superb Food — Moderate Prices

MAKE YOUR RESERVATIONS FOR ALL YOUR

SIMCHES • WEDDINGS • ENGAGEMENTS

BAR-MITZVAS • SWEET SIXTEENS

AND ALL ORGANIZATION FUNCTIONS
